

Anyanyelvi pályázatok, 2021.

Édes Anyanyelvünk

2021. FEBRUÁR

43. ÉVF. 1. SZÁM

A TARTALOMBÓL:

Balogh Judit:
A felszólító mód árnyalatai

Horváth László:
Sakk-anakronizmusok

Kemény Gábor:
Szép magyar vers

Kérdéseinkre válaszol:
Bárth M. János, Cservenka Judit,
Dupka György, Iancu Laura

Grétsy László:
Az Olvasó kérdez

Büky László:
Porcelánnadrág, kukoricanadrág

Huszár Anna:
Beszédünk sokszínűsége
a mesekarakterek megjelenítésében

Kótis Nikoletta:
Internetes hírek:
csak sok legyen, és gyorsan?

És: új könyvek, rejtvények,
nyelvi kérdések és válaszok

Rubovics Márk: Januári nap

É
A

Alig több mint száz évvel a világ eddigi legnagyobb járványa, a spanyolnátha után 2020-ban a koronavírus-világjárvány ütötte fel a fejét, és rendezte át életünket. Az 1918-as járvány az USA-ból indult, nevét arról kapta, hogy a spanyol sajtóban cikkeztek róla először. (A járvány becslések szerint a Föld lakosságának 3-5%-át pusztította el, s már 1918-ban több áldozatot követelt, mint az első világháború.)

2020-ban új jelenségekkel kellett megismerkednünk: karantén, távolléti oktatás, online-előadás.

Karanténkorszak

2020-ban év szava lett a *koronavírus* (olvashatnak erről a hírovetünkben), megjelent Veszelszki Ágnes Karanténszótára. Egyes rendezvények elmaradtak, másokat félig vagy egészen online formában lehetett megtartani. A jelenlegi helyzet miatt a 2021. évi rendezvényeinket most nem hirdetjük meg. Viszont hagyományos és új pályázataink továbbra is vannak (a felhívások lapunkban megtalálhatók).

És kínálunk sok olvasnivalót az Édes Anyanyelvünk 43., a Magyaróra 3. évfolyamában. Az aktuális rendezvényeinkről pedig honlapjainkon számolunk be.

Bízunk abban, hogy 2021-ben a vírust legyőzi az emberiség, s az élet visszatérhet a megszokott kerékvágásba.

Rubovics Márk (Pest, 1867. november 21. – Budapest, 1947. október 28.): festő.

A Mintarajziskolában Székely Bertalannál és Lotz Károlynál tanult, utána Bécsbe, Münchenbe, Berlinbe és Párizsba ment tanulmányútra.

1889-ben szerepelt először tárlaton a Műcsarnokban. Többnyire naturalista felfogású kisméretű életképeket, tájképeket, csendéleteket festett. A Balatont ábrázoló képei a legismertebbek.

1891-ben Bihari Sándorral és Karlovsky Bertalannal közösen festőiskolát nyitottak a fővárosban. Részt vett a Nemzeti Szalon megalapításában, ahol 1912-ben, 1921-ben és 1929-ben gyűjteményes kiállítással mutatkozott be, és ahol két évtizeden át műtárosként is működött.

TARTALOM

Heltainé Nagy Erzsébet: Búcsú Szathmári Istvántól	3
Balogh Judit: A felszólító mód árnyalatai	4
Balázs Géza: Öröklött struktúráink (2.)	5
Horváth László: Sakk-anakronizmusok	6
Kemény Gábor: Szép magyar vers.	
Weöres Sándor: A jövőendő költészete	7
Blankó Miklós:	
Nyelvtanóra – nem csak hetente egyszer	8
„Hosszú távon csak az egység óvja meg a kisebbséget”.	
Dupka György válaszol Balázs Géza kérdéseire	9
Szülföldünk: fél évszázad, „a Rádió”.	
Cservenka Judit válaszol Balázs Géza kérdéseire	10
„Miért fogalmazott úgy édesanya?”	
Iancu Laurát kérdezi Birtalan Andrea	11
Elek Lenke: Minek nevezzetek?	12
Grétsy László: Az Olvasó kérdez	13
Büky László: Porcelánnadrág, kukoricánadrág	14
Sz. Györfy Sarolta: Anyanyelvi fürkésző	14
Kemény Gábor: Erőre kapott a szóképzés	15
Dóra Zoltán: Furcsa jelentésváltozások	15
Huszár Anna: Beszédünk sokszínűsége	
a mesekarakterek megjelenítésében	16
Kóti Nikolett: Internetes hírek:	
csak sok legyen, és gyorsan?	17
Gerstner Károly: Rendhagyó nyelvtörténet.	
H. Varga Márta könyvéről	18
H. Tóth István: Nyelvünk ékköveinek	
újabb tárháza	19
Adamikné Jászó Anna:	
Ízós szavak – Őzös történetek.	
Hódmezővásárhelyi nyelvjárási antológia	20
Anyanyelvi pályázatok, 2021.	21
Minya Károly (összeállította): www.manyszi.hu .	
Kérdések és válaszok	22
Hírek, tudósítások	23–25
Pontozó	26
Keresztrejtvény	27
Új szavak, kifejezések (113.)	27
K. G.: Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek	28

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, szeptemberben és novemberben. Szakmai támogatók:

Magyar Nyelvtudományi Társaság,
MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Bizottság,
Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport

Kiadja: az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős kiadó: Juhász Judit

Felelős szerkesztő: Grétsy László

Szerkesztőség:

Balázs Géza balazs.geza@gmail.com,
Kemény Gábor kemeny.gabor2@yahoo.com,
Kovács Zsuzsanna (titkár)
kovacs.zsuzsanna@anyanyelvapolo.hu,
ea.szerkesztoseg@gmail.com

Szerkesztőbizottság:

Balázs Géza, Grétsy László, Heltainé Nagy Erzsébet, Juhász Judit, Kemény Gábor
A szerkesztőség címe:
1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu
(vagy: www.anyanyelvapolo.hu)

A szerkesztőség csak a megrendelt írásokért fizet honoráriumot. Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg, nem küldünk vissza.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.
Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.).
Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.
E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu
Fax: 303-3440

Információ, reklamáció: 06 80 444-444

További terjesztő: Könyvtárellátó Kht.

Az ASZ tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják. Tagdíj: 2000 Ft/év, tanulóknak, nyugdíjasoknak: 1500 Ft/év.

Bankszámlaszám: 11705008-20132015.

Belépési nyilatkozat kérhető:
Anyanyelvápolók Szövetsége,
1053 Budapest, Károlyi u. 16.
Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását

az Emberi Erőforrások
Minisztériuma,

a Nemzeti Kulturális
Alap,

a Magyar Művészeti
Akadémia

segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)

ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.

Nyomás: mondAT Kft.

Búcsú Szathmári Istvántól

Szomorú szívvel olvastam, olvastuk a hírt: november 3-án, életének 96. évében elhunyt Szathmári István, az ELTE professor emeritusa. Szathmári Tanár Úr – így neveztük, nevezték őt diákjai, tanítványai, munkatársai, nyelvészek és magyartanárok nemzedékei.

Szathmári István nyelvtudós és pedagógus volt, az egyetemes és a magyar nyelvtudomány művelője, a stilisztika iskola-teremtő tanára, professzora. A magyar köz- és irodalmi nyelv, a nyelvi norma történetének és elméletének komplex látásmódú, interdiszciplináris szemléletű kutatója. Dialektológia, helyesírás, nyelv művelés – ugyancsak kutatási területébe tartoztak. Folyamatosan jelentek meg írásai nyelvi és irodalmi folyóiratokban – magyar, francia, német, angol, finn nyelven.

Csaknem hét évtizeden át tanított, 1955-től az ELTE Mai Magyar Nyelvészeti Tanszékén, melynek hosszú ideig vezetője is volt. Helsinkiben vendégprofesszorként a magyar nyelv követé. A Magyar Nyelvtudományi Társaság alelnöke, akadémiai bizottságok, nemzetközi társaságok, folyóiratok szerkesztőségének tagja.

De korántsem csak a tudományos és egyetemi közegben volt ismert! A rádióhallgatók, tévézők körében is. Magyartanárok körében, akik kiértékelései, helyesírási, nyelvhasználati versenyeken, továbbképzéseken találkozhattak vele.

Szathmári István, az irodalmi nyelv történetének kutatója a hangtan, a szókészlet, a mondat, a szöveg, az írás vizsgálatán keresztül nyelvünk változását, a „szűkebb és tágabb haza nyelvét” tárja fel. Mindig történeti térben és időben: *Szenczi Molnár Albert és irodalmi nyelvünk* (1964), *Régi nyelvtanaink és egységesülő irodalmi nyelvünk* (1968), *A magyar nyelv tudatosodásának útja a Halotti beszédtől a felvilágosodás kezdetéig* (1993), *A reformáció és benne a Vizsolyi Biblia nyelvi hatása* (1990).

Neve a stilisztikával forrt egybe. Tevékenysége révén a stilisztika visszanyerte szaktudományos és pedagógiai rangját. *A magyar stilisztika útja* (1961, 2008) és a funkcionális stilisztika egyetemi tankönyve, *A magyar stilisztika vázlata* (társszerzői: Fábíán Pál, Terestyéni Ferenc, 1958 és azóta számos további kiadásban) nemzedékekkel ismertette és szeretettette meg a stilisztikát.

Az általa alapított és négy évtizeden át egyben tartott (maig működő) Stíluskutató csoport az ELTE Mai Magyar Nyelvészeti Tanszékén jött létre. A Nyelvtudományi Intézet kutatóival meg a hazai és a határon túli egyetemek, főiskolák oktatóival kibővülve szakmai műhelyé, munkaközösséggé vált. Mi, a kutatócsoport tagjai saját kutatási témáinkkal foglalkozhatunk, de a közös, az egész is épült. Közös volt a magyar nyelv és a magyar irodalom iránti elkötelezettség, a nyitottság, a kritika elfogadása. Az egészből a részek is gyarapodtak, kutatói és tanári életpályák teljesedtek ki.

A retorika hazai újjáéledésének évtizedében készült az *Alakzatlexikon. A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve* (2008). A harmincnál is több szócikkíró munkájának összefogása, a kötet gondozása Szathmári tanár úr hatalmas munkabírása és rendíthetetlen bizalma révén valósulhatott meg. Így jöhetett létre az a hiánypótló egyetemi és tanári kézikönyv, amely a szöveget és vele együtt a stílust teremtő kognitív és affektív, értelmi és érzelmi eljárások és nyelvi formák megismertetését, egy szóval az alakzatok megértését segíti.

Később is sorjáznak Szathmári István stilisztikai és tudománytörténeti könyvei: *Stílusesszék és alakzatok kislexikona* (2010), *Hogyan elemezzünk verset?* (2011), *A Magyar Nyelvtudományi Társaság története, 1904–2005* (2015).

Tudománytörténeti munkái közül külön is kiemelem azt, amelyben mesterének, Bárczi Gézának az életpályáját és munkásságát mutatja be (*Bárczi Géza*, 1996). Szathmári István, a kisújszállási református gimnáziumban érettségizett diák a debreceni egyetem magyar–francia–német szakos hallgatójaként lett tagja a Bárczi-iskolának, amely a későbbi nagy nyelvész nemzedék tagjaival együtt őt is útjára indította. Ebben a közösségben tudatosíthatta otthonról hozott nyelvi örökségét:

„dallamos hangzású, tisztán és tempósan ejtett, színes, képekben, szólásokban gazdag, tréfára is hajló beszédét” – ahogy ő maga írta később a kisújszállási nyelvjárásról, a kisújszállásiak beszédéről (Magyar Nyelvjárások, XXXVII. 1999, 416). Ez a környezet, a Bárczi-iskola szellemi kisugárzása még inkább megerősítette munkaszeretét, a magyar kálmánizmusban gyökerező erkölcsi tartását, soha meg nem szűnő nyitottságát, hazájának, népének, népe nyelvének szeretetét. „Tudást, módszert, szemléletet, erkölcsi tartást és emberi törődést” kaptunk – írta mesteréről. Ezt adta tovább diákjainak, munkatársainak szavaiban és tetteiben: szemináriumain, előadásain, folyosói beszélgetésekben. A munka, a hivatás, a tudomány szeretetét. A folytonos szolgálatot a másik emberért, a magyarságért – tudományban, tanításban.

A nyelvművelést is szolgálatnak tartotta. Lapunk szerkesztőbizottságának tagja volt, számos írása itt jelent meg. Elolvastam őket újra. Egyiket többször is: Két verselemzés. Illyés Gyula: Új nép a parton és Áprily Lajos: Tavasz a házsongárdi temetőben (Édes Anyanyelvünk, XVIII. 1996. 1. 4).

„A nyelvjárások hál istennek élnek, és a nyelv természetét figyelembe véve, még nagyon sokáig élni fognak” – írja ebben, és a Balatont idéző Illyés-vers részlete alapján – „S mi mindent mond el, ahogy kislátra pillantva elkialtja: Hun mész te, Fercsi, Vigyázz beeső!” – be is mutatja, hogyan: „A hol határozói kérdő névmás zártabb magánhangzóval és -n raggal ejtett hun alakja, a Ferenc név Fercsi formájú becézése és a beesel helyetti beeső igealak egyértelműen jelzi: nyelvjárást beszélő, közelebbről dunántúli emberekről van szó.” Mily találó a tolnai táj – szűkebb hazám – beszédének jellemzése!

Másik elemzését (ugyanitt) így kezdi: „Ki tudja, hányszor elolvastam – és még el fogom olvasni – Áprily Lajosnak *Tavasz a Házsongárdi temetőben* című versét”. Felidézi, hogy Szabó T. Attilával felkereshette „azoknak a nagyjainknak a sírját, akiknek nyelvtanírói munkásságával, illetve a magyar irodalmi nyelv megteremtésében betöltött szerepével foglalkoztam: a Szenczi Molnár Albertét, a Tótfalusi Kis Miklósét, továbbá az Apáczai Csere Jánosét”. A zsoldáros költőt, a nyomdász íróét és a tudós tanárét.

„A temető egyébként is a csend, a békesség, a megnyugvás, a megváltoztathatatlan birodalma” – olvasom tovább. Szathmári Tanár Úr – *csillagvilágokat elhagyva már* – átköltözött ebbe a birodalomba. Életműve, példája, szeretete velünk marad. Köszönjük mindazt, amit kaptunk tőle.

Heltainé Nagy Erzsébet

Kis magyar grammatika az iskolában

A felszólító mód árnyalatai

Az igeragozásban a felszólító mód azt a szándékot fejezi ki, hogy a beszélő akarja a cselekvés, a történés létrejöttét. Ennek az akaratnak azonban sokféle árnyalata lehet, ezért a felszólító igemód, amely formailag egységesnek tekinthető, jelentését tekintve többféle is lehet, komplex kategória.

Köztudomású, hogy a felszólító mód jele a *-j*: *ír-j*, illetve ennek – a kiejtés megkönnyítése érdekében – a szótövekhez hasonlított változatai (*mos-s*, *mász-sz*, *húz-z*, *edz-dz*, *fes-s*, *halasz-sz*); továbbá a *-j* alakváltozatai (mivel a magyarban a toldalékokra a többváltoztatás a jellemző): *jö-jj*, *e-gy-él*, *hi-ggy*, a *-t* végű igékénél *-s*: *tanít-s*, illetve a módjel hiánya (az ún. zéró-morféma) is előfordul az E/2. tárgyas ragozás rövid alakjában: *vár-d*, vö. *vár-j-ad* – ez utóbbi, hosszabb alakban jelenik csak meg a *-j* módjel. (A *-d* toldalék az igékénél mindig az E/2. jelölésére szolgál.)

A felszólító mód jelentésének egyes árnyalatai aszerint különböznek egymástól, hogy a beszélőnek és a beszédpartnernek az akarat mennyire van egyensúlyban az adott helyzetben.

Ennek alapján a felszólító módú ige kifejezhet **parancsot**: *Állj fel! Menj ki!* Természetesen **kérést** is közvetíthet: *Ülj le ide mellém! Isten, áldd meg a magyart!* Ezek leggyakrabban 2. személyhez szólnak. Emellett **óhaj** megjelenítésére is alkalmas, amit többféle módon is kifejezhet. A történet, a létezés, az állapotváltozást jelentő igék felszólító módja mindig a beszélői óhajról tájékoztat, hiszen ezeknél valódi felszólítás nem lehetséges: *Gyógyulj meg!*, *Csak meg ne betegedj!*, *Legyél már egészséges!*, vagy a jól ismert Petőfi-versben, az Egy gondolat bánt engemet címűben:

Ott essem el én, A harc mezején, Ott folyjon az ifjúi vér ki szivemből...

Ráhagyást is közvetíthet: Hát csak *csináld*, amit akarsz! *Legyen úgy, ahogy szeretnéd!*

A Szózat híres verssorában pedig **megengedést**, megengedő jelentést fejez ki: *Aldjon vagy verjen sors keze*: Itt élned, halnod kell. (Valójában a *kell* ige is felszólítás értékű, bár nem felszólító, hanem kijelentő módban van.)

A megengedő jelentés megjelenik a korábban idézett Petőfi-versben is: S ha ajkam örömteli végszava zendül, *Hadd nyelje el* azt az acéli zörejt, A trombita hangja, az ágyudörejt... A *hadd* szó (amely eredetileg a *hagyjad*, hogy...; *hagyd*, hogy... kifejezésből rövidült) szintén megengedő jelentés közvetítésére alkalmas, és ugyancsak a beszélői óhajt tükrözi. Ez a hétköznapi nyelvhasználatban is gyakran előfordul: *hadd szóljon*, *hadd csinálják*, *hadd menjen* stb.

Arany János egyik legismertebb versében, a Családi körben is megengedő jelentésű a *mejlássa* igealak, amely ezért nem tévesen jelenik meg felszólító módban, hiszen Aranyról nem feltételezhető, hogy rosszul használta volna a kijelentő módot (vagyis hogy *-suk/-sük*-özött):

A legkisebb fiú kenyeret kér s majszol;
Üszköt csóvál néha: tűzkigyókat rajzol.
Olvas a nagyobbik nem ügyelve másra:
E fiúból pap lesz, akárki *mejlássa*!

Petőfinél is hasonlóképpen szerepel a felszólító módú ige A puszta, télen című költeményében:

De még a csárdák is ugyancsak hallgatnak,
Csaplár és csaplárné nagyokat alhatnak,
Mert a pince kulcsát
Akár *elhajítsák*,
Senki sem fordítja feljök a rudat,
Hóval söpörték be a szelek az utat.

Aranyánál A tudós macskája című versben is megengedő jelentés van a múltbeli felszólításban:

Nem szeretett ez a tudós
Semmit a világon,
Járt legyen bár égen-földön,
Két avagy négy lábon:
De a kendermagos cicát
– S hajna!
Éktelenül megszerette,
Majdhogy fel nem falta.

Máshol is megjelenik az előbbi tartalom, József Attila például egy egész verset épített a megengedő jelentésre A tőkések hasznáról című művében:

Dagassz gázlágnál kenyeret,
vagy *égyss* lukas, vörös téglát;
törje kapa a tenyered;
áruld magad, míg leng a szoknyád;
feküdj hanyatt és *deszkázz* aknát;
cipelj zsákot a piacon;
tanulj, vagy *ne tanulj* ki szakmát, –
a tőkéseké a haszon.

Öblits benzinben selymeket;
szedd guggolva a vörös hagymát;
ölj kecskét, amely rád mekeg;
jól *szabj*, hogy álljon jól a nadrág;
csak rajta, mikor abbahagnád!
Kirúgnak s mit nyerhetsz azon?
Koldulsz? betörsz?... A rend lecsap rád, –
a tőkéseké a haszon.
Kölsél epedő verseket;
pácolj prágai módra sonkát;
gyűjts gyógynövényt, *fejts* kösznet;
vezess főkönyvet s *rejsd* a titkát;
viselj aranyzinóros sapkát;
élj Párizsban vagy Szatymazon, –
mire a béredet kikapnád,
a tőkéseké a haszon.

S végezetül álljon itt Robert Burns jól ismert szerelmes verse, a Falusi randevű (Szabó Lőrinc fordításában), amelyben megtalálható a felszólító mód többféle jelentése is a parancstól a megengedésig:

Van itt valaki? Ki kopog? –
Én vagyok, mondta Findlay.
Takarodj, senki nem hívott! –
Ugyan már, mondta Findlay.
Lopni indultál? Mit csinálsz? –
Megsúgom, mondta Findlay.
Valami rosszban sántikálsz. –
Nem rossz az, mondta Findlay.

Ha most kinyílna ez a zár –
Csak nyílna, mondta Findlay.
Nem alhatnék el újra már. –
Nem bizony, mondta Findlay.
Ha benn volnál, szobámban, itt –
Bár volnék, mondta Findlay.
Itt rostokolnál hajnalig. –
Hát hogyne, mondta Findlay.

Ha itt maradsz ma éjszaka –
Maradok, mondta Findlay.
Vigyázz, hogy épen *juss* haza! –
Vigyázzok, mondta Findlay.
S bármi *essék* is idebenn –
Hadd essék, mondta Findlay.
Mindhalálig *titok legyen* –
Titok lesz, mondta Findlay.

Parancsot közvetít a *takarodj*; kérést a *vigyázz*, a *juss*; megengedést a (bármilyen) *essék*; ráhagyást a *hadd essék*; óhajt, kérést pedig a *titok legyen*.

Balogh Judit

Miért érdekes?

Öröklött struktúráink (2)

(az ÉA 2020. novemberi számában közölt írás folytatása)

(4) Freud felfigyelt arra, hogy az álomban gyakran előfordulnak nem individuális, nem az álmodó személyes tapasztalataiból származó elemek. Jung is ugyanezt tapasztalta, amikor „tanácstalan emberek” megkeresték, hogy „az álomképeket nem tudták összefüggésbe hozni semmi olyasmivel, amire emlékeztek...” (Jung 1964/1993: 69). Sőt: kizárható volt minden, a közvetlen érintkezéssel történő továbbadás. Freud „archaikus maradványoknak” nevezte ezt, Jung archetipusnak, majd kollektív tudattalannak. Jung szerint olyan mentális alakzatok, „melyek jelenléte az egyén életéhez közvetlenül nem kapcsolható, és amelyek ősieknak, veleszületettnek, az emberi psziché öröklött formáinak tűnnek”. Vannak személyes és vannak kollektív formák, utóbbiak az archetipusok: „amíg a személyes komplexusok csak egyéni hatással bírnak, addig az archetipusok olyan mítoszokat, vallásokat és filozófiákat teremtenek, amelyek egész nemzetekre és történelmi korszakokra gyakorolnak hatást” (Jung 1993: 67, 78). Az archetipus preformált, állandó készenlétben lévő ösztönrendszer. „Az ösztönökhöz hasonlóan az emberi psziché kollektív gondolati sémái is veleszületettek és öröklöttek. Ha működésbe lépnek, mindannyiunknál többé-kevésbé hasonló módon hatnak (Jung 1993: 74). Jung a nyelvvel párhuzamba állítja a psziché evolúciós történeti fejlődését: „A psziché is történelmi fejlődés eredménye, a testhez hasonlóan, melyben létezik. [...] a psziché a nyelv és más kulturális tradíció révén, önmagát tudatosan a múltra vonatkoztatva építi fel” (Jung 1993: 67). Plasztikus képpel: „Mindnyájan magunkban hordjuk a sauruszfarkat” (idézi: Várkonyi 2009: 262). Jung az archetipus vagy kollektív tudattalan fogalmát termékeny módon kiterjeszti, amikor utolsó munkájában a gondolkodási formákat is bekapcsolja: „A gondolkodási formák, az általános érvényű gesztusok és sok viselkedés olyan sémát követ, amely a reflexív tudatosság kifejlődése előtt alakult ki” (Jung 1993: 75).

(5) Ebben a szellemi áramlatban fogalmazza meg Polányi Mihály a kollektív hallgatolagos tudás (első változata: személyes tudás) elméletét. Megfigyelhető, hogy az ember tudhat olyat, amit soha nem tapasztalt (ismerősnek tűnő, már lejátszott események, persze beleértve az érzéki csalódásokat is), valamint, hogy többet tudhatunk annál, mint amennyit el tudunk mondani. Ez a hallgatolagos tudás. Polányi kiinduló tétele tehát: „többet tudhatunk annál, mint amennyit el tudunk mondani” (Szívós 2017: 29). A mélylélektan áramlatában megjelenő gondolkodáslélektan megállapítása, hogy a tudattalanban is megfigyelhetők logikai műveletek és elemek, a logikus gondolkodásnak is vannak tudattalan, intuitív elemei. Ennek nyomán értekezik Polányi hallgatolagos következtetéséről.

Irodalom

Blackmore, Susan 2001. A mémgépezet. Kulturális gének – a mémek. Magyar Könyvklub, Bp. – Fónagy Iván 1990. Gondolat-alakzatok, szövegszerkezet, gondolkodási formák. MTA Nyelvtudományi Intézete, Bp. – Freud, Sigmund 1986. Bevezetés a pszichoanalízisbe. Gondolat, Bp. – Jung, Carl Gustav 1964/1993. Mélységeink ösvényein. Analitikus pszichológiai tanulmányok. Gondolat, Bp. – Jung, Carl Gustav 1993. Az ember és szimbólumai. Göncöl, Bp. – Szívós Mihály 2017. Fordulópontok a hallgatolagos tudás és a tudattalan felfedezés-történetében. A hallgatolagos tudás általános elmélete. MSZT, Loisir, Bp. – Várkonyi Nándor 2009. Az elveszett paradicsom. Széphalom Könyvműhely, Bp. – Voigt Vilmos 2014. A folklorisztika alapfogalmai. Szócikkek. Argumentum, Equiter Kiadó, Bp.

(6) Az öröklött és hagyományozódó kulturális tartalmakra további elképzelések születtek: kulturális utasítások és a mémelmélet. A kulturális öröklésre Richard Dawkins (1976) dolgozta ki a mémelméletét. A mém: „A kultúra eleme, amely feltehetően nem genetikai eszközök révén – elsősorban utánzással – adódik át”; másként: „az agyban helyet foglaló információs egység”. A szó a görög eredetű *miméma* (utánzási egység) rövidített, a *génre* emlékeztető formája (Blackmore 2001: 11, 64, 31), nevezhetjük kulturális génnek is. Mém minden, ami egyik személyről a másikra adódik át (másolódik): szó, történet, szokás, játék, dal; mindenféle (kézügyességet igénylő) „fogás”.

Hasonló jelenséget értenek a társas (szociális) tanulás, másolás és fertőzés kifejezéseken is. A mémelmélettel kapcsolatban továbbra is kérdés, hogy milyen is egy mém fizikai megjelenési formája (struktúrája), valamint mekkora egység tekinthető mémnek? Vajon magyarázható-e örökletes struktúrákkal a mémelmélet kiterjesztése vagy aktualizálása kapcsán például a pletyka-, rémhír- vagy viccterjedés, eszmék-ideológiák, szépirodalom-elméletek „fertőzőesszerű” terjedése, vagy éppen az „internetes mémek” nevezett, a közösségi médiában körbejáró multimediális tréfa? Ezek biológiai, vagyis örökletes (genetikai) alapjai megkérdőjelezhetők.

(7) Az öröklés jellemzőit a biológusok a génben, a nyelvészek a grammatikai (nyelvi) génben, a mémelmélet követői

a kulturális génben, a folkloriszták és kultúrakutatók leginkább a hagyományban látják.

„Mindnyájan magunkban hordjuk a sauruszfarkat”

De a kommunikációs vagy funkcionális nyelvészeti irányzatokban is szó esik a nyelv hagyományörző, hagyományátadó, emlékezteti, szakrális stb. funkciójáról.

A hagyományozás, hagyományozódás a folklór fogalma, mivel a folklór alkotások hagyományos (öröklött) jellegűek, de a jelen társadalmában újjászületnek és hatnak. Az ősibb jelenségeket nevezik survivalnek (fennmaradt csökevényeknek) (Voigt 2014: 127–128). A hagyományozódás átadással valósul meg, amelynek során – többnyire spontán, tehát ösztönös módon – valamiféle aktualizáció és változatképződés megy végbe. Kétségtelen, hogy a hagyományozódásban és az átadásban is szerepe lehet az örökletes struktúráknak. Talán úgy, hogy mélyebben vannak eltárolva, ezért ösztönös, vagyis nem tudatos terjesztési hatásoknak vannak alávetve. A tartalmak (szűzség) és műfajok „öröklött” formája helyett szerencsésebb talán a műfajok és változatok (variánsok) változatlan összetevőit (struktúráját, „mélyszerkezetét”) figyelembe venni. Elsősorban az elemi formákat (elemi műfajokat), illetve ezek szerveződéseit tarthatjuk valamilyen szempontból „örökletesnek” (már ha azok). Ez a gondolat fogalmazódik meg Jolles egyszerű formák (einfache Formen) elképzelésében. A nyelvi műveleteken alapuló egyszerű formák „az irodalom és a népköltészet olyan műfaji formái, amelyek nem az írók kompozíciós szándékából, hanem a nyelv és a gondolkodás sajátos műveleteiből, mintegy önmaguktól jönnek létre”. Kilenc egyszerű formát különböztet meg: legenda, monda, mítosz, rejtvény, monda, példaszzerű eset, emlékeztető történet, mese, tréfa és bizonyos fokig a tanítómese is ide tartozik (Voigt 2014: 66). Freud (1986: 138) ma is megfogható jelenségekből kikövetkeztethető „ősnyelvet” feltételez. Fónagy Iván (1990) Freudra utalva a tudattalan ösztönforrásokban (feszültség és feszültség feloldása, öröme) látja az alapvető gondolatalkatok gyökerét, amelyekből szövegeket létrehozó gondolkodási (alap)formák származnak.

Nyitott kérdés, hogy az ember antropológiájából, ösztönvilágából kiinduló „velünk születettség” vizsgálata találkozhat-e valaha az írásbeliséggel dokumentált korokból, korunkból visszafelé tartó kutatásokkal.

Balázs Géza

Sakk-anakronizmusok

Cikkem alapötlete akkor támadt, amikor nemrég újra megnéztem a Sakk, Kempelen úr! című tévéfilmsorozatot. Az 1976-ban készült, háromrészes művet Kárpáthy Gyula írta, Hajdúfy Miklós rendezte, főszereplője Sinkovits Imre volt. Természetes, hogy Kempelen Farkas nevezetes találmánya, a sakkautomata (más néven a sakkozó török) is megjelent benne, és persze maga a sakkjáték szintén többször szóba került. Sajnos hibákkal, olyanokkal, amelyeknek – szakkifejezésekről lévén szó – nyelvhasználati vonatkozásuk is van.

Egy szépirodalmi alkotástól, ebben az esetben történelmi drámától nem követelhetjük meg a szakterminológia alkalmazását. Azt azonban elvárhatjuk, hogy ha mégis elhangzanak szakkifejezések, azok az ábrázolt korhoz illők legyenek. Kár, hogy ebben a tévéfilmben két kortévesztés (anakronizmus) is felbukkant.

Az egyiket a Kempelenhez beszélő II. Józseftől hallhattuk: „Éppen ön ne tudná, hogy mit tesz a sakkozó mesternek az, amit úgy hívunk, hogy időzavar?” – A sakknyelvi időzavar szakszó a tévéfilm megszületésekor, az 1970-es években már közismert volt, éppen akkor tájt vált ilyenné a sakkversenyzők világánál jóval szélesebb körben. Kempelen és II. József korában azonban még nem élhetett, hiszen a sakkozásban a kötött gondolkodási idő bevezetésére csupán sokkal később, a 19. század utolsó harmadában került sor. (A részletekhez l. az Édes Anyanyelvünkben néhány évvel ezelőtt megjelent cikkemet: 2014/2: 11.)

A másik anakronizmus akkor hangzott el, amikor a sakkautomatát Mária Terezia udvarában bemutatva Kasper professzor kérdésére („Hogyan próbálta ki ön ezt a gépet?”) így válaszolt Kempelen: „A sakkirodalom mesterjatszmaít játszottam le vele; többek között az ön könyvéből azt, amit ön mesterjátéknak nevez, a 62. oldaltól a nimzoindiai védelemmel indul.” – Kempelennek fogalma sem lehetett arról, mi az a nimzoindiai védelem. Ez a megnyitás Aron Nimzovicsról, a lett származású dán sakkozórról kapta a nevét, ő pedig 1886 és 1935 között élt, azaz pályafutása több mint száz évvel a tévéfilmbeli korszak utánra esett.

Valószínű, hogy a filmdráma szerzője a sok megnyitásnév közül a nimzoindiai védelem említését egzotikus hangzása, a szakszerűség benyomását keltő volta miatt választotta, de alaposan melléfogott vele.

Ez az utóbbi példa két másik sakknyelvhasználati esetet is eszembe juttat, noha anakronizmus nincs bennük.

A Magyar értelmező kéziszótárban helyet kapott a királyindiai címszó, hogy megjelenhessen a királyindiai

védelem szókapcsolat. Minden bizonnyal különleges hangzása miatt, hiszen a szótár egyébként, teljesen érhetően, nem törekszik a sakkmegnyitások elnevezésének szerepeltetésére.

A másik esetnek egy orosz nyelvű internetes sakkoldalon voltam tanúja. Itt nemcsak sakkozni lehet, hanem csevegésre is mód van: mind kettesben, mind nagyobb nyilvánosság előtt. Egy lányka a következő kérdéssel állt a plénum elé: „Meg tudna tanítani engem valaki az angol megnyitásra?” Egy tapasztaltabb beszédpartnerrel ezt a választ kapta: „Kislány, azt hiszem, neked az angol megnyitás mint elnevezés tetszik. Ez nehéz, bonyolult megnyitási rendszer, mint kezdőnek inkább másokat ajánlanék helyette.” Úgy érzem, a beszédpartner helyesen látta a dolgot, maga az érdekes elnevezés lehetett

vonzó. Mint a királyindiai esete mutatta, az efféle vonzástól egy tudományos mű, egy szótár sem mindig képes függetleníteni magát.

Visszatérve az anakronizmusokhoz, szeretném megemlíteni, hogy olyan fajtájuk is van, amelyben a kortévesztés látszólagos, megbocsátható. Ilyen Karinthy Frigyes egyik híres novellájában, a Caesar és Abu Kair címűben a következő részlet: „De mindenkinél többet tudott, és mindenkit megvert Abu Kair; a világbajnok, aki egész életét a sakkjáték titkainak megfejtésére szentelte.” – Itt persze nem a mai értelemben vett világbajnokra, világbajnokságon győztes sportolóra gondol az író, hanem arra, hogy hőse a maga idejében, a mesés Kelet világában az elismerten legerősebb játékos volt.

Veszélyesebb, mivel félreértésre adhat okot az, ha a világbajnok szó újabb kornak, nevezetesen a 19. századnak a versenyzőjére vonatkozik. Ez már olyan időszak, amelyet tekintve az olvasó megalapozottan gondolhat valódi, modern értelemben vett világbajnokra, pedig valójában nem arról van szó. Ilyen esettel van dolgunk Móra Ferenc novellájában, A sakk-báróban: „A bristoli sakk-tornán [Kolisch Ignác] 1861-ben majdnem megverte Paulsént, a híres világbajnokot”; „Kolisch azonban nem hiába volt a sakk világbajnoka, megnyerte ezt a játszmát is [ti. a báróságit].” – Ezeknek az adatoknak az értékeléséhez tudni kell, hogy valójában sem Paulsen, sem Kolisch nem volt világbajnok; az viszont igaz, hogy koruk kiemelkedő sakkozói közé tartoztak. Alapos szótörténeti vizsgálódásra volna szükség ahhoz, hogy eldöntsük: könnyelműen, meggondolatlanul, pontatlanul bánt-e Móra a világbajnok szóval, vagy az ő idejében a 'nagyon erős, világszerte ismert játékos' jelentés általános használatú volt-e? Az utóbbi esetben persze nem beszélhetnénk anakronizmusról, sőt a nyelvtörténeti érdekeltsgű szótárakba fel kellene venni ezt a jelentést.

Horváth László

SZÉP MAGYAR VERS

Weöres Sándor: A jövőd költészete

Weöres Sándor nagyszabású műfordítói életművének egyik kiemelkedő fejezete Mallarmé összes versének átültetése volt (megjelent: Magyar Helikon, 1964). Talán ettől függetlenül, de nem zárható ki, hogy ennek hatására ebben az időben saját költészetében is kiemelkedő szerephez jut a szonett műfaja. *Tűzkút* című verseskötetének (Magvető, 1964) egyik ciklusa az *Átváltozások*, amely 30 szonettből áll. Négy évvel később a *Merülő Saturnus* kötet újabb hat szonettet tartalmaz (*A benső végételen*, *A jövőd költészete*, *Hármas-egység*, *Önéletrajz*, *Grammatikai személyek*, *Spirális*). Ezek a fenti ciklus folytatásának tekinthetők, az *Egybegyűjtött írásokban* (1970) már annak részeként, abba beépítve jelentek meg.

A szonett olyan műforma, amely kis terjedelme (14 sor), erősen szabályozott versmértéke és rímelése miatt nagy fegyelemre, sűrítésre kényszeríti a költőt. A szonettírás majdnem olyan „gúzsba kötve táncolás”, mint a formahű műfordítás. Szépen példázta ezt Weöresnek *A jövőd költészete* című szonettje, amelyet elemzésünk tárgyául választottunk.

A vers a szonettnek ún. klasszikus típusába tartozik, vagyis a két-két négy soros és a két-két háromsoros szakasz rímei azonosak: abba // abba // cdc // dcd. (A „félrímrendű”-nek nevezett típusban a második négy sorosban új rímek tűnnek fel; ilyen volt például Juhász Gyula szonettjeinek többsége.)

Weöres rímelését ebben a művében a puritánság, a tompítottság jellemzi. A tiszta rímek helyett az asszonáncok dominálnak, sőt olykor ezeket is épphogy csak jelzi: *szavam – ponyváiban*). Nem riad vissza a ragrímek alkalmazásától sem (*harmóniája – glóriája – geometriája*). Mondanunk sem kell, hogy mindez szándékos. Weöresnek, a kivételes formaművésznek nem esett volna nehezére csillogó, csilingelő, Verlaine- és Kosztolányi-fajta rímeket alkalmazni. De nem akarta elvonni a figyelmet versének lényegéről: az ellentétező szerkezetről.

A szöveg megszólítással (egyben megszemélyesítéssel) indul: *Kristály-angyal-zene!* A két kötőjellel tagolt többszörös összetétel kétféleképpen is értelmezhető: ’kristályangyal(ok) zenéje’ – ’kristályos angyalzene’. A *kristály* mint anyagnévi jelző tárgyasítja a zene fogalmát, egyben színesztéziának (látási, tapintási és hallási képzetek vegyítésének) is minősül.

A szonetten két pólus versengése vonul végig: ezeket szent és profán, égi és földi, angyali és emberi ellentétével határozzuk meg. Már Egri Péter, a vers egyik első elemzője (Irodalomtörténet, 1969/1.) rámutatott arra a paradoxonra, hogy Weöres elutasítja a külső valóság, a társadalmi élet és átalakulás hullámverését, de költészete színt, elevenséget és energiát éppen ettől az elutasított valóságtól nyer.

Ennek a konfliktusnak ideális kifejezési formája a szonett, amely „tömörítő szerkezetével nagyobb és összpontosítottabb erő kifejtésére képes” (Vas István). A szonettnek műfaji követelménye a két négy soros és a két háromsoros versszak (az oktáva és a szextett) közötti ellentét, más szóval fordulat. Így van ez a most elemzett versben is: a *kristály-angyal-zene* állandóságát nyomban felváltja ennek ellentéte, a *harci korszakok* mozgalmassága, bár ezek a korszakok már eltűntek, elmúltak. A lírai én vesztese ennek a változásnak, egyben adósa a másik régióknak, a szűzinek. Adósa, mert korábban elfordult tőle, és csak most, „a harci korszakok tűntén” igyekszik visszatérni hozzá.

Az első sor „égi” hangütése után a két négy soros szakaszban inkább a másik szféra, a „földi” uralkodik. Jól látja Egri Péter, hogy a változatosság, a dinamika a harci korszak valóságából áramlik a versbe. A hosszú, a két versszak határán átívelő közbevetés szerint „... az átfutó csaták ponyváiban / hevítebb volt a bor, illatosabb a rózsa, // az ideiglenes, a formátlan, a kósza, / s a telt virág ölen a hervadás-iram”. A fordulat csak a második versszak utolsó sorában következik be: a költő – kö-

A jövőd költészete

**Kristály-angyal-zene! szűz régiód adósa
a harci korszakok tűntén vesztes szavam
– ámbár az átfutó csaták ponyváiban
hevítőbb volt a bor, illatosabb a rózsa,**

**az ideiglenes, a formátlan, a kósza,
s a telt virág ölen a hervadás-iram –
immár a folyton-új és folyton-hasztalan
helyett fordul feléd a szó-habok hajósa,
változó céljait elhagyva, égi rend
mozgassa, szerelem tiszta harmóniája
melyben nincs láz-lökés, nyugalmasan terem,**

**míg imádoztjain felragyog glóriája,
ő maga megfakul, fülében póre csend,
szemében angyalok szent geometriája.**

(*Merülő Saturnus*, 1968)

rend helyreállítását már-már az amor sanctus, a szent szerelem hangján ünnepli a költemény (*szerelem tiszta harmóniája, imádoztjain felragyog glóriája*).

De ennek a harmóniának az eléréséért súlyos árat kell fizetnie a lírai énnek: „ő maga megfakul, fülében póre csend, / szemében angyalok szent geometriája.” Leróttá adósságát (1. sor), de ennek fejében le kellett mondania a bor hevesességéről és a rózsa illatosságáról. Nem bizonyos, hogy ezért kárpótolni fogja az „angyalok szent geometriája”. A befejezésben mintha a nosztalgia és a csalódottság is hangot kapna.

Ez lesz tehát „a jövőd költészete”? Vagy pontosabban szólva: ez lett? A kérdésre lényegében nemleges választ kell adnunk, mivel az elmúlt évtizedek líratörténeti fejlődése nem a vers kijelölte irányba, a zártság, sűrítettség „szent geometriája” felé haladt, hanem jóformán az ellenkező irányba, a dekonstrukció, a nyelvgyötrés, a rímtelen és ritmustalan szabad vers, egyszóval a posztmodern felé. Maga Weöres is rövidesen új utakra lépett: már a *Merülő Saturnus* kötetben ott volt a *Psyché*-versek ciklusa, amely idővel önálló köteté bővült. A következő években a szonettek is megritkultak, átadván helyüket a lazább formájú, dalszerű, illetve a prózavers, sőt a próza felé közelítő műveknek.

De *A jövőd költészete* nem is programversnek készült. A másoknak irányt szabni akaró törekvés amúgy is idegen lett volna a költő sokat emlegetett, szinte kritikái közhelyé vált „próteuszi alkatától”.

Kemény Gábor

Nyelvtanóra – nem csak hetente egyszer

Sokaktól hallani: nem volt a középiskolában nyelvtanóránk, mert magyartanárunk a hatalmas irodalmi anyagot csak a nyelvtanórák rovására tudta feldolgozni. Az irodalom- és a nyelvtanóra szétválasztása nem feltétlenül szükséges, de az anyanyelvi ismeretek átadásának mellőzése igencsak előnytelen.

Éppen ezért mostani kérdésünk így szól:

Heti egy nyelvtanóra, sokszor abból is irodalom lesz. Az érettségi vizsgán elméleti szinten pedig csak a szóbelin jelenik meg a nyelvtan. Hogy lehetne Ön szerint a nyelvtanoktatást megújítani, így a nyelvészetet és a kommunikációt hatásosabban beépíteni az iskolai tananyagba?

ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA *professor emeritus* • Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)

Amikor gimnáziumban tanítottam (1966–1975), minden nap volt magyaróra, heti két nyelvtan, négy irodalom (szombaton is volt tanítás). Megtartottam a nyelvtanórákat, a fogalmazásokat is ekkor javítottuk. A házi fogalmazásokat is javítottam, nemcsak a bontásokat. Az osztály fele jeles érettségi fogalmazást írt, akkoriban nem voltak ostoba (és költséges) tesztek. A nyelvtani anyag fokozatos nehézségű és hézagmentes volt, s igyekeztem egyszerűen és világosan elmagyarázni a megértendőket, s jókat beszélgettünk: sikerült mindenkint bevonni. Mindig volt szóbeli felelet, szabatosan, értelmesen. Később sokat foglalkoztam a nyelvtanítás történetével, s nekem is volt egy Édes anyanyelvünk című tankönyvsorozat az 1–8. osztályokra. Az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet tankönyvfelelőse szerint ezek a legjobb nyelvtankönyvek, amiket valaha kis hazánkban írtak. Kidobták őket, de valahol megvannak, esetleg az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum polcain. Bennük van a válasz.

SCHIRM ANITA *adjunktus* • Szegedi Tudományegyetem (Szeged)

A nyelvészetet úgy lehet közelebb vinni a diákokhoz, ha megmutatjuk nekik a tudomány hasznosságát és szépségét. Ehhez érdemes a klasszikus szépirodalmi példák mellett minél életszerűbb nyelvi adatokat, azaz sorozatokból, blogokból, vlogokból, reklámokból, újságcikkekből, dalszövegekből származó példákat bevinni az órákra. A hétköznapi szövegtípusok elemzésével ugyanis a diákok maguk fedezik föl, hogy a nyelvészet nem egy öncélú, elméleti tudomány, hanem izgalmas, logikus, számos érdekességet rejtő terület. Módszertani segítséggel ehhez a felfedeztető munkához pedig a YouTube-on lévő Nyelvészet mindenkinek csatornát ajánlom, amely rövid videók segítségével nyújt betekintést a nyelvészet számos területére. [A videókat Schirm Anita szerkeszti. – BM]

HORVÁTH BÁLINT *magyartanár, igazgató* • Budapesti Piarista Gimnázium (Budapest)

A nyelvtani kérdésekkel való foglalkozás a magyartanárok és nyelvészek számára önmagában is izgalmas, ám a diákok jelentős része számára ezek a problémák – főképp az elméleti jellegűek – érdektelenek. A lehetőséget abban látom, hogy a nyelvészeti, nyelvtani témák olyan módon tudnak megjelenni az órákon, hogy világossá válik a diákok számára, hogy ezeknek az ő életükben is van tékje, érdemes nekik is foglalkozni velük. Több életszerű, hétköznapi helyzetben, filmben, közösségi médiában tapasztalható jelenség megfigyelése, elemzése teheti életszerűbbé, a diákok számára vonzóvá ezeket az órákat. Például a nyolcvanas évek „menő” fordulatait remekül lehetne tanítani valamelyik kommersz kultuszfilm rövid részletével, összehasonlítva egy mai, a diákok között népszerű alkotással.

TUBA MÁRTA *magyartanár* • Érdi Gárdonyi Géza Általános Iskola és Gimnázium; *óraadó oktató* • Károli Gáspár Református Egyetem (Érd)

A rendszer megújítása nem a gyakorló pedagógus feladata. Jelenleg számomra az is megoldás lenne, ha minden nyelvtankönyvhöz lenne munkafüzet és tanári kézikönyv, valamint egy félévre tömbösítve, 18 dupla órában taníthatnám a tárgyat. Így jutna idő az alapvető didaktikai feladatok (ráhangolás, jelentésteremtés, reflektálás) elvégzésére egy-egy témában. Az érvényes kilencedikes tankönyv 24 leckére tagolt anyaga közelít ehhez az elképzeléshez. Továbbá ha a nyelvtanórákat dvd-vel, i-tools-zal, fehér táblával, szakadatlan nettel tarthatnám, rop-pant izgalmassá válhatnának.

GODA LILLA *magyartanár, igazgatóhelyettes* • Újpesti Babits Mihály Gimnázium (Budapest)

A nyelvtanoktatás a hazai közoktatásban méltatlanul elhanyagolt szerepet kap. Ha a kereteken, a heti egy órán nem változtathatunk, akkor a minőségen kell: a nyelvtanórák minden percét maradéktalanul ki kell használni, az elmélet mellett érdekes gyakorlatokat kell bemutatnunk a diákoknak, hogy ne csak megtanulják, hanem meg is értsék a grammatikát, helyesírást. A kommunikáció fejlesztésének pedig számtalan teret biztosíthatunk akár egy-egy szóbeli felelet, kiselőadás, prezentáció alkalmával más órákon is. A szövegértést is tudatosabban lehetne beépíteni példának okáért akár a történelem-, akár a matematikaórák tananyagába, hiszen minden ismeret elsajátításának ez az alapja.

OKOS-KAKUK DÓRA *magyartanár* • Török Ignác Gimnázium (Gödöllő)

A legnagyobb probléma talán abból fakad, hogy érettségien csak a szóbeli tételknél jelenik meg a nyelvtan. Mivel nincs technikailag súlya, ezért sokszor az „elhagyható” kategória dobozába kerül. Véleményem szerint kétféle út van a megerősítéséhez. Az egyik, hogy bele kell építeni az irodalomba. A diákok nagyon sok irodalmi szöveggel ismerkednek meg a tanévek során, így a leíró nyelvtan érettségire szükséges részeit ezekkel együtt is meg lehetne tanulni. Ezzel használni és alkalmazni is megtanulják a tanult szabályokat. A másik a nehezebb, vagyis egy átstrukturálás után helyet kellene neki adni az írásbeli érettségien is. Végére is a szabályok megértését az tanúsítja igazán, hogyan vagyunk képesek alkalmazni őket a gyakorlatban. Ezekkel pedig együtt kellene járnia annak is, hogy a „mostból” kerüljenek ki a példák, felhasználható szövegek. A mostani generációt könnyebb megnyerni olyasmivel, ami az övék is.

PETRÁK BARNABÁS *magyar szakos hallgató* • Pécsi Tudományegyetem (Pécs)

Nincs többéves tanári tapasztalatom, ezért saját egyetemi élményeimre hagyatkozom. Igen nagy gondot okoz a nyelvészeti tudományos iskolák közötti feszültség iskolai lecsapódása. A magyartanárok többnyire a „klasszikus” grammatika oktatását tartják előremutatónak, a tanulók életkori sajátosságaihoz igazodónak. Emellett teszik le a voksukat a kerettantervek és a választható tankönyvek készítői is. A bölcsészettudományi karok egy része – így a pécsi – viszont a generatív vagy a funkcionális-kognitív iskolán keresztül oktatja a nyelvészetet. Így tehát jelenleg olyan tudást kapnak a hallgatók, amelyet tanári pályájukon nem tudnak használni, megnehezíti a munkájukat, adott esetben még össze is zavarja őket. Nem tartom jó irányúnak, hogy a magyartanári gyakorlati elvárásoktól ilyen mértékben elfordultak egyes tanszékek, pusztán azért, mert oktatóik többsége egy éppen „divatos” tudományos áramlat képviselője. A jelenlegi nyelvtanoktatást pedig nem szemléletben, hanem csak módszertanában kellene megújítani, felfrissíteni.

„Nyelvünk ízei gazdagon kiforrtak” – állapítja meg József Attila. A magyartanárok feladata nem könnyebb és felelőssége nem kisebb, mint hogy ezt megmutassák – a nyelvtanórán is.

Blankó Miklós

„Hosszú távon csak az egység óvja meg a kisebbséget”

Dupka György válaszol Balázs Géza kérdéseire

Költőnek indultál, történész és művelődéspolitikus lettél. Miért alakult így a pályád?

Szülőfalumban, az Ugocsa-vidéki Tiszabökenyben ötödik osztályos koromban kezdtem el verseket írni. Első verseim a Kárpátontúli Ifjúságban, a Kárpáti Igaz Szóban, a beregszászi Vörös Zászlóban, valamint a Kárpáti Kalendárium irodalmi mellékleteiben jelentek meg. A gorbacsovi peresztrojka idején kezdetét vette a tabudöntések időszaka. Ekkor kerültem baráti kapcsolatba Váradi-Sternberg János történészprofesszorral, hatására kezdtem el foglalkozni Kárpátalja magyarságának Trianon utáni múltjával. A történetírásban fehér foltnak számított az 1944 őszi bekövetkezett tragikus sorsfordulat, több mint 30 ezer magyar és svábnémet embert hurcoltak el rabszolgamunkára. Apám a „málenkij robotot”, a Gulágot megjáró túlélők közé tartozott, így az érintettség jogán, a szovjet lágerreket megjáró apák egyik fiaként a kárpátaljai emberekre zúdított Gulág-Gupvi-csapások, a velük szemben elkövetett kommunista bűnök legteljesebb körű feltárására vállalkoztam. Ezért abbamaradt a versírás.

Melyek a legfontosabb kutatási eredményeid a kárpátaljaiak „málenkij robotra” való elhurcolása kapcsán?

A Gulág-Gupvi témából eddig több mint húsz könyvet írtam. Hiteles moszkvai levéltári dokumentumokra hivatkozva megneveztem a sztálinista diktatúra rémtetteinek kárpátaljai elkövetőit, végrehajtóit. Állításaimat a települések hiteles veszteséglistáival, Kárpátalja szovjet terrorjának emléktérképével támasztom alá, amelyekből egyértelműen kiolvasható, hogy a fronton jóval kevesebben estek el.

Milyen emlékhelyek létesítése kötődik a tevékenységedhez?

Kutatásaim hiteles alapot képeztek az emlékezetpolitika kibontakozásához. 1989–2020 között a kárpátaljai magyar- és németlakta településeken 130 emlékjel létesült. A térség egykori gyűjtőlágerének tömegsírjain felépült a Szolyvai Emlékpark, amelynek félkör alakú emlékfalán több mint 400, a kárpátaljai, az anyaországi csonka-beregi, a felvidéki nagykaposi járási, a romániai szatmári halmi járási településekről közel 12 000 elhurcolt és a sztálini lágerekben odahalt magyar és német személy neve olvasható. Az emlékpark azóta a Kárpát-medencei magyarság egyik központi kegyeleti és zarándokhelye lett. Szülőfalumban, Tiszabökenyben felépítettük a mártírok templomát. Titulusa Árpád-házi Szent Erzsébet lett, mert 1944 novemberében, Erzsébet-napon vitték el „málenkij robotra” az embereket és a papokat is.

Mennyire tudják befolyásolni az elmúlt évek-évtizedek kutatásai a köztudatot?

A szovjet hatalom idején kiépített hallgatás falát ugyan le-döntöttük, de a szocializmus idején kilúgozott fejekben rendet kell teremteni. A holokausztról többet tudnak a fiatalok, mint a „málenkij robotról”. Fontos, hogy évente szervezzünk közvéleményformáló fórumokat, rendezvényeket, iskolai és egyetemi Gulág-Gupvi Ki mit tud-okat, lágerverset mondó versenyeket. Kutatásaimmal hozzá kívántam járulni ahhoz az európai akcióhoz, hogy a történészek és a közvélemény egyformán értékeljék a náci és a kommunista diktatúra rémtetteit. Fontosnak tartom Gulág-Gupvi Kutatócsoport felállítását Budapesten. A II. világháború alatt és után a szovjet fegyveres erők a korabeli, 14,7 millió lakosú Magyarországról mintegy egymillió embert (férfit, nőt, fiút, leányt) hurcoltak el ítélet nélkül kényszermunkára a Gupvi lágerbe, kétharmaduk katona, egyharmaduk ártatlan civil volt. A rendszerváltoztatásig elhallgatott nemzeti traumánk ismerete nélkül generációk nőttek fel, ami torzította világlátásukat, identitásukat.

Hogy látod a magyarság és a magyar nyelv jövőjét Kárpátalján?

„Együtt erő vagyunk, szerteszét gyöngeség” – jut eszembe Wass Albert gondolata. A széthúzó külhoni magyarok saját nemzeti sirjukat ássák, mondják velem együtt az összefogáspárti értelmiségiek. A jövőt illetően továbbra is egy kitörési lehetőségünk van, hogy az összefogás nemzeti létünk megtartásának al-fája és omegája. A trianoni száz év után, hosszú távon csak az egység óvja meg a magyar kisebbséget. Kárpátalja magyarsága a Trianon utáni száz év alatt bekövetkezett tragédiákat máig nem heverte ki, hiszen az eltelt évszázadban többször megtizedeltek, megaláztak és kifosztottak minket. Egyet azonban nem tudtak elvenni tőlünk: nyelvünket és hitünket. Mert a felmenőink belénk nevelték az anyanyelvi kultúrát, a mély-séges istenhittet, amely megtartó erővel bír. Ki hitte volna, hogy a rendszerváltás után újabb történelmi mérföldkőhöz érünk? A sokkoló megaláztatások után köszönet és hála illeti az anyaországot és a jóakarátú embereket. A többségi nemzettek tiltakozása ellenére megnyitotta nekünk a megmaradáshoz szükséges reális lehetőségek tárházát. A nemzethez tartozást magyarigazolvánnyal, majd magyar állampolgárság megszerzésével is tanúsíthattuk. Az én családom is élt a törvény adta lehetőséggel, nagyapáink, apáink nevében felvettük a magyar állampolgárságot. Tettük ezt bátran annak ellenére, hogy a totális asszimilációnkra törekvő mos-

tohaországunk vezetése üldözi a kettős állampolgárokat. Az is megfordult a fejében, figyelembe véve a történelem tanulságait, eddigi eseményeit, hogy vajon melyik lesz a negyedik állampolgárságunk... A határokat ugyan meghúzták a fejünk felett, de az összetartozás érzését nem tudták elvenni. Ez megmaradásunk, hitünk, jövőképünk igazi titka. Ma sem kérünk mást a többségi nemzet politikai elitjétől, mint amit száz évvel ezelőtt nagyapáinknak megígértek és szerződésbe foglaltak Európa győztes államai. Közöségi kultúrát, nyelvhasználatot, oktatást és területi öngazgatást kérünk, amit száz évvel ezelőtt már írásban is garantáltak. Ha kell, újabb száz év tudatában, vívjuk tovább nyelv- és kultúramegtartó küzdelmünket!

Mi a legfontosabb feladata, küldetése az Anyanyelvi Konferenciának (MNYKNT-nek)?

Az Anyanyelvi Konferenciában mindvégig a kárpátaljai értelmiségieket képviseltem. Az Anyanyelvi Konferenciának köszönhető, hogy Kárpátalján, a helyi magyarság körében meghonosítottunk több rendezvényt: a magyar kultúra napját, Himnusz-, Szózat-, Nemzeti dal-szavalóversenyt, költészet napját, irodalmi karavánokat. Az Anyanyelvi Konferencia határokat átvélvő küldetése, hogy támogassa az anyanyelv- és kultúrafenntartó törekvéseket, alkosson túlélési és asszimilációt kivédő nyelvpolitikát, valamint mozgósítsa az erre vállalkozó fiatal értelmiségieket. Ezzel nemcsak a kárpátaljai, hanem az anyaországi, erdélyi, felvidéki, délvidéki és nem utolsósorban a nyugati magyarság jövőképét is erősítheti.

Névjegy: Dupka György (Tiszabökeny, 1952. április 11.) PhD, történész, irodalmár, kiadói főszerkesztő, a MÉKK elnöke, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet igazgatója, a Szolyvai Emlékpark felelős titkára.

Dupka György (Kép: BG)

Kisebbségi ima fiaimnak (részlet)

higgy önmagadban
hiszek önmagunkban
higgy anyanyelvemben
hiszek a nemzetekben
higgy népedben
hiszek az emberekben
önmegtartó erejében
tűzhely-őrző melegében
önmegtartó erejében
tűzhely-őrző melegükben

Szülőföldünk: fél évszázad, „a Rádió”

Cservenka Judit újságíró, az MNYKNT
alelnökét kérdezi Balázs Géza

Véletlenül lettem rádiós. Egy tévés vetélkedőn a harmadik lettem, 22 évesen a középkorú férfiak között eléggé feltűntem ahhoz, hogy egy szerkesztőné behívott a Kossuth rádióba. Az első interjún reszkető kézzel tartottam a mikrofont, és remegő hangon kérdeztem Hubay Miklós drámaíró. Az anyag lement, a hangomat kivágták, engem pedig beszédtanárhoz küldtek. Hálával gondolok Fischer Sándorra, akinek köszönhetően néhány héttel később már elhangozhattak a kérdéseim a Rádióban. Másfél év múlva pedig fel is vettek gyakornoknak a Szülőföldünk, a külföldre szóló magyar adás szerkesztőségébe.

Hogyan emlékezel vissza a Rádióra?

Szakmailag őrizte (ha politikailag nem is lehetett) az 1925-ben alapított intézmény színvonalát. Igényes volt abban, hogy szabatosan fogalmazott mondatokban helyes hangképzéssel, magyaros hanglejtéssel szóljon meg az, akit mikrofon elé engednek. Ugyancsak követelmény volt, hogy idegen neveket, fogalmakat pontosan mondjon az ember. Nem minden angol, ami külföldi. Azt is illik tudni, hogy egy olasz vagy lengyel nevet, német vagy francia, netán latin szót hogyan kell ejteni. Ha valamit nem tudott az ember, megkérdezte, természetesen még felvétel előtt. Büszke vagyok arra, hogy állandó felolvasó lehettem Kroó György Új Zenei Újság című műsorában. Ma is csak olyan műsort hallgatok, amely megőrizte rendszerváltozáson, médiaháborún, átszervezésen át színvonalát és szakmai igényességét. Egyébként jellemző, hogy kérdésedben „a Rádió” szerepel. Én is azt nevezem Rádióknak – határozott névelővel –, amelynek már csak az épülete áll a Bródy Sándor utcában.

Milyen küldetése volt a Szülőföldünknek?

A mögöttes politikai szándék az volt, hogy a nagyon összetett magyar emigráció minél több rétegében az a kép alakuljon ki, hogy a 60-as évek Magyarországára egészen más, mint amit elhagytak 1939-ben a faji törvények, 1945-ben a szovjet megszállás, 1947-ben az ÁVH és a mindent bedaráló kommunista diktatúra elől menekülve. A felsorolt emigránshullámokat követte az 56-osok mintegy kétszázézeres tömege, s hogy még tarkább legyen a kép: éltek az USA-ban a 19–20. század fordulóján a szegénység elől kivándoroltak leszármazottai is, akik magyar negyedekben, városrészekben őrizték szüleik nyelvét és hagyományait. A nyugati magyarság összlétszámát általában másfél millióra becsülték a rendszerváltozás előtti évtizedekben. Ennyi potenciális hallgatóért érdemes volt egy napi másfél órás rádióműsort fenntartani, építve arra az érzésre, amit úgy hívnak: honvágy. 1966-ban, amikor a Szülőföldünkbe kerültem, már az úgynevezett kádári konszolidációról szólt a bel- és külföldi propaganda, és a „gulyáskommunizmus” legendája is kezdett épülni. A mi műsorunk egyik feladata a nosztalgia kielégítése volt: nóta, operett, régi slágerek, népszerű, a hallgatók által még itthonról ismert színészek, pesti kabaré, irodalmi klasszikusok, és persze sok sport. A direkt politika főként a napi hírekre koncentrált, a belföldi adásokénál tárgyilagosabb stílusban. Természetesen minden ilyen döntés kívülről és felülről jött, mint ahogyan az is 1970-ben, hogy foglalkozunk egy új kezdeményezéssel: a Debrecenben tartandó Anyanyelvi Konferenciával.

A Szülőföldünk és az Anyanyelvi Konferencia kapcsolata talán magától értetődik.

Utólag igen. A magyar emigráció világát bizonyos mértékig megismerhettük lapjaikból és folyóirataikból. Számos nyugati magyar újság járt a szerkesztőségbe hivatalosan, amelyeket

csak helyben volt szabad olvasnunk. Aki nem sajnálta rá szabadidejét, az alaposan tájékozódhatott az emigráció bonyolult rétegződéséről, politikusairól, szellemi irányzatairól, azok vezető személyiségeiről, és persze a magyarokra mindig jellemző belső megosztottságról. Erre épített a kádári politika is, amikor engedélyezett (s nyilván támogatott is) egy ilyen rendezvényt, mint az Anyanyelvi Konferencia, s azon nyugati magyarok részvételét. Az emigráció választás elé került: gyerekeit, unokáit is meg akarja tartani magyarnak, vagy sem. Egy részük azt hitte, erre képesek lesznek egyedül is, és mindent elutasítottak, ami itthonról jött. A másik részük (főként az 56-osok nemzedéke) különbséget tudott tenni a kádári nomenklatúra és a nemzet megmaradását szíven viselő hazai értelmiség képviselői között, ezért csatlakoztak az Anyanyelvi Konferenciához. Műsorainkban örömmel számoltunk be arról, hogy a második, harmadik generáció magyar nyelvtudásának megőrzése,

Cservenka Judit (Kép: BG)

illetve gyarapítása érdekében mi minden történik. Játékos, színes tankönyvek készültek, itthoni anyanyelvi táborokat szerveztek, vendégtanárok utaztak külföldre a hétvégi iskolákba tanítani, mindezt a Magyarok Világszövetsége égisze alatt, mert ahhoz tartozott – anyagilag is – az ötévente tartott Anyanyelvi Konferencia. Hogy az irodalmárok, nyelvészek, lelkes pedagógusok, néprajzosok, sőt lelkipásztorok mellett a kádári MVSZ trójai falóként szolgált hírszerzők és elhárítók, állami pénzen utazni vágyó káderek számára, az nyilvánvaló volt, de szerencsére a konferenciák munkája nem érdekelte őket, csak annyiban, hogy két tabutémát kerüljünk: a forradalom emlegetését és a határon túli magyarság helyzetét. Utóbbiak nem is vehettek részt a konferenciákon, legfeljebb titokban. A rendszerváltozással történt meg a hazai, a nyugati és a határon túli magyarság euforikus találkozása, amelynek csúcspontja a Magyarok Világszövetségének nagy ünnepe volt. Majd jöttek a hétköznapi, és bonyolultabbak lettek a viszonyok.

A rendszerváltozással nem érte el célját az Anyanyelvi Konferencia?

A határon túli magyarság bekapcsolódásával a figyelem feléjük fordult, az ő problémáik – nemzeti jogfosztottság, iskolahelyzet, eszközök hiánya – kerültek az előtérbe. A nyugati magyarok – bár mind a Világszövetség, mind a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága (MNYKNT) néven önálló Anyanyelvi Konferencia vezetőségében arányos helyük volt – csalódottan érezhették magukat. Közben megérkezett az emigrációnak az a része is, amely korábban távol tartotta magát, és ők is csalódtak. (Az új, demokratikusan választott magyar kormánytól azt remélték: építeni fog az emigráció több évtizedes nyugati tapasztalataira. A kormány pedig feltételezte, nem teljesen alaptalanul, hogy pozíciókra vágynak. Megítélésüknek nem tett jót, hogy nem ismerték a magyar viszonyokat, és mindenkit lekommunizáltak, akit nem vert nyomorékká az ÁVO, vagy nem volt kitelepítve. Az itthoniak pedig úgy gondolták, hogy nem elég könnyes szemmel énekelni a Székely himnuszt, egy-egy csekkkel is hozzá lehet járulni a nemzeti ügyekhez.) Közben a határon túliak is hozták a maguk megosztottságát, az anyagi források is jelentősen csökkentek, hiszen egy eladósított ország kezdett új rendszer szervezéséhez, tehát valójában az a csoda, hogy egy 50 éve alakult szervezet fenn tudott maradni.

Ma milyen küldetése, feladata lehet az MNYKNT-nek?

Nyelvünk és kultúránk változásaira, a hanyatlás, romlás legapróbb jeleire is figyelni és felkelteni iránta a közvélemény, elsősorban a fiatal nemzedékek érdeklődését és érzékenységét. Meg kell találni az együttműködés eszközeit azokkal az itthoni és a határon túli szervezetekkel, amelyek hasonló célok jegyében dolgoznak, és megmenteni, amit és amennyit csak sikerül, a hosszú időn át gazdátlanul maradt nyugati magyar kultúrából.

„Miért fogalmazott úgy édesanya?”

Iancu Laurát kérdezi
Birtalan Andrea

Iancu Laura József Attila-díjas költő, író, néprajzkutató, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja. Legutóbbi kötete 2019-ben jelent meg *András érkezésére* címmel. „A ház, akármire s akármiből épült, költőztessék bár arrébb, akármerre: helyben marad. Az otthon az ember cipeli magával.” Első kérdésem: hol az otthon?

Nem tudom. Vajon nem a folyamatos jelen-e, az itt és most? A test és a lélek kettősségének mintájára képzelem a ház és az otthon viszonyát. Nagyszüleim halála után édesanyával sokáig rendben tartottuk az élettelen portát. Gazdálkodni már nem volt mód, de azt nem hagytuk, hogy a gyökereinket felverje, megfojtsa a gaz. Amikor édesanya hálálkodott azért, hogy ott botorkálok körülötte (a gödörbe hordtam az általa kitépett gázt), azzal vigasztalt: „Hadd el, édesanyámé, ha megveszik a földet, utána nem mi dolgozunk itt!” Mesés, a 19. század végén épült ház állt ezen a „földön”, ami kilenc gyermek otthona volt. Ülök, immár nem a tornácon, hanem egy műanyag széken, és kérdezem magamtól: Miért? Miért fogalmazott úgy édesanya? Miért nem mondta azt: megvásárolják a házat, a telket, a portát – akármit is. Nem. A gazdasági épületekkel, ólakkal körülclopt ház gyűjtőneve: föld. Késő ősszel, földfagyás előtt, vállára veszi a kiskapát, és kimegy „édesanyámhoz s édesapámhoz takarítani”. Így mondja. Pedig a temetőbe indul... Nekem ezek után azt kell gondolnom, hogy az otthon – persze, fizikai valóságán túl – valahol ott van, ahol a múlt és a jelen együtt van.

A vidékiek, vagy fogalmazunk így: a természethez közelebb élők nyelve, gondolkodása közelebb állna a költészethez, mint az urbanusoké?

A költészetnek saját nyelve van. Más kérdés, hogy a fizikai környezet nyelvi valósága milyen mértékben és formában jelenik meg a versbeszédben (egy szerző költészetében); hogy az ún. költői képek vagy az elvont fogalmak dominálnak inkább. A nyelvjárás valóban egy töről látszik fakadni a népköltészet, de a szavak együttese még nem költészet – falun sem, városban sem. Az intuíció, az absztrakció és a Jóisten tudja, mi minden kell még ahhoz, hogy egy marék szóból műalkotás legyen. A ház és az otthon kapcsán azért válaszoltam „képekben”, mert nyelvre és képre, sőt: történetre is szükségem volt ahhoz, hogy beszélni tudjak arról, ami szimplán egy közzzó, egy fogalom („otthon”), de ha mögé nézünk... hol van az „ott” és hol van a „hon”? Egy házban? Egy lakásban? Egy híd alatt? A lakcímkártyára egy (ház)szám kerül. Az otthonunk történik.

Írásaiban központi helyet foglal el a hit. A vallásosság, ha nevezhetem így, erős csángó vonás; doktori disszertációjának témaválasztása is tanúskodik róla. Hogyan érinti ez a szókincset?

Moldvában „megélt vallásossággal” találkozunk. A hit és vallás addig tudás, ismeret, törvény, amíg interiorizálódik, a viselkedés, a magatartás szerves részévé válik. A hit azután egy a képességek között, egy érzék, „érzékszerve” pedig a lélek. A reflexiónak kritikus esetekben, hitkrízisekben van szerepe. Nos, az előbbiekből adódóan adatközlőimet nagyon nehéz helyzetbe sodortam akkor, amikor – akaratom ellenére, célzott kérdéseimmel – rendszerszerű ismereteket, vallomásokat kértem tőlük a hitükről. A vallási nyelvezetben nagy szerepet kapnak a természeti, költői képek. Szinte tapintani lehetett azt a küzdelmet, amelynek során egy metafizikai természetű kérdés nem tudományos (és elvont) fogalmak segítségével válaszolnak, hanem abban a konkrét beszédhelyzetben megalkotott egyedi szókapcsolatokkal. Lehet, hogy az elfogult rajongás mondatja velem, de én ezeket a mondatokat a „verbal art” al-

kotásainak tartom. Íme, néhány példa: „Ha megrégül benned a vétek, elromlasz. / Halála óráján, ha megcsirassa bűnét, az meg van terve. / Fel van szentelve tisztaságból [szüzességi fogadalmat tett]. / Nem teszek bé gamat [mocskos BA] szókat az imádságba. / Elrégült a föld es, nincs az a termése.”

Hamar elkerült ebből a közegből, székely közösségben találta magát, majd budapestiekkel kellett „szót érteni”, majd az ö-ző szegediekkel.

Fiatal voltam, konkrét terveim sem voltak, de motivált voltam. Nagyon szerettem tanulni. A székely „kitérő” kellett. Amikor a Szeredában eltöltött hat évre gondolok, iskolai éveim legnehezebb, de legfontosabb időszakára gondolok vissza. Szeretettel szaktárgyaim közegében megkaptam mindazt, ami hiányzott ahhoz, hogy azonos lehessen önmagammal, az lehessen, akinek születtem. Budapesten, Szegeden az időt tanulással és munkával töltöttem. Mindig voltak támaszaim: tanárok, barátok, támogatók és persze távolba szakadt testvéreim, akikre elég volt gondolni, és már attól erőre kapott a szívem. De amíg élek, lépéshátrányban leszek.

Nem nevezhető ez inkább versenylőnynek?

Más perspektívából nézek a világra. Úgy érzem: nem fogom tudni véghezvinni a dolgomat, minden irányból korlátjaimba ütközöm. Ezt néha egyszerű kivédeni, megoldani, átlépni, de olyan eset is van, amit nem lehet mással magyarázni, mint a lépéshátránnyal.

Hogyan látja a moldvai magyarság jövőjét?

Ebben a pillanatban még abban is kételkedem, hogy ötven év múlva lesz ember a bolygón. A moldvai magyar kultúra és nyelv jövőjéről két városban: Bukarestben és Jászvásáron döntenek. Az említettek döntése függvényében van vagy lesz esély a megmaradásra. Nem ismerem a szándékaikat, de azt vallom, hogy a felelősség az övék. Megnyugtató, hogy bár a különféle hatalmak játékszerként bánhatnak velünk, a történelem Ura számára nem vagyunk azok.

Érdemes a gyerekeink szókincsébe belopni a szülő tájszavait?

Rajongok a tájszavakért. A tájnyelvért. A nyelv élni akarását látom benne, és persze az elhalását is. A gyerekeim tátott szájjal hallgatják a magyarfalusi beszédet, de a csíkszentmártonit is. Nem értem! – szokták olykor erre-arra mondani. És amikor körülírom, felkiáltanak: Ja, hát ezt értettem. Ahol helye van, ott használom a nyelvjárást, elsősorban azokat a nyelvi szépségeket szoktam idézni, amelyekről azt gondolom, hogy az emberi szellem legjava alkotásai közé tartoznak.

Fenntartható egy nyelvjárás ilyen módon?

Kívülállóként azt gondolom, hogy a moldvai magyar nyelvjárások éppen azért merültek ki, mert lekapcsolták őket a köznyelvről, az élő magyar nyelvről. A köznyelv, az irodalmi nyelv nemhogy ártó hatással van a nyelvjárásra, hanem a fennmaradásának egyetlen eszköze és biztosítéka.

Most min dolgozik?

Nem vagyok elég bátor ahhoz, hogy terveket szövögessek, illetve eddig valahogy mindig megtaláltam annyi feladatot, ami ki is töltötte az időt, az életet, nem volt lehetőség „csak úgy írogatni”. Amit szeretnék megírni, arra nem érzem elérkezettnek az időt. De mondhatom azt is, hogy: nem vagyok rá kész. Határozottan érzem, hogy írnom kell valamit, aminek a helye, a halálomig, szigorúan a fiókban van. Most egyébként egy regényen dolgozom.

Hogyan befolyásolta a járványhelyzet?

Az élet elveszítette az ízét. Ezek a körülmények nem serkentettek írásra. A teljes kiszolgáltatottságban, reményvesztettségben minek írjon az ember? És mit? Nem vagyok szöveggyár, nem tudom hidegvérrel ábrázolni a jelent, humorizálni a nyomorúságról... Annak ellenére, hogy írásaim mindegyikében valamiféle fájdalom szólal meg, az íráshoz magához szükség van valamiféle reményre. Ha ez nincs, az ember csak imádkozni tud.

Minek nevezzetek?

Mondd meg a neved, megmondom, mikor születél! Ha ismeretlen kollégától, PR-es lánytól kap az újságíró e-mailt, rögtön tudja azt is, hány éves az illető. Amennyiben Zoé, Hanga, Zorka, netán Lilien vagy Vivien küldte, biztos, hogy a lányom lehetne. Innentől már csak az a gond, hogy ha a válaszban letegezem, akkor vissza mer-e majd tegezni, vagy kényszeredetten tetszikez. (Magázni nem tanították meg, ami bizonyos szakmákban és alkalmakkor kifejezetten kínos párbeszédet produkál.)

Az emberek az elmúlt évtizedekben – még inkább az elmúlt húsz évben – az egyediségre vágytak, és ma egyre inkább így gondolkodnak. Mindez összefüggésben van a növekvő individualizmussal, a szabadságvágygal, a világlátással, a nyelvtanulással, a külföldre való költözés jelenségével és még számos más társadalmi változással.

Évszázadokig nem létezett tévé, rádió, internet, turizmus, nyelvtanulás, legtöbben még szülőhelyük határát sem hagyták el soha. A szokatlan keresztnévek elsősorban a helyi arisztokrácia előjogai voltak, de őket külön kasztként kezelte a „pór-nép” – és ez persze fordítva is igaz volt. Sőt, mi több, később gúnyos csasztkák és dalszövegek – lásd a Mágna Miska című operett ötvenes évekből feldolgozását – céltáblái voltak az Arisztidek, Taszilók, Ubulok, Hugók. Bizonyos férfinéveket például szinte csak komornyikok viseltek, lásd az Albertet. Lehet, hogy eredetileg Józsefnek keresztelték a házi szolgát, de ez nem tetszett a méltóságos úrúrnak, nem volt számukra elég elegáns... A papok, egyházi méltóságok nevei külön csoportot alkottak mindig is.

Zoé, Zorka, Lilien, Martin, Benett

Manapság éppen hogy falun, főleg a roma közösségekben terjedtek el leginkább a külföldi nevek, elsősorban a latin-amerikai és török szappanoperák hatására. Lásd az Izaura-jelenséget, amikor egy példátlanul népszerű tévés sorozat hatására számosan élnek képzelték a főhősnőt. Bizonyos idegen nevek fonetikusán írva furcsák lehetnek azok számára, akik beszélnek valamilyen idegen nyelven, elsősorban angolul. Akik nem, azok természetesnek tartják a Vanessát és a Dzenifert. Nem is tehetnek mást, hiszen az Akadémia csak a fonetikus írásmódot engedélyezi.

Ettől függetlenül, sohasem látott mértékben terjednek el országunkban a külföldi keresztnévek. 2019-ben a harmadik legkedveltebb név a Zoé volt a lányok újszülöttek között. A Lucák, Lénák, Mirák, Benettek, Márkók, Martinok, Noah-k, Noék és Noelek világa jött el, a Pistáké, Jósáké, Sanyiké, Máriáké, Erzsébetké, Ilonáké leáldozott. Természetesen családi hagyomány hatására ma is kapnak ilyen nevet a kicsik, de ez szinte elenyésző, és ha igen, akkor többnyire második keresztnév-ként.

A gond akkor van, amikor a név olyan ritka, hogy nehéz leírni, hivatalban bediktálni, vagy meg kell magyarázni, hogy fiúról vagy lányról van-e szó. Szomorú hozadéka napjainknak: az egyik mentős csapat arról számolt be a járvány idején, hogy olyan neveket diktáltak be a betegek, amilyenekről nem is hallottak: volt, ahol Életke, másutt Gyopárka várta kétségbeesve a segítséget.

Kiváló színészünk, Juhász Jácint neve annak idején különlegesnek számított, eleve szokatlannak tűnt, hogy egy férfi virágnevet visel. És ha a Jácint férfinév, a Jázmin miért női? De ez már átvezet minket a 21. századba. Ki hitte volna valaha, hogy 2019-ben a lányoknak adott legnépszerűbb név a Hanna lesz? Ugyancsak közkedvelt a Jázmin, ami, a magyarnevek.hu szerint, bekerült az első 10-be.

A Petrák, Rékák, Beáták, Laurák, Boglárkák, Tímeák, Noémik lassan anyák lesznek, míg a sokszor becenevet viselő ifjú

hölgyek – Vivik, Katinkák, Gigik – épp csak elkezdik életpályájukat. (Lám csak, évtizedekkel ezelőtt is nagy hatással voltak névadási szokásainkra a filmek: Az aranyember című Jókai-Várkonyi Zoltán-film hatására született annyi Tímea és Noémi.)

A becenevadással egyébiránt vigyázni kell, mert ami jól áll egy bájos, szőke, göndörfürtű kisbabának, az évtizedekkel később akár kínos is lehet. Egyébként a múlt század húszas-harmincas éveiben is divat volt beceneven szólítani az ifjú hölgyeket, köztük elsősorban nagyvilági hölgyeket, színésznőket – lásd Baba, Lola, Piri, Mary, Zsazsa, Kitty, Bimbi, Lucy – ám lassuk be, mindez időskorban már humorosan hat.

A vezetéknev és a keresztnév harmóniájának megteremtése igen fontos lehet. Ne essünk bele abba a csapdába, amit például a Vad Virág vagy a Piros Rózsa nevek rejthetnek. A kortársak bizonyára csúfolják majd csemeténket az iskolában, és az sem biztos, hogy valaki egyetemi adjunktusként 50 évesen szívesen mutatkozik be így. A szülőknek komoly a felelőssége a névadásban. Túl hosszú vezetéknev esetén legyen rövidebb a keresztnév, főleg ha dupla. Ha hölgyről van szó, ez még inkább fontos, hiszen a házasságkötés után még felveheti a férje családnévét is, kötőjellel, ahogyan az ma divat. Vagy fordítva: férj a feleségét. Arra sem árt ügyelni, hogy harmóniában legyenek a magas és mély magánhangzók. Ha különleges a családnév, legyen kissé „visszafogottabb” a keresztnév az egyensúly végett.

Értelmisségi körökben ismét divat klasszikus régi neveket választani: Róza, Lenke, Emma. A két név egybeírva szintén kedvelt: Hannaróza, bár ennek is van elődje: Annamari. A másik irányzat, hogy virágnak vagy gyümölcsnek akarják nevezni gyermekeiket a fiatal szülők: Boróka, Málna, Eperke, vagy a már említett Hanga. Aminek szintén van hagyománya: Alma, Róza, Ibolya.

Másik lehetséges irány, ha a valóban régi, sok évszázados nevek közül választunk. Ezek tára szinte kimeríthetetlen. 1965-ben még furcsa volt, hogy egy testvérpárt Leventének és Őrsnek hívjanak, ma természetes. Ha valaki Imola néven mutatkozott be, szinte biztos volt, hogy erdélyi származású. Ma az egyik legkedveltebb keresztnév a Csenge, amely benne van a tíz legnépszerűbb név között, melyet újszülötteknek adnak. Ugyancsak kedvelt a Zselyke. Ha valakinek különleges külföldi vagy külhoni hangzású nevet választottak a szülei – lásd Elaine –, akkor a szomszédok próbálták őt magyarosan becézni: Alinka. Erről a minap magam is megbizonyosodtam Kis-orszában, ahol a híres íróházaspár, Mészöly Miklós és Polcz Elaine lakott, és ahol így emlékeznek felejthetetlen személyiségére.

A Benett most kezdett népszerű lenni a fiúk körében. Ez a Benedek angol alakváltozata, jelentése: áldott. Eddig főleg angol családnévekből ismertük – lásd Jane Austen örökbecsű regényét, a Büszkeség és balítéletet –, de amióta fiatal színészeink, Vilmányi Benett is viseli, bizonyára még többen választják majd. A magyarnevek.hu statisztikája szerint 2019-ben ez volt a 14. legtöbbet anyakönyvezett név a férfiak között, és népszerűsége nőtt 2018-hoz képest.

Olykor elég egy kiemelkedő olimpiai teljesítmény, egy celebműsor, egy tévéshow, és megugrik bizonyos nevek népszerűsége. A tehetségkutatón feltűnt Takács Nikolasz kiváló helyezése is bizonyára szerepet játszott abban, hogy a Nikolasz, mint hazai névválasztás, megelőzi ma a Miklóst!

Ahány ország, annyiféle tilalom, szokás. De erről már csak egy következő cikkben írhatok.

Elek Lenke

Az Olvasó kérdez

Az indíték

Érdekes és igen meggondolkasztó kérdést tett fel nekünk lapunk egyik olvasója, Csaba Piroska nyugalmazott magyartanár. Mint írja, kedveli és rendszeresen hallgatja a Karcfm rádió adásait, de nem tud megbékélni azzal a móddal, ahogyan naponta jelzik, hogy melyik frekvencián foghatók, érhetőek el. Körülbelül ezt mondják, a tizedesszöveget olykor az „egész” szóval is jelölve: „Győrben a 88 egész 1-en, Szigetváron a 98,9-en, Tatabányán a 100,7-en, Budapesten a 105,9-en” stb. Olvasónk nem tudja elfogadni, hogy amikor ezeket az *-on*, *-en*, *-ön* ragos alakokat használják, Tatabányáról szólva következetesen a [száz, heten] formával élnek, holott a 7 számnév megfelelő köznyelvi kiejtett alakja nem [heten], hanem [héten]. Mivel talán olvasóinkat is érdekli, hogy mi lehet ennek oka, magyarázata, válaszomat – a körülmények nem kellő ismerete folytán ezúttal csupán véleményként – itt, lapunk nyilvánossága előtt adom meg.

A vizsgálatok

Azt hiszem, ennek az „ügynek” a kivizsgálásakor az a legcélszerűbb, ha a kályhától indulunk el, ami esetünkben a Magyar értelmező kéziszótár fellapozását jelenti. A szótárban két olyan címszó is van, amely bennünket érdekel, vizsgálódásunk kiindulópontjait szolgál. Az egyik a *hét* tőszámnév, amelynek két jelentése van: 1. 'Hatnál eggyel több'; 2. 'A hetes számjegy', a másik pedig a *hét* főnév, amelynek három értelmezését adja meg a szótár: 1. 'A hétfővel kezdődő 7 napos naptári időegység'; 2. 'Hét egymásra következő időtartam'; valamint 3. 'Munkahét'.

Továbbra is ragaszkodva a kályha-elvhez úgy folytatom ezt az eszmefuttatást, hogy mind a két címszónak előveszem a vézerdefinícióját, s megnézzük, hogyan hangzik az értelmezés által megidézett szó superessívusi, azaz *-on*, *-en*, *-ön* ragos alakja. Gondolom, helyesen járok el, ha most tudatosan kerülöm valamely 7 számjegyre végződő hullámhossznak a megnevezését, hiszen éppen annak tisztázását, kiderítését tűzzük ki vizsgálódásunk céljául. Ehelyett inkább igyekszem olyan beszédhelyzetet létrehozni, amelyben a keresett két szóalak rákérdezés nélkül is megjelenik. 1. Az ókor hét legnevezetesebb építményét együttesen így szokták emlegetni: „a világ hét csodája”. Nem ok nélkül. Mind a *héten* [értsd: mind a hét épületen] csak álmélni, ámuldozni lehetett. 2. A jövő *héten* [tehát a hét valamelyik vagy bármelyik napján] szívesen látlak benneteket. Ha olvasóink is egyetértenek az általam itt dőlt betűkkel jelzett kiejtésformákkal, akkor e példák alapján kimondhatjuk, hogy levélíróinknak van igaza, vagyis a Karcfm rádió hallgatói a köznyelvi kiejtési norma szerint Tatabányán sem a [száz, heten], hanem a [száz, héten] találják meg kedvenc műsorukat.

Am a *hét* szó ilyen könnyen nem adja meg magát. Imre Samunak A magyar nyelvjárások rendszere című, 1971-ben megjelent nagy munkájából ugyanis tudjuk, hogy ez a *hét* az *é ~ e* továltakozást tartalmazó, általa *szekér ~ szekeret* nyelvjárástípusba sorolt névszókhoz illeszkedik legjobban, márpedig ezeknek a superessívusi alakja bizony *szekeren*, mint ahogy a többieké is *egeren*, *kenyér* > *kenyeren*, *kerék* > *kereken*, *levél* > *levelen*, *nyél* > *nyelen* stb. Az alföldi születésű Petőfi közismert versében ugyebár így írt: „*Szekéren* mentek, de *ökörsekerén*”. Neki nem a *szekeren*, *ökörsekerén* forma volt természetes, hanem az, amely egyúttal a köznyelvben is általános. Több palóc nyelvjárástípusban, továbbá nyugati, északi nyelvjárásokban s

egy-két nyelvjárásziget jellegű típusban ellenben – az Imre Samu által megkülönböztetett mintegy ötven nyelvjárás (típus) közül hat-nyolcban – a *szekeren*, *vereben* és más formákon kívül a számnévi *heten* alak is megszokottnak érződik, olyannyira, hogy a rendszeresen hallható hullámhossz-beolvasásokból gyaníthatólag a szóban forgó rádió munkatársai, szereplői is annak ítélik.

Ebben a helyzetben nagyon nehéz igazságot tenni, ám még próbálkozom. Mivel a *hét* főnévvel, úgy ítélem, a továbbiakban már nincs mit kezdenünk, attól most megválnak, s noha eddig szándékosan kerültem ezt a megközelítést, most mégis megpróbálom a *hét* tőszámnévi mivoltából kiindulva tovább faggatózni. A kérdésem: Hányon, illetve hányan tudják fogni az adást?

Itt döbbenünk rá, hogy esetünkben a kérdés perdöntő, ugyanis a hányon nem egyszerűen helyesbítése a másinak, hanem két kérdéssel állunk szemben. A hányon? (akár így is megformálva a kérdést: melyik v. milyen számon?) kezdetű kérdéssel már ki is ugrasztottuk a nyulat a bokorból, mert kinek-kinek színt kell vallania abban a tekintetben, hogy nyelvzék-e a [száz, héten] vagy a [száz, heten] választ tartja-e természetesebbnek, míg a hányon? kérdésre föltehetőleg valamilyen határozatlan számnévi alak jut a megkérdozettek eszébe: *so kan*, *több ezren*, *néhányan* stb.

Az eredmény

Ezzel voltaképpen be is zárult a kör. Bármennyire tudjuk is, pl. a Tompa József szerkesztésében megjelent, A mai magyar nyelv rendszere című, kétkötetes munkából (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961.), hogy a modális-essívusi *-n* ragos alak ragja „eredete szerint azonos a superessívusi *-n*, *-on*, *-én*, *-ön* raggal”, a kettő közötti távolságot utólag már nem lehet áthidalni. Pedig ez a különbség, illetve távolság leginkább csak akkor fejlődhetett ki s növekedett meg, amikor egy hosszú folyamatban a tövégi magánhangzók is a raghoz kapcsolódtak, mégpedig az akkor még föltehetőleg általánosan ismert zárt *é*-vel együtt. E fejlődési folyamat végén azt láthatjuk, hogy a superessívus ragja a pusztán *-n* mellett főleg ebben a három alakban realizálódik: *-on*, *-én*, *-ön*, a modális-essívusé pedig ebben: *-an*, *-en*. S ennek következtében lassan általánossá vált, hogy a superessívus ragjai inkább a főnevekhez húznak, s azokhoz kapcsolódnak, a modális-essívusi ragok pedig inkább a mellénevekhez, oda kapcsolva a számnevek is, holott ez a számnéviség szerintem nemcsak köztes helyzet a főnéviség és a melléknévi mivolt között, hanem az előbbihez áll közelebb. A Hányan vagytok? kérdésre az ismert tréfás válasz ez: *Heten, mint a gonoszok!* – még véletlenül sem „heten, mint a gonoszak”.

Mindezek alapján válaszomat csak azzal zárhatom, amivel a kérdésfeltevő véleményének ismertetésekor kezdtem is: a Karcfm rádió a köznyelvi kiejtési norma szerint Tatabányán és környékén [száz, héten] jelentkezik. A [heten] ejtésforma nem hibás – miért is volna az? –, de nem köznyelvi, hanem népies alak. Ha olvasóink között akadnak, akik levélíróinkhoz hasonlóan szintén felfigyeltek erre a kérdésre, s véleményük eltér a miénktől, írják meg! Akkor talán még vissza is térünk rá.

Grétsy László

**Tatabányán
a 100,7-en**

Édes Anyanyelvünk, Magyaróra

Az Anyanyelvapólok Szövetségének lapjai (Édes Anyanyelvünk, Magyaróra) előfizethetők a postahivatalokban. Az Édes Anyanyelvünket a szövetség tagjai tagdíjfizetésük időtartamában a megjelenés napján címükön megkapják. A szerkesztőség visszamenőleg nem tudja biztosítani a lapot. Tagdíj: 2000 Ft/év. Az ASZ számlaszáma: 11705008-20132015. A tagsággal, lapterjesztéssel kapcsolatos ügyekben az ASZ irodavezetője illetékes: kovacs.zsuzsanna@anyanyelvapolo.hu. A Magyaróra címe: magyarora.folyoirat@gmail.com. 2020. évi személyi jövedelmadójuk 1%-ának felajánlásakor gondoljanak az Anyanyelvapólok Szövetségére. Adószámunk: 19663155-1-41.

Porcelánnadrág, kukoricanadrág

Évtizedekkel barátjának, Karinthy Frigyesnek halála után írta le Füst Milán, miféle öltözetben járt-kelt a fiatal Karinthy akkortájt, amikor Kosztolányi Dezső is, Tóth Árpád is írói-költői pályájának elején volt. „A cipő talán kétszer akkora lehetett a kelleténél” – írja Füst –, továbbá „kemény redőkben borult tulajdonosa lábfeje”, és e „csatornáknak, illetve tektonikus redőknek mélyén zöldes színű por volt látható”. „[Ha] az ember szeme onnan netán feljebb siklott, tekintete könnyed megdöbbenésére egy *porcelán-nadrág* száraiba ütközött. S nem is e nadrág sokféle színei miatt mondom én azt, hogy megdöbbenésére, hanem mert uram isten, még nem volt itt a tavasz. Tél volt még, keserű tél, s az ember e vázonnadrág láttán kissé megborzosgott [...]” Végül említést tesz Karinthy vasbotjáról, amelynek olyan görbülete volt, „amilyen talán némely halászszerszámoknak” (Találkozásom egy fiatalemberrel).

A magyar nyelv értelmező szótára a bizalmas beszédmódban is elavultnak minősíti a *porcelánnadrág* szót. Jelentését így adja meg: „Fehér vagy csontszínű finom szövettől, flanelből vagy vászonból készült férfianadrág.” A szótár Kosztolányi Dezső egyik regényalakja, Jancsi ruházatának leírásából ad példát: „Jancsi fehér volt, tetőtől-talpig fehér, mint egy ellentengernagy. Fehér *porcelán-nadrág*ot viselt, fehér kabátot, fehér sportcipőt” (Édes Anna). A Karinthy által hordott nadrág – úgy lehet – a viselés folytán már se fehér, se csontszínűre nem emlékeztette Füst Milánt, aki meggyőzte Karinthy arról, hogy nem néznek rá a leányok így, és hogy menjenek ki a zsvibvásárra: „Veszek ott önnek egy rend gyönyörű ruhát” – a megbeszélte időben azonban Karinthynek nyoma sem volt a megbeszélte helyen...

Újabb időkben már korrajz, régi hangulatok fölidézése kapcsán használatos a szó. Darvasi László írta egyik prózájában: „Nadrágot nők nem gyűlöltek úgy, ahogyan ők. Afféle fehér *porcelánnadrág* volt, finom szövésű, puha matéria, Pesten korzóztak ilyenekben írók, színészek és főhivatalnokok. Öreg-nagyapa kedvenc nadrágja volt, és csak vasárnap vette föl, hogy elstáljon a kaszinóig, s vissza” (A porcelánnadrág).

Krúdy Gyula egyik művében (Aranyidő) nem kevés romantikával mondja el Petőfi Sándor halála kapcsán, hogy „nem látta a csata elvesztését, egy vers járt a fejében, amelyet nyomban le is akart írni. *Kukoricanadrágjának* a zsebében mindig volt összehajtogatott papiros és írón. A híd karfájára fektette a papirost, és írni kezdett...” Illyés Gyulának Petőfiről írott könyve részletesen foglalkozik a költő halálával. Nagy valószínűséggel

egy orvos, Lengyel József látta őt életben utoljára, aki szerint fekete pantallót, vitorlavászon zubbonyt, pörge kalapot viselt. Illyés megjegyzi, hogy Petőfi, „mióta módja volt rá, mindig finomat hordott.” Nos: a csata után Heydte ezredes Héjjasfalva és Fejéregyháza között egy meztelen felsőtestű holttestről, amely mellett körülbelül száz katonai dekoráció feküdt, tett jelentést: „Nadrágja fekete pantalló volt.” Felső teste meztelen. A szabad rablást kapó kozák dzsidások számára a finom ing értékes zsákmány lehetett, nem úgy a fekete pantalló, a civil jellegű nadrág. (Egyéb körülmények is valószínűsítik, hogy Petőfi tetemét látta az ezredes.)

Móricz Zsigmond prózájában is van *kukoricanadrág*, hiszen Móricz éppen Karinthy csipkelődése szerint „népiesch” stílust is követett: „Eh haj, hogy örült a komisz baka, hogy ha kemény a strózsák, majd puha lesz a szeretője mejje, akire lehajti aztat a bubánatos fejít ... Majd elfelejti akkor a disznó fene rukkolasokat, meg az egyest, kikötést, meg hogy kellett a *kukoricanadrág*ot a patakba mosni, szappan nélkül...” (Pacsirtaszó).

Márai Sándor egyik karcolatában szintén van irodalmi alak a szóban forgó nadrágban: „Délben pizsamát viselt az ebédhez, este sötétkék kabátot *kukoricanadrággal* és fehérbetétes nyári cipővel” (Ismerős).

Már Czuczor Gergely és Fogarasi János – idestova százötven éves – szótára is tájszóként tartja számon a *kukoricanadrág*-ot. A néprajzi munkákból az is megudható, hogy ez az Alföldön, Erdélyben, a palócoknál, a Sárközben nyári, szűk nadrág, a matyóknál négy nyüsttel szőtt sávoly mintázatú zsákvászon. A hortobágyi pásztornak fehér ruhája, *tölgyfagatyája* volt, amelyet szalonnazsírral itattak át. Idővel olyan kemény lett, hogy a fegyvergolyó sem ment át rajta. Ezek a nadrágokon ellenző volt, nem slicc, sliccesre a nyugati mintájukat készítették. A 19. század közepén iparosok, mesterlegények ruhadarabjai közt a *vitorlavászon nadrág* szokásos.

Nadrág szavunkat, amely egyébként szláv, közelebből talán bolgár eredetű, az Új magyar tájszótár is jegyzi, a Debreceni cívis szótár pedig ezek között az összetételek és szerkezetek között: *talpallós nadrág* 'kengyelforma gumiszalaggal ellátott csizmanadrág', *bricsesz* 'lovaglónadrág', *furulyanadrág* 'szűk szárú nadrág', *komisznadrág* 'durva katonanadrág', *macskanadrág* 'térdig érő gyermeknadrág', *németnadrág* 'pantalló', *samunadrág* 'hóbortos ember'. A fentebb említett értelmező szótár három tucatnál több összetételt sorol föl, hiszen e ruhanemű neve – anyagának, használati körülményeinek, viselője társadalmi helyzetének és egyebeknek folytán – igen sokféle lehet.

Büky László

Anyanyelvi fürkésző

Rekordot döntött...

Gondolom, mások is furcsállva hallgatják hosszú hónapok óta a napi hírekben a fenti mondatot: „Ma is *rekordot döntött* a fertőzöttek száma.” Különösen visszatetszőnek érzem, ha a *rekordot döntött* szó szerkezet az aznap elhunytak számára vonatkozik. Egy korábbi írásomban már szóvá tettem (és ezt A magyar nyelv értelmező szótára is megerősíti), hogy a *rekordot döntött* kifejezés régebben csak sporteredményekre vonatkozott, de ma már furcsa módon benyomult a köznyelvbe is. Pl. „*Rekordot döntött* az árvíz-károsultak száma” egy bizonyos országban. Azért is halljuk idegenkedve a mostani járványra vonatkoztatva ezt a kifejezést, mert a téma itt igencsak szomorú, míg a sportban elért rekordok nagy örömet okoznak az átlagember számára is.

A *pandémia* kifejezést viszont – rövidségénél, kifejezőerejénél fogva – idegen eredete és hangzása ellenére is jobban találok, mint a hosszadalmasabb *világjárvány* összetételt.

Megvásárol, megmosogat

Nagy tetszést aratott családjunkban az ÉA legutóbbi számában (2020. nov.) Horváth László írása. Kedves emlékeket ébresztett bennünk. Ma már 22 éves, Olaszországban született és ott él Blanka unokánk 3-4 éves korában már rendszeresen mondta ebéd után (amikor nálunk voltak) „akkor most *megmosogatunk*”. Kétnyelvűként nem volt neki könnyű megbirkózni a magyar igekötők világával.

Ugyanígy egyre jobban el tudom fogadni az eleinte hibásnak érzett *Megnyitottunk!* igekötős kifejezést az újonnan megnyílt üzletek ajtaján. Tömör és kifejező. Ma már így látom.

Sz. Györfly Sarolta

Erőre kapott a szóképzés

A belső szóteremtés egyik fő fajtája nyelvünkben a szóképzés. Erről a szóalkotási módról a múlt század közepe táján az volt a közvélekedés (a nyelvészek körében is), hogy produktivitása csökkenőben van, háttérbe szorult a szóösszetétel szemben. Ezt látszott igazolni az a türelmetlenség, amellyel a nyelvhasználók többsége az olyan új képzett szavakat fogadta, mint a *porított* tojás. Még azokat is magyarázni és védelmezni kellett, amelyek napjainkra teljesen semlegessé és általánossá váltak: *elvarás, gazdagságtalan, meghibásodás, pontosít, rendezvény*.

Újabb ez az elutasító magatartás sokat enyhült, még a túlzott szigorúságra mindig hajlamos laikus „nyelvvédők” körében is. Nem nehéz belátni, hogy az újonnan létrejövő fogalmakat, jelenségeket valahogyan el kell nevezni (a jelhiány ilyen megszüntetését a klasszikus retorika *katakrézis*nek nevezi). Például valakinek a lakcíme, telefonszáma, mobilszáma, e-mail-címe stb. együttesen az *elérhetőség* nevet kapta.

Az újabb keletkezési képzett szavak közül az *-ít, -sít* képzős igék csoportját emelném ki: *ártalmatlanít, veszélytelenít, zöldít* stb. Ezeknek mintájára néhány további, bizonytalanul látszó jövőjű ige(név) is felbukkan: a tévévita egyik résztvevője vad rohamozásával *érdekesítette* a műsort; az autótutató *díjasítják* 'díjkötelelessé teszik, igénybevétele díjfizetéshez kötik'; *szabadalmaztat*, azaz 'szabadalmaztat'; a trükköt *nyilvánosítani* kell (ezt egy tíz év körüli fiútól hallottam az autóbuszban).

A legnagyobb karriert bizonyára az *érzékenyít* ige futotta be az utóbbi időben (e sorok írásakor az internetes keresőben több mint 260 000 előfordulása van, az *érzékenyítés, érzékenyítő* származékokat is ideszámítva). Értjük be most

néhány példával: „az *érzékenyítés* különösen fontos a fiatal generációk számára, melyhez a játszótérre való közös játék valódi lehetőséget biztosít”; „Négy évvel ezelőtt hozta létre a Bupap Sétaműhelyt, amely társadalmilag *érzékenyítő* sétákat tart Budapesten”; az egyik budapesti kerületi önkormányzat munkatársai „*ügynevezett érzékenyítő* tréningen vesznek részt [...], ahol megismerkedhetnek a fogyatékos emberek által megélt élethelyzetekkel”. Az utóbbi tudósítás írója maga is érezheti a kifejezés újszerű voltát, ezért teszi elébe az *ügynevezett* szót.

De mi is az az *érzékenyítés*? A szó alapjelentése: 'érzékeny, érzékenyebbé tesz'. Például a Nemzeti Sport mai (2020. november 19-i) számában Csinta Samu erdélyi születésű sportújságíró *Érzékenyítés* címmel ír arról, hogy a más országok színeiben aranyérmes szerző kisebbségi magyar sportolók példája érzékenyebbé tesz minket a korábban a Szovjetunió versenyzőjeként pályára lépő és győzelmeiket arató észt sportolók sikerei iránt.

Lapunk is foglalkozott korábban a szóval, és az Új szavak, kifejezések rovatban ezt a meghatározást adta róla: „*érzékenyítés, érzékenyítő nap* – rendezvény, ahol tabunak számító kérdésekkel ismertetik meg az arra vállalkozókat (pl. megismertetik a fogyatékkal élők hétköznapijait)”. Vagyis tágabb értelemben az *érzékenyítés* arra irányul, hogy növelje a fogyatékosok, rokkantak, hátrányos helyzetű kisebbségek iránti türelmet, megértést.

A fentiek alapján bizvást állíthatjuk, hogy nem pusztán divatjelenséggel állunk szemben, hanem egy olyan új fogalommal, amely megkövetelte és meg is teremtette a maga elnevezését. Az még nem dőlt el, hogy az *érzékenyít(és)* megmarad-e szaknyelvi szónak, vagy fokozatosan köznyelvvé válik. Ebbe a folyamatba nem érdemes, de nem is szükséges beleavatkozni.

Kemény Gábor

Furcsa jelentésváltozások

A jelentésváltozás nem ritkaság nyelvünkben. A változásnak többféle formája ismeretes. A 19. században még használták a *hírhedt* szót 'híres' jelentésben. Vörösmartynak Liszt Ferenchez című versében ezt olvassuk: „*Hírhedett* zenésze a világnak...” Ezúttal a *hírhedt* – *híres* szóhasadással alakult ki, és a *híres* pozitív, míg a *hírhedt* negatív tulajdonság jelölőjévé vált. Jelentésszűkülésre álljon itt példaként a *némber*, amely a *né (nő)* + *ember* szavakból jött létre, és minden nőre egyaránt vonatkozott. Ma azonban már csak pejoratív jelentése van: „Tiszteletre méltó női tulajdonságok nélküli nő” – olvassuk az értelmező kéziszótárban.

Névátvitellel alakult ki a *lélek* szónak személyre is vonatkozó jelentése. Arany János írja: „*Lélek* az ajtón se be, se ki...” Ezúttal a rész áll az egész helyett (szaknyelven *pars pro toto*), annak egy részét nevezzük meg. Az idézett verssorban a *lélek* az egész személyre, az emberre vonatkozik.

Újabb azonban a jelentésváltozásnak (ha ugyan nevezhető annak) igen szokatlan formáival találkoztam, ugyanis az új jelentéseknek semmilyen kapcsolatuk nincs az eredetivel. Az ilyenek közül mutatok be néhányat. Megjegyzem, hogy ezeket az iskolai élettel kapcsolatban hallottam, ami természetesen nem jelenti azt, hogy egyéb területen nem használják őket.

Elsőként álljon itt a *portfólió*. Néhány évvel ezelőtt bukkant fel ez a szó. A pedagógusoknak kellett (talán kell ma is) *portfóliót* készíteni. De mi a *portfólió* iskolai jelentése? Egy olyan dokumentumot jelöl, amelyet a pedagógus maga készít eddigi tevékenységéről, életművéről. Igen ám, csak hogy ez a szó eredetileg egészen mást jelent. Az ÉKsz. szerint: „Egy adott időpontban egy-egy befektető által birtokolt értékpapírok összessége”. Hasonlóan fejt ki a jelentést az Idegen szavak

és kifejezések szótára (Bakos-szótár). Mint látjuk, az eredeti jelentés pénzügyi szakkifejezés.

A következő ilyen furcsaság a *projekt*, amelynek három jelentését adja meg az ÉKsz. Ezeket a jelentéseket a *projektum* címszónál találjuk meg. Lássuk! 1. terv, tervezet, 2. tervmunka, kutatási téma, 3. kutatócsoport, munkacsoport. Ezt a szót is megtaláljuk Bakos Ferenc szótárában hasonló jelentéssel, így: „Hosszú távú (tudományos) terv, tervezet”.

Ezzel szemben az iskolákban a tanulmányi és sportversenyeket, különböző rendezvényeket egyaránt jelölik ezzel a szóval. Mondanom sem kell, hogy ezek a megnevezések nagyon távol vannak az eredeti jelentéstől, tehát névátvitelről ezúttal sem lehet szó.

Utóljára hagytam a *protokollt*, ugyanis ez a „legfiatalabb” a megváltozott jelentésű szavak között. Amikor a koronavírus második hulláma megérkezett, az iskolák megkapták, hogy milyen intézkedéseket kell tenniük. Ezt az írásbeli utasítást nevezték el *protokoll*nak. Szerintem helytelenül, mert az ÉKsz. szerint a *protokoll* jelentése a politikában „nemzetközi tárgyalások jegyzőkönyve”, hivatalos értelemben pedig „a nemzetközi, különösen a diplomáciai érintkezés előírásainak összessége”, míg a nem hivatalos nyelvben „az udvariassági szabályok összessége, különös tekintettel a rangbeli viszonyokra”.

Mivel az említett iskolai nyelvi jelentések nincsenek kapcsolatban az eredetivel, azért használtam cikkem címében a *furcsa* jelzőt. A bemutatott szavakat tehát nem elsősorban az idegen eredetük miatt bírálom, bár jó lenne őket magyar szavakkal helyettesíteni, hanem a jelentésváltozás szokatlan módja ellen van kifogásom.

És még valami! Ezeket az új jelentéseket tanügyigazgatási vagy egyéb szakemberek alkották, a pedagógusok pedig, sajnos, annyira megszokták, hogy ma már gépiesen használják.

Dóra Zoltán

Beszédünk sokszínűsége a mesekarakterek megjelenítésében

Minden emberre jellemző a saját hangja, beszéde, felismerhetőek vagyunk a hangunk alapján. Életkorunk előrehaladtával sokat változik a beszédhangunk, egyes életszakaszokban ez a változás nagyobb mértékű (kamaszkor, időskor), más életszakaszokban kevésbé jelentős (felnőttkor). Nemcsak hosszú távú változások vannak, hanem egyes helyzetekben is eltérhet a hangunk a megszokottól. De van-e egyáltalán megszokott hangunk, és ha igen, melyik az a sok közül? Az, hogy hogyan beszélünk, függhet a fizikai és lelkiállapotunktól, hogy mennyire vagyunk letörve vagy felvillanyozódva, vagy épp milyen szinten van az önbizalmunk. Azon túl, hogy a beszédünk függ tőlünk, függ a környezetünktől is, vagyis attól, hogy épp kihez/kikhez beszélünk. Befolyásoló tényező lehet a kapcsolatok mélysége, hierarchiája: másként beszélünk a főnökünkkel, a gyerekünkkel vagy egy bizalmas barátunkkal. Más hangot ütünk meg akkor is, ha valakinek a kedvében akarunk járni, és más hangot, ha épp veszekedünk. Éreztetni tudjuk pusztán a hangszínezetünkkel az iróniát, gúnyt, cinizmust, de akár a sértődöttséget vagy a csodálatot is. Sokszor a beszédünk témája is meghatározó lehet: más hangot ütünk meg, ha valami nagyon mély, őszinte dolgot tárunk fel a másinak, és más hangon beszélünk egy nagyobb társaságban, felületesebb poénok röpködése közben.

E sokszínűség mellett azonban mégis ott van az egyediségünk, ami miatt felismerhetőek vagyunk a hangunkról, ha nem is olyan biztonsággal, mint az ujjlenyomatunkról vagy a DNS-mintánkról. Hangunk, beszédünk tehát jellemez minket, ezért van lehetőség más emberek imitálására, kifigurázására is, mikor valami jellegzetes tulajdonságot felnagyítva ábrázolunk. A mesekarakterek ábrázolása is ilyen feladatra ösztönzi az azt megtestesítő színészt, hogy az adott karakterhez minél jellemzőbb és jellegzetesebb hangot társítson. Ha egy színész több figurát is megtestesít a hangjával (pl. egy hangoskönyvben), akkor még fontosabb, hogy a karakterek jól felismerhetőek és jól elkülöníthetőek legyenek a hozzájuk rendelt hang alapján. Ez a terület szorosan kapcsolódik a beszédbeli variabilitás feltáráshoz, hiszen a különböző beszédmodok általában eltérő proszódiai valósulnak meg. Ez a jelenség a mesekaraktereknél szélsőségesebben mutatkozik meg.

A meseolvasás proszódiai szerkezete jelentősen eltér más beszédműfajokétól. A beszéd akusztikai vizsgálatában többek között az időzítéssel és a zöngéképzéssel kapcsolatos jellemzőket szokták mérni, elemezni. Az időzési sajátosságokat a tempóval, a szünettartással és a ritmussal írják le, míg a zöngéképzési jellemzők például a zöngemínőséggel, az alaphangfrekvenciával és a hangterjedelemmel kapcsolhatók össze. Zöngének nevezzük a hangszalagok rezgése által létrejövő hangot, ez a hangszalagok állásától függően lehet modális, leheletes vagy éppen rekedtes (irreguláris). A zöngét jellemezhetjük az alaphangfrekvenciával, amely a hangszalagok rezgésének másodpercenkénti száma, tehát minél több rezgés történik adott időegység alatt, annál magasabb a hang frekvenciája. Az átlagos alaphangfrekvencián kívül a hangterjedelem is jellemezheti a beszédet, amely a legalacsonyabb és a legmagasabb frekvenciájú hang frekvenciakülönbségéből számítható ki, általában félhangokban szokás megadni.

A meseolvasás rendszerint lassúbb tempójú, több és hosszabb szünetet tagolja, hiszen a mesék gyermekekhez

szólnak, akik így könnyebben tudják azokat követni. Magasabb és változatosabb alaphangfrekvencia, nagyobb hangterjedelem, nagyobb és változatosabb hangerő, illetve nagyobb fokú hangsúlyozás jellemzi. Mindez magyarázható azzal, hogy a gyermekek figyelmének a fenntartásához kellően nagyfokú változatosságra van szükség. Proszódiaiilag eltérnek egymástól a mese különböző típusú részei is, mint például a narratív részek, a leírások és az egyes karakterek megszólalásai. A mesekarakterek utáni narrációs részeket általában alacsonyabb alaphangfrekvencia és intenzitás jellemzi, a jelentősebb érzelmi töltettel rendelkező részek általában lassúbb tempójúak, illetve a düh, öröm, meglepetés és félelem megjelenítésekor magasabb intenzitás, illetve változatosabb és magasabb alaphangfrekvencia figyelhető meg.

Abban az esetben, ha egy mesemondó mondja a teljes mesét, szükséges, hogy a hangjával jól felismerhetően elkülönítse az egyes karaktereket, illetve a rájuk jellemző hanggal jelenítse meg őket. Általában elmondható, hogy a meseolvasó alaphangfrekvenciája és intenzitása magasabb, amikor karaktereket jelenít meg, mint amikor a narratív részeket olvassa. A szereplőket megjelenítése esetén általában magasabb és egyenletesebb alaphangfrekvenciát figyeltek meg; a fiúknál magasabb, a lányoknál alacsonyabb intenzitást. A főszereplőkre általában magasabb és egyenletesebb alaphangfrekvencia jellemző a mellékszereplőkhöz képest. A felnőtt meseszereplők hangja hasonlít a leginkább a narrátoréhoz, míg az idős szereplők hangjára jellemzőbb a hirtelenebb alaphangfrekvencia-változás.

Kutatásomban minél eltérőbb sztereotip tulajdonságokkal rendelkező karakterek megjelenítését vizsgáltam. Azt elemeztem, hogy milyen akusztikai jellemzők mentén különböztetik el a leginkább a következő karaktereket: *izgága hörcsög*, *lusta lajhár*, *kecses őz*, *ravasz róka*. A kísérletemben dráma szakos középiskolai diákok vettek részt, akiknek a feladata egy adott szöveg felolvasása volt azzal az instrukcióval, hogy az adott karaktereket jelenítsék meg a hangjuk segítségével. Mindegyik karakterhez kaptak egy-egy képi illusztrációt, hogy könnyebben képet alkothassanak a karakterekről.

A karakterek elkülönítése több proszódiai jegyben is megmutatkozott. A legnagyobb mértékben az *izgága hörcsög* karakterhez rendelt hang tért el a többitől. Jelentősen gyorsabb tempó, ritkább és rövidebb szünetek, magasabb alaphangfrekvencia és nagyobb hangterjedelem, illetve az általam vizsgált magán- és mássalhangzóknak a szokottól eltérő ejtése jellemezte. A *lusta lajhár* esetében lassúbb tempó, hosszabb szünetek, kevésbé szabályos zöngé és kisebb hangterjedelem volt tapasztalható. A *kecses őz* magasabb alaphangfrekvencia, nagyobb hangterjedelem és szabályosabb zöngé, míg a *ravasz rókát* alacsonyabb alaphangfrekvencia és kevésbé szabályos zöngé jellemezte. Látható tehát, hogy az adatközlők számos proszódiai jellemzőt változtattak a hangjukon a karakterek megformálásakor. Voltak olyan karakterek, amelyeknél az időzési sajátosságok jelentősebb szerepet kaptak (*izgága hörcsög* és *lusta lajhár*), más karakterek esetében az alaphangfrekvencia magassága és változatossága játszott fontosabb szerepet. Nem volt elhanyagolható azonban a képzett zöngé szabályossága sem a karakterek megformálásakor.

A beszéd sokféleségének vizsgálata és akusztikai leírása többek között az alkalmazott nyelvészet, a mesterséges beszéd-szintézis, valamint a gépi beszédfelismerés területén szolgálhat releváns információkkal.

Huszár Anna

A szerző az intézet Fonetikai Osztályának tud. segédmunkatársa. A tanulmány az NKFIH támogatásával készült (projektazonosító: FK128814).

Internetes hírek: csak sok legyen, és gyorsan?

Vajon kevésbé fontos a helyesírás, amióta telefonon és számítógépen tájékozódunk a világ dolgairól? Mi az oka annak, hogy az online fellelhető cikkek többségében több helyesírási hiba, képzavar, elütés és pontatlan információ található, mint a haldoklófélben lévő nyomtatott újságokban?

Képernyőre hányt gondolatok

Manapság mindenki írhat – és meg is teszi, gondoljunk az egyszerű termékleírásoktól kezdve a blogokon át a hír-újságokig bezárólag a weben megjelenő mindenféle szövegre. Rohanó világunkban információk tömkelege zúdul ránk nap mint nap, s különféle internetes felületek versengenek kattintásainkért. Képes, videós és szöveges tartalmakat ma már bárki elő tud állítani, ebből az következik, hogy kis túlzással cikkírók és influencerek ugranak elő minden borkorból – ha volt is valamikor minősítési rendszer, ma már nem érvényes, legalábbis annak nem, aki magára erőlteti egy szakma álarcát, valamint annak sem, aki foglalkoztatja az illetőt, mert kizárólag számokban (pl. költség, cikkek és követők mennyisége) gondolkodik a színvonal emelése helyett.

Korrektorként dolgozó kolléganőimmal (Cseh Vandával és Mosolygó-Marján Erzsébettel) végzett – nem reprezentatív – felmérésünk, a webáruházi vásárlás és a helyesírás kapcsolatát vizsgáló kérdőív eredményéből nagyon is úgy tűnik, hogy az olvasók igénylik azt, hogy hibamentes szövegekkel találkozzanak az interneten is (lásd cikkemet: EA 2020/5: 9). A mintegy 1100 beérkező válasz mellett tudatnyian szoltak hozzá a kiemelt Facebook-hirdetéshez, és köztük akadtak, akik a sajtó felelősségét említették: „Újságírók is csak írják, de nem bírják a magyart.”, illetve „Komolyan a webáruházak? Cikkeket nem tudnak megírni egyszerű elgépelési hibák nélkül...”. Mind az elütések, mind pedig a helyesírási hibák korrigálhatók lennének, ha a bejegyzések kizárólag ellenőrzés után látnának napvilágot. Ez azonban nem ilyen egyszerű, a hírversenyben ugyanis a gyorsaság az egyik – ha nem a legfontosabb – tényező.

Szerkesztők, akik nem szerkesztenek

Az újságírók körében előírás a gyorsaság és a produktivitás – egyik sem a minőség kulcsa. A nyomtatott kiadványokon általánosságban véve többen és hosszabb ideig dolgoznak, mint a weboldalakon. Benne van a pakliban, hogy a közbeavatkozók (a helyesírást javító korrektorok, a tartalom szakmaiságát ellenőrző lektorok, valamint az érthetőséget, a stilisztikai szempontot és a helyesírást egyaránt szem előtt tartó olvasószerkesztők) egy értelmetlen szöveget annyira átírnak, hogy az „anyja” – vagyis az a szerző, akinek a nevét a cikk alá firkantják – sem ismer rá. Vagy ha mégis, az sem meglepő, ha az eredeti állapot visszaállítását követeli akár elütésekkel, szóismétlésekkel, helytelen egybe- és különírással, ellentmondásokkal együtt, mert úgy tetszik neki.

Mindenki hibázik, és majdnem minden szövegben (könyvekben is) van tévesztés. Nem mellékes tényező azonban az előfordulásuk gyakorisága. A nyomtatásban megjelenő publikációkat optimális esetben több szem futja át: a fentebb említett szerkesztők, korrektorok és időnként lektorok. Ez a többlépcsős ellenőrzés az, ami a webszövegek túlnyomó részéből hiányzik. Vannak ugyan online szerkesztők, de a kisebb lapoknál ők maguk is inkább írnak, az oldalukon megjelenő cikkeket pedig abból a szempontból vizsgálják meg, hogy beleillenek-e a honlap arculatába, megfelelnek-e a megadott karakterszámnak,

jók-e a kiemelések, találhatók-e bennük bugyutaságok – és ezek szerint nyúlnak bele az irományokba, mármint ha módosítanak rajtuk egyáltalán. De létezik olyan főszerkesztő is, aki megrekedt Don Quijote szintjén, és csakis a nyomtatásban megjelenő anyagokkal hajlandó foglalkozni. A rábizott netes szövegeket olyannyira figyelmen kívül hagyja, hogy még a Facebook-értesítőkről is leiratkozik, nehogy szembejőjenek vele kollégái cikkei, mégis nyomást gyakorol rájuk az olvasottsági mutatókat lobogtatva.

Az írás és a javítás külön szakma

Utóbbi – a print magazinok csökkenő megjelenésével párhuzamosan – eltűnőfélben van. Amikor ritkul vagy megszűnik egy újság, esetleg áttevődik a webre, meglehet, hogy a szerzőknek is kevesebb munkájuk lesz, és igyekeznek kapcsolataikat bevetve (plusz)munkát találni. Sajnálatos jelenség, és mindenkire hat, aki a szakmában dolgozik – a korrektorokra is, akikre a magánkiadású könyvek többségének elkészítésekor sem gondolnak. (Ez egy másik cikkem témája lehet: vajon hány ember gondol arra azok közül, akik magánkiadásban jelentetnék meg könyvüket, hogy például tördelőre és korrektorra is szükségük lenne?)

Ideális esetben a magazinok alkalmaznak olvasószerkesztőt és korrektort is, akikre az online felületeken nem mindig van igény és/vagy anyagi keret. És ha dolgoznak is, a cikkek százaival nem boldogul el egy vagy két ember – főleg, ha olyan alapanyaggal van dolguk, amelyet könnyebb lenne újra-, mint átírni.

Több ezer olvasó javítás előtt

Márpedig ha nincs, aki javítana, a szerkesztő pedig szintén ír, vagy legfeljebb a bejegyzések odaillőségét vizsgálja, ki az, aki nyelvhelyességi szempontból is átfutja a posztokat? Zsádon Béla, aki korábban egy évtizeden át volt az Index olvasószerkesztője, *Az online olvasószerkesztő édes keservei* című publikációjában magyarázta, miért anakronisztikus a szövegjavítás internetes közegben: amikor a sajtóban „breaking news”-t emlegetnek, és egymással versengenek, hogy kinél jelenjen meg előbb a hír, nincs idő arra, hogy egy korrektor végigböngéssze a cikket – adigra bizony tízezrek elolvassák, mire ő kijavítja a bejegyzést. „A hírversenyben helytállni csak gyakorlatilag non-stop hírszolgáltatással lehet. A hazai online hírpiac mai kapacitása azonban még nem nyújt akkora jövedelmet, amiből az újságírói ügyeletek mellé mindig oda lehetne tenni a megfelelő szerkesztői kapacitást is, vagyis előfordulhatnak időszakok, amikor a legyártott tartalom nem a kellő szerkesztés után, sőt esetleg kontroll nélkül, közvetlenül az újságíró kezéből kerül az olvasó képernyőjére” – írta Zsádon.

Mi lehet a megoldás?

Egyrészt a szerzők ösztönzése, hogy tanuljanak meg választékosabban fogalmazni, olvassák el irományaikat azok nyilvánossá tétele előtt, valamint törekedjenek a fejlődésre. Nem árt, ha szabadidejükben szépirodalmat is olvasnak, és ha nyelvi kérdéseikkel az aktuális helyesírási szabályzathoz, az MTA vagy az e-nyelv.hu tanácsadóhoz fordulnak. (Idealista – majdhogynem felforgató – elképzelés ez, főleg, ha érzékeny lelkű, öntudatos írókról van szó; én már csak tudom, milyen az.) Másrészt ne feledkezzünk meg a korrektorok és olvasószerkesztők fontosságáról. Nincs olyan szöveg, amit ne tudna egy kiváló szakember helyrehozni. Ha a szerzők tanulnának tőlük, elkezdene értékelni azt, hogy valaki azért dolgozik, hogy jobba tegye a munkájuk minőségét, akik által felismerhetnék hibáikat. Ők is fejlődnének, valamint a korrektorokra is kevesebb feladat hárulna. Mert jelenleg van bőven tennivalójuk (még ha egy lap vezetősége utóljára is gondol a megbízásukra) – nyissunk meg bármilyen online sajtóterméket, magunk is észrevehetjük.

Kótis Nikolett

Olvasólámpa

Rendhagyó nyelvtörténet

H. Varga Márta könyvéről

Az Édes Anyanyelvünk olvasói rendszeresen találkozhatnak folyóiratunk hasábjain H. Varga Márta írásaival, amelyekben a mai magyar nyelvhasználat különféle jelenségeit, ezek lehetséges keletkezési okait tárja fel avatott módon. Szerzőnk-ről számosan nyilván azt is tudják, hogy gazdag tapasztalatokat szerzett a magyar mint idegen nyelv oktatásában is.

Egy-egy nyelvnek anyanyelvként való elsajátítása során a gyermek számos „szabálytalansággal”, „logikátlanossággal” találkozhat, amelyekre gyakran felfigyelhet, de mivel az őt körülvevők is ezekkel a „sajátosságokkal” használják a nyelvet, ő maga is többé-kevésbé könnyen elsajátítja szűkebb vagy tágabb környezetének nyelvhasználatát.

Aki azonban idegen nyelvet tanul, az óhatatlanul is a már korábban elsajátított anyanyelve tükrében nézi a másik nyelv szabályrendszerét, használati jellegzetességeit, amiből gyakran keletkezik az a kérdés, hogy mi az oka egy-egy adott nyelvi-nyelvtani jelenségnek.

Aki (bármilyen) nyelvtant tanít, az tudhatja, hogy ezekre a kérdésekre nem mindig lehet a mai nyelvvállalat alapján kielégítő választ adni. Ennek pedig egyszerűen (?) az

a magyarázata, hogy a mai nyelvben található szabályosságok, de még inkább „szabálytalanságok” a nyelv múltjában lezajlott különféle –

nemritkán bonyolult – változási folyamatok következményei, maradványai, „kövületei”.

H. Varga Márta ezekre utalva írja a következőket könyve bevezetőjében: „A teljesség igénye nélkül csak egy színes kis csokrot kívántam összeállítani és átnyújtani azokból a magyar mint idegen nyelvi órákon elhangzó, gyakran ismétlődő legfontosabb kérdésekből, amelyekre válaszul adott rövid nyelvtörténeti észrevételek hozzájárulhatnak a mai magyar nyelvtani rendszer és nyelvhasználat jobb megértéséhez, könnyebb elsajátításához” (8).

Lássuk akkor, melyek is azok a magyar nyelvre, nyelvtanra vonatkozó kérdések, amelyekre a nyelvtörténetből kaphatunk választ! A rendhagyó (mert értelemszerűen nem mindenre kiterjedő) nyelvtörténeti könyv összesen nyolc fejezete közül a IV. foglalkozik a magyar grammatikának azokkal a sajátosságaival, amelyek az anyanyelvi beszélők számára is feltűnhetnek, az idegen anyanyelvűeknek pedig kifejezetten nehézségeket okozhatnak a nyelvtanulás során. Ennek a fejezetnek a címe: Morfoszintaktikai kérdések – vagyis az alaktannal és ennek a mondatszerkesztéssel összefüggő jelenségeivel, illetve az ezekre adott válaszokkal találkozhatunk. Természetesen nincs módunk arra, hogy az ebben a fejezetben található 24 kérdés mindegyikére kitérjünk, csupán néhányat emelek ki közülük.

A 3. számú kérdés így hangzik: „Milyen minőségű előhangzót kell használni a főnévi szótól és a toldalék összekapcsolásakor?” – nos, ez az egyik olyan területe a magyar alaktannak, amelyre könnyen ráragadhat az a minősítés, hogy zűrzavaros. Csupán egy-két példával megvilágítva: *ház-ak*, de *gáz-ok*, *fal-ak*, de *dal-ok*; *ház-at*, de *gáz-t*, *fal-at*, de *dal-t* – és lehetne még sorolni hosszasán. A mai szóalakokban a *ház* és a *fal* az úgynevezett nyitótövek közé tartozik, a másik kettő pedig a nem nyitótövek közé. Ez a kétféleség viszonylag jól kimutathatóan összefügg az adott szavak eredetével: a *ház* és a *fal* alap-

nyelvi eredetű, a másik kettő nem az. Gondolhatnánk: ha ezt a tényt ismerjük (ismerik az idegen anyanyelvűek), megoldódott az előhangzó megválasztásának a problémája. De elvárhatjuk-e a nyelvhasználóktól, hogy ismerjék egy-egy (sőt: sok-sok ezer) szó eredetét ahhoz, hogy megfelelő szóalakokat tudjanak létrehozni? Bizonyára nem. De vannak azért más fogódzók is, amelyeknek a segítségével viszonylag nagy biztonsággal állíthatók elő a helyes szóalakok – természetesen ezeknek az elmébe való bevésése sokat segíthet. Az egyébként igen alaposan kidolgozott részfejezet végén okkal állapítja meg H. Varga Márta, hogy „a főnevek esetében megjósolhatatlan, melyik tö nyitótő és melyik nem az (ezért a MID [= magyar mint idegen nyelv] diákjai számára készülő szótárakban a főnévi nyitótöveket hasznos és kívánatos volna jelezni)” (31). Ezzel magam is egyetértek.

A magyart idegen nyelvként tanulók számára gondot okozhat az esetrendszer megfelelő használatának az elsajátítása. De vannak-e egyáltalán esetek a magyarban (mint pl. a németben vagy az oroszban), és ha igen, mekkora a számuk? Ez a magyar grammatikai kutatásokban is rendre előke-rülő kérdés, amelyre itt aligha térhetünk ki. Az adott részfejezet tömören, de áttekinthető módon foglalja össze a lényegét: a magyarban legalább 18 esetet különböztethetünk meg (egyes vélemények szerint 28 van), ezek közül háromnak a funkciói a mondatnyi viszonyokból könnyen kikövetkeztethetők: alanyeset, tárgy-eset és részes-határozó-eset. A többinél azonban bonyolultabb a helyzet, hiszen a ragok jellegzetes jelentéstani funkciókkal is rendelkeznek.

Ugyanabban az esetekben különböző viszonyok is megjelenhetnek. Idézek néhányat a könyvben említett példákból: „az eredetileg helyet kifejező szublatívuszi rag (-ra) kifejezhet: időt (*szerdára elkészül*), módot (*részletre vásárol*), állapotot (*éhyomorra vesz be*) [...] eredményt (*zöldre fest*) [stb.]” Láthatjuk, hogy a magyar grammatikának ez a részrendszere sem egyszerű, de – egyetértve H. Varga Mártával – „nem is megtanulhatatlanul nehéz” (77). Bizonyára sokan ismerünk számos olyan idegen anyanyelvű embert, aki a magyar esetrendszert is igen jó hatásfokkal tudja használni.

Ebből a IV. főfejezetből még több fontos kérdést is lehetne kicsit részletesebben ismertetni, ehhez azonban nincs terünk. Ezért csupán megemlítek egyet-kettőt: Van-e (még) külön ragozásuk az ikes igéknek? *El kell mennem* vagy *el kell menjek*? Valóban germanizmus-e a *meg van írva* típusú szerkezet? – mindegyik olyan kérdés, amely a nyelvhelyességi vitákban is előfordul.

A könyvben a valóban súlyos morfoszintaktikai kérdéseken kívül olyan témák is terítékre kerülnek, amelyek lazábban kapcsolódnak a magyar nyelv elsajátításához, de mindenképpen érdeklődésre tarthatnak számot. Ilyen az a kérdés, hogy mikortól használunk névelőt a magyarban, vagy hogy mit lehet tudni a székely rovásírásról. Igen fontosnak tartom a 34. kérdést: Miért finnugor nyelv a magyar? (143–151). Ez különösen is aktuális, mivel az elmúlt hónapokban (újra) napvilágot láttak olyan hangzatos kijelentések, amelyek közlöi nem tudnak vagy akarnak különbséget tenni egy nép humánogenetikai eredete, illetve az általa beszélt nyelv eredete között. A kérdésre adott objektív válasz minden olvasót eligazíthat ebben a tárgyban is.

H. Varga Márta könyve valóban rendhagyó nyelvtörténet, mely arányos beosztásával, olvasmányosságával sok hasznos tudnivalóval szolgálhat a nemcsak a magyar nyelv jelene, hanem múltja iránt is érdeklődő művelt közönségnek. Jó szívvel ajánlom mindenkinek. (H. Varga Márta: *Rendhagyó nyelvtörténet a MID oktatói és diákjai számára. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2020, 167 oldal.*)

Gerstner Károly

Nyelvünk ékköveinek újabb tárháza

Nemcsak a könyves szakma, hanem a könyvbarát olvasók számára is örömmel egy-egy új kötet megjelenése. Kiváltképp akkor van nagyobb öröme okunk, amikor az úgynevezett könyvtári alapirodalom fogalmkörbe illeszkedő kötet jelenik meg a könyvpiacra. Ilyen nagyfokú örömeztetésre kínált alkalmat a Tinta Könyvkiadó, midőn megjelentette a Balácsi József Attila és Kiss Gábor nevével fémjelzett *Népies szólások, közmondások és életbölcsesek enciklopédiája* című 468 oldalas könyvet. A szerzőpáros gondos, körültekintő munkáját Temesi Viola felelős szerkesztő segítette.

A szerkesztők több tudományterület: nyelvészet, irodalom, néprajz, történelem, országismeret stb. egészét kívánták betűrendben adott fogalmakkal felölelni ebben az átfogó, általános célúnak nevezhető munkájukban. Ugyanakkor első áttekintésre is látható, hogy nemcsak speciális célra, illetőleg szaktudományos olvasókörenek szól ez a kötet, hanem nevében is vállaltan külön figyelmet fordít az egyetemes tudás mellett nemzetünk, kultúránk tudására, annak speciális rendezésére, további felhasználásra kínálására. Mindezekkel is bizonyítom, hogy a legszélesebb igényű olvasóközönség lapozhatja kedvére, hasznosíthatja az érdeklődésének megfelelően ezt a 8250 szótárszerűen elrendezett, örök érvényességű igazságot tartalmazó kézikönyvet. A nagyközönségnek is szánt könyv szerzői az Új magyar tájszótár 1979 és 2010 között megjelent öt kötetének anyagából is merítettek annak érdekében, hogy a Kárpát-medence magyar nyelvű szólásai, közmondásai, életbölcsesei mellett a szóláshasonlatok, a szójárások és a csüfolók, a szitkozódások, az átkok, valamint az időjárási regulák is megjelenhessenek. Ez a széles és megfontolt adatmerítés, valamint ezeknek az adatoknak a figyelemre méltó, tudományos igényű elrendezése is garancia arra nézve, hogy a legnagyobb hazai, anyaországbeli magyar szótárkiadó, a Tinta Könyvkiadó ismét jelentős szakkönyvvvel gazdagította a magyar nemzeti kultúrát bemutató kötetek választékát.

Az enciklopédia hét részből áll.

Az *Előszó* (5–12) vázlatosan bemutatja a szótár anyagát, közli a leírások főbb típusait, ezek a szólások, szólásmondások, mondások, a szóláshasonlatok, a szójárások, a közmondások, a csüfolók, a szitkozódások, átkok és az időjárási megfigyelések. Itt értesülhetünk arról is, hogyan értelmezik a szerkesztők a nyelvjárások állandósult szókapcsolatait. Ez a módszertani megoldás, egyben jelentős szaktudományos el- és lehatárolás tovább erősíti az olvasót és a felhasználót abban a tudatban, hogy igényes szakkönyvet tart a kezében. Mivel különösen gazdag ez a szótár tréfás hangulatú frazémákban, helyénvaló a szerzőpáros eljárása, amelynek keretében a szókapcsolatok stílusértékét is felvázolták. Különös gondossággal mutatja be Balácsi József Attila és Kiss Gábor a 335 oldalon betűrendben sorakozó szócikkek felépítését. Ezt a szakmai leírást a 7–8. oldalon alapvetően fontos olvasnivalónak nevezhetjük.

A szerzők az *Előszó*hoz kapcsolták a magyar nyelv tájnyelvi változatainak szókincsét feldolgozó tájszótárak bemutatását. Ezt a roppant gazdag gyűjteményt a Szólások és közmondások tájszótárai (17 tétel) és a Tájnyelvi szólásokat és közmondásokat tartalmazó szótárak (35 tétel) körébe rendezték. Mindenképpen forrásritkaságnak tekinthetjük egyrészt az 1838-ból való Magyar tájszótárt, másrészt az 1893–1901-es kiadású, Szinnyei József nevéhez kötődő kétkötetes Magyar tájszótárt.

Az ún. szótári rész a 15. oldalon az ABLAK szócikkel kezdődik, majd a 350. oldalon a ZSOMPOR szócikkel zárul.

ABLAK (*fn*) Homályosak az ablakok sz (*tréf*) gyengül a szem, látása vkinek <kül. öreg v. öregedő emberé • *ablak* 'szem' Kendteké-e mindkét ablak? sz (*gúny*) <olyan embernek mondják, aki sokat követel magának vmiből>

ZSOMPOR [*szakajtó*] (*fn*) Úgy néz vki, mind a likas zompör szh tágra nyílt szemmel néz, bámul

A 351. oldalon kezdődik a Mutatók című igencsak értékes, hasznos, a felhasználóknak felettebb szükséges, három alfejezetből álló rész. Elsőként a szólásokban előforduló földrajzi nevek jegyzékét tekinthetjük meg (353–355), majd következik a művelődéstörténeti magyarázatok fogalmköri mutatója (356–357), ezután tanulmányozhatjuk a fogalmköri mutatót (358–466). Az enciklopédiafejezetnek ez a fogalmköri mutatót tartalmazó része olyan gazdag, annyira sokrétű, oly jelentős ismeretanyagot felölelő, hogy mindenképpen helyénvalóak lettek volna az egyes adatok után az eredeti oldal-számok, ekképpen a szótári rész 335 oldalán azonnal, mindenféle nehézség nélkül visszakéreshetők lehetnének a keresendő adatok.

Megkerülhetetlen kérdés, hogy kiknek készült ez az enciklopédia a népies szólásokról, közmondásokról és életbölcsesekről.

Vethetjük a tekintetünket a címbeli jelzőre: *népies*, ekkor a néprajztudománnyal,

a nyelvjárástudománnyal, a stílustudománnyal, valamint az életmódtörténetekkel behatóan, elmélyülten foglalkozó szakembereknek lesz kincsesbánya a Tinta Könyvkiadónak ez a kötete.

Feltétlenül ajánlom az enciklopédiát a pedagógustársadalomnak is. Mindenekelőtt a gyakorló óvodapedagógusoknak, az elemi oktatás tanítóinak, a felső tagozat és a középiskolák tanárainak, de nemcsak a magyar nyelv és irodalom tanítása elhivatottjainak, hanem valamennyi szaktárgyi csoport pedagógusának, hogy a tanítási gyakorlatban valóban következetesen, rendszeresen alkalmazhassák. Igencsak hasznos lenne, ha a pedagógusképző műhelyek módszertanoktatói is felfedeznék ennek a 468 oldalas könyvészeti különlegességnek az értékvilágát, tudásgazdagságát, majd alkalmaznák is az óvodapedagógusi, a tanítói és a tanári pályára készülő pedagógusjelöltek sokoldalú felkészítésében. Nyomatékkal javasolom a mindenkor tantervkészítőknek, tananyagíróknak, taneszközfejlesztőknek, a felvételi feladatlapokat szerkesztőknek, hogy forgassák kellő figyelmességgel, elmélyült adatgyűjtő és rendszerező szándékkal ezt az enciklopédiát, mert a benne felhalmozott tudás a magyarságismeret, a magyarságkép, a magyar nyelv és magyar életszokás bemutatását kínálja, nekünk csak felfedeznünk és olvasnunk kell kedvvel, érdeklődéssel, sőt szenvedéllyel.

Kísérje lankadatlan érdeklődés, meg-megújuló olvasási kedv, műhatatlan kutató kíváncsiság Balácsi József Attila és Kiss Gábor *Népies szólások, közmondások és életbölcsesek enciklopédiája* című, a Tinta Könyvkiadó jóvoltából megjelent kötetét! Bátran ajánlom, hogy az újabb kiadásokat kemény táblával készítsék el. De addig is azt kívánom, hogy legyen igen népszerű ez a hiánypótló, ritka könyvészeti kincs.

(Balácsi József Attila – Kiss Gábor: *Népies szólások, közmondások és életbölcsesek enciklopédiája*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2020. 468 oldal.)

H. Tóth István

Ízös szavak antológiája

A magyar nyelv nyelvjárásokban létezett a köznyelv vagy közmagyar (Péntek János szava) kialakulása előtt. Több kódexünkben fellelhető az *ő*-zés, sőt azt is mondhatjuk, hogy régi nyelvjárásaink jelentős része kedvelte az *ő/ő* hangot. A Nádor-kódex egyik imádságából, egy Szűzanyához szóló könyörgésből idéz – többek között – bevezető tanulmányában Benkő László bizonyítékkal: „Bínösöknek *kegyős* segédtség, / És *mindön* nyomorultaknak / Vigasztalója, megújítója, / Légy *énneköm* Asszonyom, / Jó *segédsgöm*, / Én jó orvosom.” A nyelvészek egybehangzó megállapítása szerint az *ő*-zés valahol a Dráva torkolata környékén keletkezett, s onnan terjedt szét. Köznyelvünk az északkeleti nyelvjáráson alapul, ott nincsen *ő*-zés, ezért nincs a közmagyarban sem; ennek következtében igen nagy az *e* gyakorisága. Ellensúlyozására és szülőföldjük iránt érzett szeretetből élesztették fel a vásárhelyiek eredeti nyelvjárásukat.

A „Mutassuk mög, mennyire tudunk még *őzni*” pályázat anyagából született meg 2016-ban az *Írások vásárhelyi nyelvön c.* könyv; 2017 februárjában elkészült a *Vásárhelyi beszédős lemez*; s mind a könyvet, mind a lemezt felvették a Csongrád Megyei Értéktár Bizottságba, majd elküldték a Nemzeti Értéktár Bizottsághoz. Mindkét kiadvány méltó arra, hogy hungarikummá minősítsék, hiszen a nyelvjárás ősi, megőrzendő érték. Ezután újra kiírták a pályázatot, *Nyelvjárási pályázat Földesi Ferenc emlékére* alcímmel (Földesi Ferenc a pályázat megálmodója, a vásárhelyi Bethlen Gábor Református Gimnázium igazgatója volt, 2016-ban hunyt el). Ezután még egy lemezt adtak ki *Újabb hangok a Hód-tava partjáról* címmel, majd *Mondom, írom, megőrzöm* címmel középszerűket szerveztek. 2019-ben jelent meg a *Még szöveg történetek Vásárhelyről*, a következő évben a *Van egy kis mondandóm* című lemezek.

A most kezünkben tartott, szép kiállítású könyv két nagy részre oszlik: első része három tanulmányt tartalmaz (9–94), második része szövegkiadás (97–337).

Benkő László az *ő*-zés történetéről, az *ő*-ző nyelvjárások elhelyezkedéséről, a hódmezővásárhelyi nyelvjárásról ír, végül áttekinti a pályázatok és a kiadványok történetét. Szabó József professzor a Magyar Nyelvőrben ismertette az első kiadványt, *Írások vásárhelyi nyelvön* című tanulmányát teljes egészében beépítették a kötetbe. Végeterül Földesi Ferenc *Anyanyelve: vásárhelyi magyar* című nyelvtani-nyelvi áttekintése kapott helyet.

A szövegkiadás is két részre oszlik. Az első, a *Szépirodalmi szemelvények* – mint címe is mutatja – novellákat,

esszéket, leveleket tartalmaz. A második részben közlik a pályázatokat: *Mögmutatjuk, mennyire ő-zünk*; ezek visszaemlékezések, régi történetek, népdalok szövegei, versek. Beszédeselek a címek: Emlékeztős esetők, Győrökori emlékek, Emlékek az iskoláról, Emlékezés állatkákra és a műltra, Emlékezés egy régi uccára, Bivalyokról mög más dögokről, Csudálatos véletlenök, Szerelöm, Mögtörtént történetek, Mindön lány férhön akar mönni, Öregedés, pörlekődés, Amikor először vótam cséplőgépné, A könyér, Oszt tik mivel méritök a boldogságot?

Idézzünk egy részletet Hegyiné Csernus Judit *Tán mégsé mese vót* történetéből, mégpedig a bevezetést:

„Hun vót, hun nem vót, csak itt a megyén belül, vót egy öregasszony, mög egy öregembör. Éltek, ahogy tultak, mög ahogy hagyták őket. Tépázta őket háború, Rákosi, mög ami aztán gyütt. Vótak kitelepítve, vótak mögbélyegözve, de valahogy mögérték az eddig utolsónak hívtott rendszer-váltást is. Szóval, hogy boldogan éltek-é, vagy sē, nē firtassuk, ölég az, hogy még az ezredforduló előtt mögérték együtt az ötvenedik házassági évfordulójukat.

Vót három gyөрükük szerte az országba, mer ugyan mér is boldogúna a szögényembör gyөрөke ott, ahun születött.”

A humor sem idegen az *ő*-ző vásárhelyiektől, sőt a mai gondok is megférnek az *ő*-ző hagyománnyal; legyen erre példa Gyulafalviné Koncz Márta költeménye (keretben).

A vásárhelyi hagyományörzőknek sok tervük van a folytatásra. Céljuk a nyelvjárás, a szépséges *ő*-zés megőrzése. Nehogy már elfelejtsék az unokák anyanyelvjárásukat, s úgy járjanak, mint az egyszeri kecskeméti leányzó, aki Pestről visszatérve már csak ekképp tudott beszélni: Jettek az ekrek, maj’ fellektek (kecskeméti sógorom autentikus közlése).

Komolyra fordítva a szót, megemlítem egy tapasztalatomat. Évente megrendeztük az egyetemi-főiskolai Kossuth-szónokversenyt, s mindig jutalomban részesítettük a nyelvjárás színvonalú beszédet, különösen a kézdivásárhelyit. A teremben ülő tanítványaim sügták meg nekem, hogy a hallgatóságban parasztoz beszédet emlegettek. Még mindig él ez a tudatlat ítéltkezés, úgyhogy nagyon is fel kellene hívni a gyөрөk figyelmét az iskolákban arra, hogy a nyelvjárás megőrzendő érték.

Az emberek többsége kettősnyelvű: a köznyelven beszélnek otthonukon kívül, hivatalos fórumokon, de otthon, a szűkebb környezetben az édes anyanyelvjárásukon. S ez így van rendjén.

(*Ízös szavak – Őzös történetek. Hódmezővásárhelyi nyelvjárás antológia. A 2016-ban kiadott Írások vásárhelyi nyelvön című könyv javított, átdolgozott és kiegészített kiadása. Szerkesztette: dr. Sipka Rózsa Zsuzsanna, Benkő László és Fülöpné Rákos Éva, kiadja a Wass Albert Irodalompartoló Egyesület, Hódmezővásárhely, 2020, 344 oldal.*)

Adamikné Jászó Anna

Anyanyelvi pályázatok, 2021.

Gyermekjátékok

Az Anyanyelvápolók Szövetsége a kulturális kormányzattal közösen 2021-ben meghirdeti a 21. anyanyelvi pályázatot, melynek témája: gyermekjátékok.

A pályázat célja: hagyományos, népi, falusi, illetve mai városi, óvodai, általános iskolai, családi, (kis)közösségi gyermekjátékok felkutatása, megfigyelése, összegyűjtése, leírása.

A gyermekvilág közösségi életét a játék törvényei határozzák meg. „A gyermekjáték mozgató ereje a felnőtt életre való készülődés a testi-szellemi adottságok folytonos gyakorlásával... A gyermek alkotó ereje 6–12 éves kora között a legnagyobb...”, fejlődő szervezete kiválasztja és felhasználja képességei (érzék-szervek, erő, ügyesség, alkotó hajlamok) fejlesztésére a környezet adottságait... A gyermeknek ebben a szakaszában figyelhetjük meg leginkább a gyermekjáték két fő eredetét: az emberi környezet utánzását és a gyermek alkotó hozzájárulását a kapott tárgyi és szellemi javakhoz” – írja Lajos Árpád a Magyar néprajzi lexikonban. A leggyakoribb hagyományos gyermekjátékok: felnőttek játékaival „ölbeli” gyermekekkel, mondókák, hín-táztatók, gyűjtőjátékok, vadászjátékok, játékszeres játékok, társasjátékok, ügyességi játékok, énekes gyermekjátékok, sport-játékok, fogók, bújócska, szembekötődési, kikopogó, nevetető, beugrató, nyerő játékok, szokások utánzásai (gyermeklakodalom, bogártemetés).

A gyermekjátékok gyűjtése során különösen nagy hangsúlyt kell fektetni a pontos, a játék rekonstruálását lehetővé tevő nyelvi leírásra.

Nem követelmény a tudományos nyelvjárási lejegyzés. Népi játék lejegyzésénél törekedni kell az élőszavas jellemzők visszaadására: pl. *í-zés*, rövid *á-zás*, *ő-zés*, kettőshangzók (*ou*, *ie*), nyúlások (*tölle*), rövidülések (*viz*), betoldások (*szolda* = szóda) stb.

A pályázat kiírói felhívják a figyelmet a pontos adatközlésre: közölni kell a gyermekjáték gyűjtésének forrását (lelőhely, adatközlő), a gyűjtés helyét és időpontját. Csak eredeti, saját gyűjtés fogadható el, újságban, kötetben vagy interneten közreadott anyag nem. Korábbi lejegyzések egyéni, saját gyűjtésen alapuló változataival természetesen lehet pályázni. Benyújtható olyan pályázat is, amely a gyűjtött gyermekjátékoknak elsősorban nyelvi, néprajzi elemzésével foglalkozik. Fontos, hogy a gyűjtő nevezzék meg a gyermekjátékot (az adott közösségben használatos nevén, illetve ha létezik köznyelvi megnevezés, akkor azon is).

Javasolt szakirodalom a kiinduláshoz:

Kresz Mária: Hagyományokba való belenevelődés egy parasztfaluban (1949)

Lajos Árpád: Módszeres szempontok a népi gyermekjátékok rendszerezéséhez (Herman Ottó Múzeum Évkönyve, 1968)

Hajdú Gyula: Magyar népi játékok gyűjteménye (1981)

Gyermekjátékok. Hévízgyörk. Hintalan László gyűjtése. Szerk.: Ikvai Nándor (Szentendre, 1980)

Fügedi Márta: A gyermek a matyó családban (Debrecen, 1988)

Szabó Mária: Így játszottunk mi (Lendva, 1999)

Bucherna Nándorné – Faust Dezsőné – Zadravecz Teréz: Néphagyományörzés az óvodában. (MNYKNT, 2005)

Terjedelem: minimum 5000 leütés, maximum 25 ezer leütés. A szövegekben ne használjanak különleges tördelési formákat.

Az Anyanyelvápolók Szövetsége nyelvészekből és néprajzkutatóból álló bizottságot kér fel a pályamunkák értékelésére.

A tartalmi és nyelvi szempontból legjobbnak minősített pályázatok díjazásban részesülnek. A pályázatra 1 M Ft áll rendelkezésre. A díjak egyaránt lehetnek pénzdíjak és tárgyjutalmak.

A szövetség a legjobb pályázatok anyagából válogatáskötetet jelentet meg. A pályázat benyújtásával a pályázó hozzájárul dolgozata közzléséhez. Közlés előtt a szerkesztők egyeztetnek a kiadást szövegek szerzőivel. A kiadványból a szerzők tiszteletpéldányt kapnak.

A pályázatok beérkezési határideje: **2021. augusztus 20.** A pályázati anyagot kizárólag elektronikus formában (e-mailben, csatolt fájlban) lehet küldeni. A beérkezett pályázatot e-mailben visszaigazoljuk! Imélcím: kovacs.zsuzsanna@anyanyelvapolo.hu.

A pályázat kötelező tartozéka egy adatlap a következő nyilatkozással és adatokkal.

Nyilatkozat: Alulírott nyilatkozom, hogy a Gyermekjátékok pályázatra beküldött pályamunkám teljes egészében saját, eredeti, másutt nem közölt alkotás, amelyet az Anyanyelvápolók Szövetsége egészében vagy részleteiben megjelentethet. A megadandó adatok: a pályamunka címe, a szerző neve, címe, telefonszáma, imélcíme, aláírása.

A Nyilatkozatot postán kell beküldeni: Anyanyelvápolók Szövetsége, Gyermekjátékok pályázat, 1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Az eredményhirdetés és a pályázati anyagból szerkesztett kötet bemutatása 2021. november 13-án, a magyar nyelv napján lesz a Pesti Vigadóban.

Romhányi József-verspályázat

Romhányi József a magyar nyelv virtuóza volt, szövegein, versein nemzedékek nőttek fel. Születésének 100. évfordulóján az Anyanyelvápolók Szövetsége tehetségkutató verspályázatot hirdet amatőr és hivatásos költőknek. A pályázóktól Romhányi József stílusában várunk leleményes, humoros nyelvi megoldásokat, nyelvi bravúrokat tartalmazó verseket. Egy pályázó legfeljebb 5 verssel pályázhat, ezek összterjedelme nem haladhatja meg az 5000 leütést. A verseket **2021. április 30-ig** lehet beküldeni a következő címre: kovacs.zsuzsanna@anyanyelvapolo.hu.

A pályázók a pályázat beküldésével hozzájárulnak verseik (verseik) közzétételéhez. A versek szerzői szerepelhetnek valódi nevükön és álnéven is.

A verseket először kiadás után az Anyanyelvápolók Szövetsége honlapján folyamatosan közzéteszük, ahol egy-egy versre 1–10 pont között szavazhat a közönség – 2021. június 30-áig. A tiszteletes szavazást úgy biztosítjuk, hogy egy e-mail-címről egy versre csak egyszer lehet szavazni. Az eredmény a közönségsvazatok alapján alakul ki. Az Anyanyelvápolók Szövetsége 2021 szeptemberében honlapján hirdeti ki a végeredményt, és díjazza (jutalmazza) a legtöbb szavazatot kapott versek szerzőit. A legjobb verseket megjelentetjük az Édes Anyanyelvünk 2021. szeptemberi számában.

Anyanyelvápolók Szövetsége

Deme László-díj (2021)

Az Anyanyelvápolók Szövetsége 2016-ban díjat alapított a magyar nyelvtudományban, nyelvi ismeretterjesztésben, nyelv-művelésben, nyelvi kultúraápolásban kiemelkedő eredményt felmutató személyeknek. A díj összege: bruttó 1 M Ft, amelyet minden évben a magyar nyelv napján ünnepélyes keretek között adnak át. Egy évben legfeljebb egy pályadíj adható (a díj nem osztható meg, viszont a bírálóbizottság fenntartja a jogot a díj visszatartására). A pályázat feltételei: be nem töltött 40. életév; legalább 2, tudományos kritériumoknak megfelelő, nyelvészeti témájú, magyar nyelvű publikáció (tudományos folyóiratban); legalább 5 egyéb (ismeretterjesztő) publikáció; a magyar anyanyelvi ismeretterjesztésben, kultúraápolásban, művelődésszervezésben felmutatott egyéb tevékenység. A pályázat tartalma: rövid életrajz, interneten elérhető, ellenőrizhető anyagok, két olyan személy megnevezése (e-mail-címmel, telefonszámmal), aki a bírálók kérésére a szakmai adatokat hitelesíti, vagy akitől a pályázó személyére ajánlás kérhető. Terjedelem: legfeljebb 2 oldal (5000 leütés). A pályázat beküldésének határideje: **2021. augusztus 20.** A pályázat kizárólag e-mailben küldhető be: kovacs.zsuzsanna@anyanyelvapolo.hu. A bírálóbizottság két felkért nyelvészről, valamint az ASZ elnökségének egyik tagjából áll. Az eddigi díjazottak: 2016. Schirm Anita (Szegedi Tudományegyetem), 2017. Pölcz Ádám (ELTE), 2018. Veszelszki Ágnes (Budapesti Corvinus Egyetem), 2019. Nagy Natália (Ungvári Állami Egyetem), 2020. Bárh M. János (ELTE).

Kérdések és válaszok

Füstüvegúra vagy füstüveg búra a helyes írásmód?

Az anyagnévi jelzős kapcsolatok esetében a következő szabály szerint írjuk a szavakat: a két egyszerű szóból álló alakulatokat egybeírjuk (*aranylánc*), de ha bármelyik tag összetett szó, különírjuk őket (*fehéraryany lánc, arany nyaklánc*). A kérdézet kifejezés helyesen: *füstüveg búra* (AkH. 115.).

Hogyan írjuk helyesen: hat + osztályos, hat + évfolyamos, négy + osztályos, nyolc + osztályos?

Ha két szó kapcsolatában az előtag egyszerű tőszámnév (illetve *sok, több, fél* szó), az utótag pedig egy *-i, -ú, -ű, -jú, -jű, -s, -nyi* képzős egyszerű szó, akkor a tagokat egybeírjuk, pl. *hat-osztályos, nyolcosztályos, négyosztályos*. Ha azonban akár az előtag, akár az utótag, akár mind a kettő összetett szó, a kapcsolat elő- és utótagját különírjuk: *hat évfolyamos, nyolc évfolyamos, négy évfolyamos* (AkH. 117.).

Hogyan írjuk helyesen: kedvezményes jegy + vásárlás, kedvezményes bérlet + vásárlás, kerékpárjegy + vásárlás, egyéb kiegészítő jegy + vásárlás?

Léteznek olyan különírt szerkezetek, amelyek, ha egy összetéti utótag járul hozzájuk, a mozgósabály alkalmazása nélkül is ugyanazt az értelmes szerkezetet eredményezik: *kedvezményes jegyvásárlás, kedvezményes bérletvásárlás* (OH. 132.), illetve: *kerékpárjegy-vásárlás* (AkH. 139.), *egyéb kiegészítő-jegy-vásárlás* (AkH. 141. b).

Hogyan írjuk helyesen a következő szavak kapcsolatát: gyermek ügyességi bringaverseny?

Alkalmazhatjuk a mozgósabályt (vö. *házi feladat*, de *kémia-házifeladat*): *gyermek-ügyességbbringaverseny* (AkH. 141. b). Ennél átláthatóbb a szócserevel alkotott szerkezet: *ügyességi gyermekbringaverseny*, illetve *ügyességi bringaverseny gyermekeknek*.

Melyik alak a helyes: tech szektor vagy techszektor?

Az olyan kapcsolatokat, amelyekben az előtag önálló szóként nem használatos, mindig egybeírjuk (AkH. 129.). Ennek alapján a kérdézet kifejezés helyesen: *techszektor*.

A helyesírási szótár a lőszerszáda szót egybeírva közli, a vegyszeres üveget és az ékszeres dobozt viszont különírva. Mi ennek a magyarázata?

A szabályzat és a szótár íróinak mindig figyelembe kell venniük a szakmai helyesírásokat is. A katonai helyesírási szótárak a *lőszerszáda*t már régen egybeírják (l. az 1980-as Katonai helyesírási tanácsadó szótárt, valamint a 2013-ban megjelent Katonai helyesírási szótárt; mindkettőt a Zrínyi Kiadó adta ki). Prőszky Gábor, a szótár nyelvész szakértője így nyilatkozott: „Mivel a magyar helyesírás eleve több lábon áll, a Katonai helyesírási szótár szerkesztése közben is törekedtünk arra, hogy figyelembe vegyük a hagyományokat és az érvényben lévő helyesírási szabályokat is. Vagyis nem az volt a célunk, hogy mindenáron felülbíráljunk valamit, ami az elmúlt években már kialakult, de természetesen megpróbáltunk megfelelni helyesírási rendszerünk legfontosabb elveinek. A szótár szerkesztésekor a katonai helyesírási hagyományt vettük figyelembe.” A *lőszerszáda* szakszónak számít (sőt az is lehetséges, hogy ez valamilyen speciális ládafajta).

Miképpen írandó: szfe + felvonulás?

A betűszókhöz és a tulajdonnévi összevonásokhoz kötőjellel fűzzük az utótagot, pl. *MTI-hír, OTP-kölcsön, TDK-dolgozat, URH-adás* (AkH. 289.). A helyes alak: *SZFE-felvonulás*.

Kötőjellel írjuk-e azt, hogy a Guinness + lány, tehát a Guinness család egyik lánygyermeké?

A személynév állhat köznévi jelzőjeként is. Ilyenkor a személynevet és a köznevet különírjuk egymástól, például: *Polgár doktor, Noszty fiú* (AkH. 164). Ennek alapján a helyes alak: *a Guinness lány*.

A következő kifejezésekben helyes-e a kötőjel alkalmazása: fun-sport, self-koncepció?

Teljes egybeírást alkalmazunk akkor, ha az idegen írásmódú előtag utolsó betűje a magyarban is megszokott hangértékkel rendelkezik: *bestsellerlista, baseballmérkőzés* (OH. 276). A helyes írásmód: *funsport, selfkoncepció*.

Hogyan helyes: Johnny's-nál vagy Johnny'snál?

Az 's végű angol márkanevekhez – a speciális írásjelek ellenére – a toldalékok kötőjel nélküli kapcsolása javasolható. Tehát: *Hellmann'st, Hellmann'sszal* (OH. 224). Ezek alapján a helyes alak: *Johnny'snál*.

Helyes-e így: Daphne-é?

Mind a közszavak, mind a tulajdonnevek végső *a*-ja, *e*-je, *o*-ja és *ö*-je helyett *á*-t, *é*-t, *ó*-t, illetve *ő*-t írunk az olyan toldalékos vagy utótaggal ellátott alakokban, amelyekben ezek a szó végi hangok a magyar kiejtésben megnyúlva fordulnak elő, pl. *Goethe, Goethés*. (AkH. 216. a). A helyes alak: *Daphnéé*.

Hogyan írjuk helyesen: Milton-kapocs vagy miltonkapocs?

A kérdézet szóban a tulajdonnév köznevesülésével találkozunk. A tulajdonnevek és a közszók összeforrásából keletkezett összetett szavakat is kisbetűvel kezdjük, és az alkotóelemeket egybeírjuk, például: *ádámcsutka, pálfordulás, pullman-kocsi, wertheimzár*. A köznevesülés lassú folyamat. Az írásmódváltozásra csak akkor kerülhet sor, ha a társadalmi tudatban a köznévvé válás már elég széles körben végbement. A helyes írásmód: *miltonkapocs* (MHSz. 370).

Hogyan írjuk a következőket: fair play + kutatás, fair play + viselkedés, fair play + index?

Az idegen írásmódú többszavas kifejezések esetén nem érvényesítjük a mozgósabályt, helyette különírást alkalmazunk: *fair play kutatás, fair play viselkedés, fair play index* (OH. 277).

Újpest település/kerület nevét mióta írjuk hosszú ú-val?

Újpest nevééről 1841-től található adat (FNESz. 2/701). Czuczor-Fogarasi 1862-es *A magyar nyelv szótárában* is *Újpest* szerepel. Ugyanakkor az 1800-as években az *új* melléknevet még röviden írták: *uj*, később azonban a kiejtésnek megfelelő *új* alak vált általánossá.

Magyar Tenisz Szövetség vagy Magyar Teniszsövetség? Az előbbi szerepel szinte mindenütt, de az utóbbi tűnik helyesnek.

A *teniszsövetség* valóban szóösszetétel, akár a *cserkész-, világ- vagy sakksövetség*. Ugyanakkor a tulajdonnevek írásának fontos jellemzője az írásképek állandósága. „Az állandóság kritériuma azt jelenti, hogy a tulajdonnevek egyes típusainak helyesírásában ragaszkodni kell a történetileg kialakult formához” (OH. 153). A *Magyar Tenisz Szövetség* 1907-ben alakult, akkor még a maitól jelentős mértékben eltérő helyesírási szabályzat volt érvényben. Az említett egyesület megnevezése a hagyomány és az állandóság elvének értelmében (a helyesírási szabályzatok módosítása, illetőleg módosulása ellenére is) változatlan maradt.

Mit jelent: csűrűszköl?

A *csűrűszköl* Nógrád megyei tájszó, jelentése: kosztat (kopat, lábát a földhöz súrolva jár, csoszog), dörzsölve koptat (pl. csizmáját a csűrűszköl gyermek) (Szinnyei József: *Magyar tájszótár*).

Mit jelent: löcsedék?

A *löcsedék* szó jelentései: 1. rossz, híg étel, mocskos lé, moslék; 2. konyhai hulladék; 3. minden, ami szétszóródik, gizgaz (Magyar Nyelv 45. évfolyam, 1949).

Összeállította: **Minya Károly**

HÍREK – TUDÓSÍTÁSOK

Hírek – tudósítások

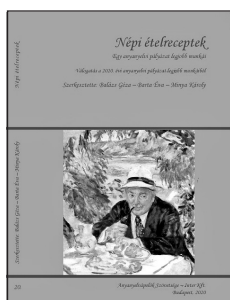
A Magyar Nyelvőr Alapítvány minden évben karácsony előtt adja át a *Magyar Nyelvőr Díjat* olyan hazai és határon túli pedagógusoknak, nyelvészeknek, akik sokat tettek a magyar nyelv ápolásáért és megőrzéséért. A díjat 2020-ban **Grétsy László** professzor, **Heltainé Nagy Erzsébet**, a Nyelvtudományi Intézet tudományos főmunkatársa és **Ördög-Gyárfás Lajos**, az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének alapító tagja vehette át.

Az ismeretterjesztői *Tőkéczi László-díj* idei kitüntetését **Grétsy László**, az ASZ tiszteletbeli elnöke, lapunk felelős szerkesztője lett.

Sátoraljaújhely Város Önkormányzata *Pro Urbe* díjat adományozott **Juhász Judit**nak, az Anyanyelvápolók Szövetsége elnökének. Az indoklás itt olvasható: anyanyelvapolo.hu/pro-urbe-dijat-kapott-juhasz-judit-satoraljaujhelyen.

2020. október 25-én **Balázs Géza** nyelvészprofesszor a *Magyar Érdemrend tisztikeresztjét* vehette át a köztársasági elnök megbízásából Kásler Miklós minisztertől kimagasló nyelvművelői, tudományos, oktatói és kulturális értéket teremtő tevékenysége, valamint a Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda megalapítójaként és vezetőjeként végzett magas színvonalú munkája elismeréseként. (ASZ)

2020. november 21-én, életének 90. évében elhunyt **Kiefer Ferenc** akadémikus, az MTA Nyelvtudományi Intézetének korábbi igazgatója. Legfontosabb elméleti munkái a jelentéstan, az előfeltevésekkel, az aspektus formai és jelentéstanai összefüggéseivel, a szóösszetételek természetével foglalkoznak.

Népi ételreceptek gyűjtésére szült 2020. évi anyanyelvi pályázatunk. A pályázat anyagából készült recept-könyvben 24 pályázó munkája, valamint receptgyűjteménye található (utóbbiak ételtípusok szerint: levesek, előételek, saláták, innivalók, tésztáételek, édes és kelt tészták, egytálételek, főzelékek, húsfélék, sütemények, torták, vegyes édességek). A *Népi ételreceptek* című kötet (szerk.: Balázs Géza – Barta Éva – Mínya Károly) beszerezhető az Anyanyelvápolók Szövetségében és az e-nyelv.hu könyvesboltjában. (ASZ)

Az ASZ 2020. évi anyanyelvi pályázatának eredménye. Oklevelet és pénzjutalmat kaptak (a felsorolásban elől szere-

pelnek a több pontot elért pályázók): Váradi Andrásné, Hevérté Tácsik Klára, Pásztor Sándorné, Szász Éva, Bincze Diána, Vizi Márta, József Tibor, Szigetváriné Bacskó Beáta – Bacskó Józsefné (közös pályázat), Cindel Anikó – Keszey Judit (közös pályázat), Szócsné Antal Irén – Konczné Antal Margit (közös pályázat). Oklevelet kaptak és könyvjutalomban részesültek: Bata Gáborné, Bozó Klára, Szabó Gyöngyi, Farkas Ferencné Pásztor Ilona, Szócs Tiborné. Különdíjban részesült (oklevél + könyvcsomag): Szilvási Csaba. Oklevelet kapnak: Csikó Szilvia, Faragó-Kupi Andrea, Gergelyné Bodó Mária, Józsa-Vincze Vivien, Rási Szilvia, Szapannos Edit, Vargyas Ildikó. (ASZ)

A II. Kárpát-medencei korrektoversenyt a járványhelyzet miatt 2020. október 3-án online formában lehetett megtartani. Keszler Borbála zsűrielnök köszöntője, valamint az eredményhirdetésről készült videó megtekinthető az e-nyelv.hu híroldalán (<https://e-nyelv.hu/2020-10-02/korrektoverseny-zsurielnoki-koszonto/>; <https://e-nyelv.hu/2020-10-04/eredmenyhirdetes-korrektoverseny/>). A 2020. év korrekora lett: Helfrich Judit, Korpa Ildikó, Póla Gergely, Fábán György. (Manyszi)

Ötvenéves az Anyanyelvi Konferencia. A 14. Anyanyelvi konferenciát online formában lehetett megrendezni 2020. november 2-án. A konferencia plenáris előadásai az interneten megtekinthetők: Balázs Géza: Trianon és a magyar nyelv; Fráter Zoltán: Vérző Magyarország; Dévavári Zoltán: Perben a pusztulással. Trianon a magyar történelemben; Cservenka Judit: Az Anyanyelvi Konferencia 50 éve. A konferenciát köszöntötte Szili Katalin miniszterelnöki megbízott, az Országgyűlés volt elnöke. Az előadások és köszöntők videoi megtekinthetők az mnyknt.hu oldalon (<https://mnyknt.hu/2020/11/02/mnyknt-50-xiv-ak/>). (Mnyknt.hu)

Anyanyelvi vetélkedő. A magyar nyelv napja tiszteletére regionális anyanyelvi vetélkedőt szervezett az Anyanyelvápolók Szövetségének szegedi csoportja. A 3 fordulós játékra 99 csapat nevezett be Csongrád-Csanád megye középiskolaiból, valamint a szabadkai és öbécsei gimnáziumokból. Az október 21-én elindított első fordulóban minden csapat eredményesen szerepelt. Értékelve a színvonalas megoldásokat 44 csapat továbbjutott a második fordulóba, majd a legjobb 10 a döntőbe, amely a járvány miatt szintén az internet segítségével zajlott le. A pozitív visszajelzések azt mutatják, hogy érdemes volt megszervezni hatodik alkal-

lommal is ezt a vetélkedőt, és a diákok jelezték, hogy jövőre is szívesen beneveznek egy ilyen nyelvi játékba. Az elégedettség, a siker pedig arra sarkallja a szervezőket, hogy 2021 őszén is keressék a lehetőséget egy hasonló megmérettetésre. (Némethné Balázs Katalin)

A 2020. év szavai

Az év szava: *koronavírus*. Egy vírus-család fajainak gyűjtőneve. Nevét az elektronmikroszkóppal látható, koronára emlékeztető felszíni kitüremkedésekről kapta. 2020-ban mindent vitt a *koronavírus*. Tetemes szócsaládja is lett: *koronavírus-fertőzés*, *-járvány*, *koronapló*, *koronapara*, *koronaparti*, *koronateszt*. A koronavírus-járvány kapcsán néhány hónap alatt több száz szó, kifejezés keletkezett, ezeket adja közre Veszelszki Ágnes 2020 nyarán megjelent Karanténszótára. További szavak: *karantén*, *maszkoz* (*maszkot ölt, visel*), *szociális* (*udvariassági*) *védőtávolság*, *alapbetegség*, *online-oktatás*.

Az év antiszava: *koronaszégyen*. Különösen a járvány második, őszi időszakában kialakult magatartásforma: a koronavírus-betegség eltitkolása abból a célból, hogy az illetőt ne érhesse hátrányos megkülönböztetés (hatósági karantén, betegállományba vonulás, kirekesztés). Mindez oda vezethet, hogy ha valakinek enyhe tünetei vannak, vagy fertőzött személlyel találkozott, inkább eltitkolja, vagy szégyenérzete támad. Az angol *corona-shaming* tükörfordítása. Továbbiak: *vírusstagadó*, *banyatájm* (vásárlási „időssáv”).

Az év ifjúsági szava: *karantini*. 1. A karanténban fogyasztott martini alapú alkoholos ital (koktél), a *karantén* és a *martini* szavak vegyítéséből. 2. A karantén idején tizenéves fiatal megnevezése a *karatén* és *tini* szavakból. További jelentése: azok a fiatalok, akik a karantén időszakában fogantak. Továbbiak: *karantének*, *karantensi*, *karantinder*.

Az év költői szava: *morzsaközösség*. A szórványközösség új, metaforikus, költői neve. „A kommunizmus éveiben az erdélyi, partiumi, bánági magyar értelmiségiek, szakemberek, kétkezi munkások jelentős részét arra kötelezték, hogy a Kárpátokon túl vállaljanak munkát. A kényszer helyét mára átvette a fizetés vonzereje, miközben a magyar *morzsaközösség* szép lassan beolvadnak a román többségbe.” (Irházi János cikkéből, 2020. október 4.) Továbbiak: *csodafa*, *vakolat-hím*, *édes anyaföld*.

Megszavaztatta, összeállította: a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport, a Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda (www.e-nyelv.hu).

A 48. *Édes anyanyelvünk nyelvhasználati versenyt* 2020. október 16–18. között rendezték Sátoraljaújhelyen. Az

Anyanyelvápolók Szövetségének könyvtalmát a következő versenyzők kapják:

Bálint Ádám, a budapesti Baár-Madas Református Gimnázium, Általános Iskola és Kollégium tanulója, Baranyi Liána, a Marcali Berzsényi Dániel Gimnázium tanulója, Bárkai Noémi, az SZTE Kossuth Zsuzsanna Technikum és Szakképző Iskola tanulója, Kiss Dávid Jonathán, a Szegedi SZC Déri Miksa Műszaki Technikum tanulója, Takács Rebeka, a budapesti Baár-Madas Református Gimnázium, Általános Iskola és Kollégium tanulója, Toronyi Arnold Martin, a Baranya Megyei SZC Zsolnay Vilmos Technikum és Szakképző Iskola tanulója, Vörös Emese Hargita, a Budapesti Fazekas Mihály Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium tanulója.

Az Édes anyanyelvünk nyelvhasználati verseny 2020. évi döntőjén a bírálóbizottság – sorrend megállapítása nélkül – a következő versenyzőknek ítélte oda Sátoraljaújhely város plakettjét, valamint 20.000–20.000 Ft pénzjutalmát: Csorba Melinda Lilla (bajai III. Béla Gimn., tanára: Haász Gyöngyi), Gombos Viktória (Győri SZC Baross Gábor Két Tanítási Nyelvű Köz. Techn., tanára: Kajtár Erzsébet), Kalotai Dávid (budapesti II. Rákóczi Ferenc Gimn., tanára: dr. Pelczér Katalin), Kondor Balázs (győri Kazinczy Ferenc Gimn., tanára: Polczerné Újlaki Csilla), Kotán Tamás (budapesti Fazekas Mihály Gyak. AI. és Gimn., tanára: Turcsányi Márta), Kresák Konrád (Szegedi SZC Körösy József Köz. Techn., tanára: Nagy Ildikó), Pardavi Abel Márton (győri SZC Pattantyús Ábrahám Géza Techn., tanára: Varga Andrea), Répás Márton Ádám (budapesti Szent István Gimn., tanára: Bóka Gábor), Valtér Bálint (bajai III. Béla Gimn., tanára: Rabi Magdolna). A bírálóbizottság Sátoraljaújhely Város Önkormányzatának emléklapettjét és pénzjutalmát adományozza Turcsányi Márta szaktanárnak (budapesti Fazekas Mihály Gyak. AI. és Gimn.), aki ismételten kitűnő eredménnyel készítette fel tanítványát a versenyre.

Bárdosi Vilmos Lőrincze-díjas

Bárdosi Vilmos professzor hosszú éveken át az ELTE Francia Tanszékének vezetője, illetve Romanisztikai Intézetének igazgatója volt. A nagyközönség leginkább kiváló szótáraitól ismeri: a Magyar szólástárról (2003, átdolg. 2009), mely a legmodernebb mai magyar frazeológiai szótár, s különlegessége, hogy a magyar szótárirodalomban először tartalmaz fogalomköri mutatót is; az ehhez kapcsolódó szólástörténeti szótárról (Szólások, közmondások eredete, 2015, átdolg. 2019), valamint természetesen francia–magyar szótáraitól: Bárdosi Vilmos az akadémiai Francia–magyar kis-szótárnak és középszótárnak, illetve Karakai Imrével közösen A francia nyelv lexikonának (2008, 2017) szerkesztője.

Bárdosi Vilmos a Tinta Könyvkiadó Az ékesszólás kiskönyvtára sorozatának szerkesztője, szerzője. Néhány az itt megjelent, a magyar frazeológia értékeit felmutató kötete közül: Szólások (5000 magyar állandósult szókapcsolat), Közmondások (3000 magyar közmondás), Szinonimák (2000 rokon értelmű szó), Lassan a testtel (emberi testrészek a magyar szólásokban, közmondásokban). Itt van a kutya elásva (Állatneves magyar szólások, közmondások), Nincsen rózsza tövis nélkül (Növény-, virág- és gyümölcsneves szólások, közmondások), Mi a szősz? (300 magyar szólásmondás eredete).

Bárdosi Vilmos Szombathelyen született, általános és középiskolai tanulmányait is szülővárosában végezte, majd az ELTE francia–német szakos hallgatója lett, s immár 44 éve folyamatosan az ELTE oktatója, aki a tanítás mellett több egyetemi beosztásban is dolgozott: volt a Bölcsészettudományi Kar tudományos dékánhelyettese, a Nyelvtudományi Doktori Iskola vezetője, a Külgügyi Bizottság elnöke, az Egyetemközi Francia Központ alapítója és első igazgatója. Jelenleg az ELTE frankofón kapcsolataiért felelős rektori megbízott.

Számos kitüntetése van: a Francia Kormány Officier dans l'Ordre des Palmes Académiques (az Akadémiai Pálmák Tiszti Fokozata) kitüntetése a magyar–francia oktatási és kulturális kapcsolatok terén kifejtett munkájáért (1998), Kiváló magyar szótár díja az akadémiai Francia–magyar kissezótár szerkesztéséért (2007); az MTA és az Akadémiai Kiadó nívódíja (2007); a Francia Kormány Chevalier de l'Ordre des Arts et des Lettres (a Művészetek és Bölcsészettudományok Rend Lovagi Fokozata) (2001); a Chevalier de la Légion d'honneur (a Francia Becsületrend Lovagi Fokozata) (2011) kitüntetését kapta meg a magyar–francia oktatási és kulturális kapcsolatok terén kifejtett több évtizedes munkájáért. 2017-ben pedig a Magyar Kormány részesítette a Magyar Érdemrend tisztikeresztje kitüntetésben.

Bárdosi Vilmos elkötelezett támogatója a nyelv művelésnek. Lefordította és közzétette az 1990-ben kiadott francia nyelvtörvényt, mintegy tanulságul és példaként a magyar nyelv művelés és nyelvpolitika számára. Szorgalmazta a francia elnök alá rendelt Francia és Franciaországi Nyelvek Intézete vezetőjének, Bernard Cerquiglininek magyarországi bemutatkozását (A francia nyelv születése című könyvének megjelentetését), továbbá kitüntetését a Doctor et Professor Honoris Causa címmel az Eötvös Loránd Tudományegyetemen.

Példás munkásságáért, életművéért az Anyanyelvápolók Szövetsége 2020-ban Bárdosi Vilmosnak adományozta a Lőrincze-díjat. (Balázs Géza)

Bárh M. János Deme László-díjas

Bárh M. János (Kalocsa, 1981) 2008-tól az ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai és Dialektológiai Tanszékének munkatársa, jelenleg egyetemi adjunktusa. A kecskeméti Piarista Gimnáziumban érettségizett, egyetemi tanulmányait az ELTE-n végezte magyar és finn szakon. Főként magyar helynévkutatással, dialektológiával, valamint nyelvtörténettel és szociolingvisztikával foglalkozik. Részt vett az ELTE Geolingvisztikai műhely munkájában és az Új magyar nyelvjárási atlasz gyűjtésében. Önálló monográfiája: Névföldrajzi térképlapok Erdélyből, szerkesztője az erdélyi internetes helynévadatbázisnak és interaktív névföldrajzi atlasznak. Közreműködött Szabó T. Attila helynévgyűjtésének kiadásában. A tudományos művek téma 2020-ban csaknem félszáz tudományos és egyéb publikációját tartalmazza, és további több tucat nyelvészeti kötet kiadásában vállalt szerepet. Kutatásai eredményei közül kiemelhető az erdélyi digitális helynévtár, online névadatbázis közzététele és a nyelvföldrajzi-dialektológiai munkák (nyelvatlaszkészítés, nyelvjárási vizsgálatok a Nagykunságban, Erdélyben, Moldvában). Névtannal, dialektológiával, szociolingvisztikával, nyelvtörténettel, szerkesztési-tipográfiai ismeretekkel foglalkozó szemináriumokat vezet az ELTE BTK-n.

A Deme László-díj feltétele a tudományos munka mellett színvonalas ismeretterjesztő tevékenység felmutatása. 2007–2013 között a Kossuth rádió Hajnaltáj című műsorában Tájszavak címmel kb. 150 alkalommal tartott rövid nyelvészeti ismeretterjesztő előadást, valamint nyelvtudományi tárgyú írásai jelennek meg a Magyar Nemzetben.

Az Anyanyelvápolók Szövetsége által 2016-ban alapított Deme László-díjat 2020-ban Bárh M. János nyelvésznek ítéltek oda.

„Folytatni a tudományos párbeszédet”

Bárh M. Jánost kérdezi Balázs Géza

Hogy fogadtad, hogy 2020-ban te lettél a Deme László-díj kitüntetettje?

Hatalmas elismerés, nagyon hálás vagyok érte. Különös a díj időzítése: tudtam korábban is ezt-azt Deme László munkásságáról, de igazán idén nyáron – nyelvjárási atlaszokkal végzett munkám közben – ástam bele magam igazán azokba az írásaiba, amelyekben az 1950-es években A magyar nyelvjárások atlasza elméleti megalapozásán dolgozott. Szóval „együtt gondolkodtunk” az elmúlt hónapokban azon, hogy miként lehet a legmegfelelőbbben ábrázolni egy-egy nyelvi jelenség területi különbségeit – most pedig kapok egy róla elnevezett díjat! Nagyon örülök neki.

Édesapád néprajzkutató, bátyád is az, te hogy lettél nyelvész?

Az egyetemi jelentkezés idején még azon tűnődtem: a történelem, a magyar vagy az ének-zene szakot válasszam-e. Végül az irodalom szeretete miatt a magyar győzedelmeskedett, nem is bántam meg. Az egyetemen szerettem bele ezután a finn nyelvbe és kultúrába, majd a magyar szakon a névtan és a nyelvjárás-kutatás rejtelmek kezdtek el igazán érdekelni. Ebben döntő szerepe van kiváló mesteremnek, Hajdú Mihály professzor úrnak. Természetesen édesapám és bátyám néprajzi-történeti témái is hatottak rám, hiszen épp azokra a nyelvészeti területekre tévedtem, amelyek érintkeznek a történelem és a népi kultúra kutatásával.

Milyen tudományos kérdések, problémák foglalkoztatnak?

Leginkább a helynevek fantasztikus világa: a nevek eredete, a névadási-névhasználati sajátosságok a magyar nyelvben, a nevek történeti tanulságai és a névadás területi változatossága (ezt vizsgálja a névföldrajz). De emellett persze sok minden, ami a nyelv történetével és a nyelvjárásokkal, nyelvföldrajzzal kapcsolatos.

Milyen haszna, hasznosulása lehetséges a nyelvjárásgyűjtésnek, nyelvjáráselemzésnek, általában: a nyelvjárásokkal való foglalkozásnak?

Legszűkebben értelmezve az efféle kutatás haszna az, hogy a nyelvtudomány számára a nyelvet sokféleségével, változatosságával együtt mutatja be, írja le, hiszen ez a nyelv egyik alaptulajdonsága.

Tágabb értelemben a nyelvjárási jelenségek feltárása más területek (mint a nyelvtörténet vagy történettudomány) számára jelentheti a kulcsot bizonyos kérdések megoldásához. Mindezek mellett viszont azt is vallom, hogy a nyelvjárások fontos részei az identitásunknak, és a vizsgálatuk, oktatásuk azt is szolgálja, hogy az emberekben pozitív kép alakuljon ki róluk (illetve a nyelvjárási beszélőkről), tehát végső soron azt is, hogy a nyelvjárásias emberek jól érezzék magukat a bőrükben.

Szívesen foglalkozol nyelvi ismeretterjesztéssel (ami a feltétele is a díjnak). Ez hogyan alakult?

Egy jó évtizeddel ezelőtt Hajdú tanár úr biztatott, hogy beszéljek néhány percen egy szó, egy név eredetéről a Kossuth rádió egyik műsorában, Pais Judit szerkesztő kérésére. Olyan jól megtaláltuk a közös hangot, hogy ebből egy többéves, hetente jelentkező sorozat nőtt ki, amiben főként tájszavakról, nyelvjárásokról beszélgettünk. Nemrégiben pedig a Ma-

gyar Nemzetbe kezdtem el cikkeket írni, amelyekben szintén az általam kedvelt témákról igyekszem ismereteket átadni (lehetőleg minél érdekesebben). Magam is meglepődtem az első néhány írás sikerén: érkeztek visszajelzések, egészen megható olvasói levelek is. Úgy tűnik tehát, van igény az emberekben ilyesmire.

Mennyire hat ma Deme László működése?

Mivel élete utolsó évtizedeiben végzett nyelvművelő munkáját itt és máshol is sokan méltatták, én inkább korai, nyelvjárásokkal kapcsolatos műveire térnék ki. A magyar nyelvjárások atlasza, amelyet Imre Sámuelval együtt szerkesztőként jegyez, és amelynek gyűjtésében, összeállításában és kiadásában rendkívül fontos szerepe volt, mindmáig a legfontosabb alapmű, amely a magyar nyelv területi változatosságát bemutatja. Az utókor számára egy kimeríthetetlenül gazdag forrás, pótolhatatlan (mára sok esetben az élőbeszédből eltűnt) nyelvi adatokkal, de egyben figyelmeztetés is: használjunk, értelmezzünk, elemezzünk kell, hogy jobban megismerjük a magyar nyelvet. Deme ezzel kapcsolatos elméleti írásai nem sűrűn idézettek manapság, pedig néhány figyelemreméltó ötletének megvalósítását csak pénzügyi-nyomdatéchnikai okok akadályozták meg a későbbiekben, ma pedig a számítógépes technológiáknak köszönhetően sok mindenben könnyebb dolgunk van. Csak el kell olvasni, mit írtak az elődeink, és folytatni a tudományos párbeszédet.

Mit gondolsz, popzenészként vagy nyelvész-ként ismernek jobban az emberek?

Úgy érzem, egyenlő az arány, bár ez a két világ meglehetősen elkülönül, sokan meglepődnek, ha a nyelvészről kiderül, hogy több együttesben énekel és gitározik, vagy ha egy fesztiválon jövök le a színpadról, és elárulom, hogy az egyetemen dolgozom. Mindkettő rendkívül fontos az életemben: amikor túl sokat turnézom, már szinte hiányzott a szakirodalmolvasás, kutatás lelkesítő hangulata, és a nyelvészeti-egyetemi munkák túlcsoordulásakor nagyon jól tud esni, ha próbálhatok vagy koncertezhetek a Blue sPot zenekarral (jó hangosan). Remélem, tudom tartani a jelenlegi egyensúlyt, és ez még sokáig így is marad!

Könyvek

Anyanyelvi kompetenciafejlesztő munkafüzetek sorozat (Tinta Könyvkiadó):

4. Forgács Róbert – Kertész Rita: Szövegértési feladatok. Munkafüzet a szövegértés fejlesztéséhez (2014)

6. Kiss Gábor – Lukács Lilla: Magyar szókinccsteszt munkafüzet (2020)

7. Balácsi József Attila: Hasonlatok. Munkafüzet a Tinta Könyvkiadó Hasonlatstár című kiadványához (2017)

9. Cs. Nagy Lajos: A tulajdonnevek helyesírása (2018)

10. Cs. Nagy Lajos: Hangjelölési munkafüzet. Feladatok helyesírásunk alapelveinek gyakorlásához (2018)

11. Cs. Nagy Lajos: Egybeírás és különírás. Feladatok az egyszerű és az összetett szavak helyesírásához (2018)

12. Parapatics Andrea: Nyelvjárástani munkafüzet. Feladatok a magyar nyelv területi változatosságának megismeréséhez (2018)

16. Gaál Edit: Szövegtani munkafüzet. Közép- és felsőfokú feladatok, gyakorlatok (2018)

18. Vigh-Szabó Melinda: Szavak eredete munkafüzet. Feladatok a szószármaztatások felkutatásához és magyarázásához (2019)

19. Parapatics Andrea: Gyakorlati szövegalkotási munkafüzet. A közép-szintű írásbeli érettségi vizsgához magyar nyelv és irodalomból (2019)

25. Gaál Edit: Stilisztikai munkafüzet. Hogyan ismerjük fel a költői képeket és az alakzatokat? (2020)

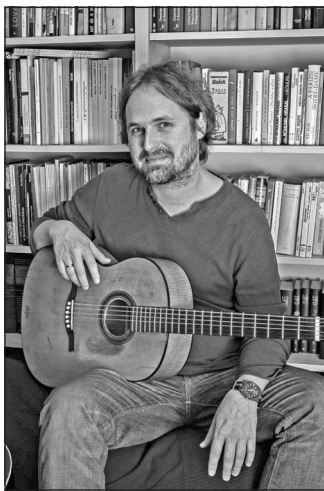
26. Szórendi munkafüzet. Feladatok az egyszerű mondat szórendjének témaköréből a 9–12. évfolyam számára. Szerk.: Kugler Nóra (2020)

Magyaróra, a magyar nyelv és irodalom barátainak, tanárainak lapja. A 2020. évi számok témája volt: Retorika minden időben (1-2), Késő modern (3-4). A 2021. évi számok tervezett fő témája: internet és magyaróra (márc.), régi magyar irodalom (máj.), nyelvhelyesség (szept.), gyermek- és ifjúsági irodalom (nov.). A szerkesztőség címe: magyarora.folyoirat@gmail.com. A lap előfizethető a postahivatalokban és az e-nyelv.hu könyvesboltjában.

Rendezvények

A járványhelyzet okozta bizonytalanság miatt a 2021-re tervezett rendezvényekről honlapjainkon adunk tájékoztatást.

A Hírek – tudósítások rovatba szánt információkat kérjük erre a címre küldeni: balazs.geza@gmail.com. Következő lapszámunk 2021 áprilisában jelenik meg.

Bárh M. János (saját archívum)

Mindenekelőtt a 2020. évi 4. számunk rejtvényeinek a megfejtését közöljük.

I. Szélmalom. 1. Temetés. 2. Csöröge. 3. Kisokos. 4. Övsömör. 5. Amorett. 6. Bekötöz. A vastagított négyzetben olvasható, megfejtőinkhez szóló szavak: Sok örömet!

II. Betűrakosgató. 1. Bor. 2. Héber. 3. Hordó. A héber másik, ismertebb neve lopó, amely a bornak a hordóból való kiszívására szolgál.

III. Nagyon zene! 1. Sire – Füle > Für Elise. 2. Akár – Nyel > Leánykar. 3. Szám – Kuli > Muzsikál. 4. Pöre – suba > Operahős. 5. Cseh – Burt > Schubert. 6. Tűsz – Ágaz > Száztágú. 7. Nász – Ered > Szerenád. 8. Avar – Itat > Traviata. 9. Inka – Ezer > Zenekari. 10. Szán – Emez > Zeneszám.

IV. Szójátékos csattanó. Hát ne hagyja magát, Jean!

A legalább 65 pontot elért megfejtők közül ezúttal a következőknek kedvezett a szerencse: Bacsó József, Balassagyarmat (2660); Batkáné Megyeri Karolina, Cegléd (2700); Darvainé Ilosvai Fanni, Eger (3300); Erdélyi Károlyné, Kecskemét (6000); Németh Ibolya, Budapest (1142); Pavlyás István, Gyömrő (2230); Sebők János, Dunakeszi (2120); Szeget Lajosné, Zalaegerszeg (8900); Ury Lajos, Ólmod (9733); Varga Andrea, Győr (9023). Nyereményük Adamikné Jászó Annának a gondolatokhoz odataláló nyelv című kötete.

A Pontozó új feladványai

I. Bölcsesség szó-ta-gol-va. Olvasóinknak a meghatározásokra adott válaszaikat úgy kell beírniuk a függőleges oszlopokba, hogy mindegyik téglalap alakú mezőbe egy-egy szótag jusson. Ha megfejtésük helyes, akkor a rejtvényábra bal oldalán nyíllal jelzett sorban Epikurosz ókori görög filozófusnak egy bölcs mondását olvashatják el. A meghatározott szavak megfejtéséért 1-1, a hét szótagból álló mondás megtalálásáért pedig 7 pontot szerezhetnek, összesen tehát 14-et!

	1	2	3	4	5	6	7
→							

1. Trombitával, dobbal harcra szólító jel. 2. Agyagból megformál valakit. 3. Mindig a hét második napján. 4. Templomokban található, szakrális, zárt szekrény. 5. Halálbüntetés végrehajtása. 6. Anyagi kár. 7. Hazug, de nem jelentős állítás.

II. Hétszer hét. Ha olvasóink a meghatározásokra helyesen válaszolnak, akkor rejtvényünkben két gyümölcs nevét varázsolhatják elő. Az ábra bal felső négyzetétől a jobb alsóig az egyik gyümölcs neve olvasható, majd ha a sorokat megfelelően átrendezik, akkor a jobb felsőtől a bal alsó négyzetig a másik gyümölcs nevére bukkanhatnak. Minden megtalált szóért 1 pont, az átlókból kiolvashatókért pedig 5-5, összesen tehát 17 pont jár.

1. Elsőtétítő vászonredőny az ablakon:
2. Az örökségből kizár:
3. Fárasztó munkát végez:
4. Mohamedán uralkodói cím, rang:
5. (Hernyó) halad a növényen:
6. Fegyveresen fellázadó:
7. Az FTC és az Austria Wien labdarúgója volt (Tibor):

III. Világtalálkozó. Ezúttal rejtvénykedvelő olvasóinknak rendeztünk egy világtalálkozót, azaz nyújtunk át egy olyan, nekik készített anagrammafeladványt, amelynek megfejtésével a világ tíz országába juthatnak el, ha csak virtuálisan is. Ha – mindig egy-egy négy betűjegyből álló szóval – helyesen válaszolnak a tízszer két bal oldali meghatározásra, akkor az A/ és B/ jelű rejtvény betűit egyesítve belőlük mind a tíz esetben egy ország nevét rakhatják össze a világ bármely tájáról. Hogy éppen melyikről, azt segítségül mindig fel is tüntetjük. A helyes megfejtés jutalma a négybetűs szavakért is, meg a belőlük kiderített országnévért is 1-1 pont, összesen tehát 30. Rejtvényünk meghatározásait további könnyítésül a megtalálendő országok betűrendjében adjuk meg.

1/A Uzsonna a diáknyelvben:	Európai ország
B Begyűjt, levág:	
2/A Nyúlánk vadászkutya:	Európai ország
B Bedobás a jégkorongban:	
3/A Idő előtti:	Ázsiai ország
B Magához tér:	
4/A Gaz:	Afrikai ország
B Finom sült tészta:	
5/A (Kártyában, ivásban) menet:	Közép-amerikai ország
B Semmikor:	
6/A Sok pénzbe kerül, népiesen:	Európai ország
B Búzadara:	
7/A Disputa:	Európai ország
B Tarzan hintája:	
8/A Nagy múltú indián nép:	Ázsiai ország
B Női név;
betűiből beceneve is kirakható:	
9/A Angol főnemes:	Közép-amerikai ország
B Megsárgult, dohos:	
10/A Fantázia terméke:	Afrikai ország
B A leggyakoribb köszönésforma:	

IV. Szójátékos csattanó. Olvasóinknak megfejtésül a Havas hetek humora című, túloldali rejtvény csattanóját kell beküldeniük. Értéke 25 pont.

A közzétett rejtvények együttes értéke 86 pont, de aki legalább 70 pontot elért, annak megfejtése már részt vesz a sorsolásban. A feladványok megfejtését **2021. április 1-jéig** várjuk címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest, Károlyi u. 16. (1053), vagy a rovat vezetőjének ímélcímére: gretsyl@t-online.hu

Minden olvasónak sikeres megfejtést kívánnak a feladványok készítői:

Grétsy László (I., III.), Schmidt János (IV.), Varga István (II.).

Szójátékos csattanó

Új szavak, kifejezések (113)

Nem szótározott szavak tárháza

arcmaszk – az arc egy részét (főként a száját és az orrot) eltakaró védőeszköz. Megj.: a koronavírus-járvány kapcsán a maszkhasználat elterjedt. Szócsaládja: *szájmásk, védőmaszk*; jelzői: *mosható, logózott, okos, biciklis, orvosi, egészségügyi, munkaiügyi, szelepes, vírusszűrő, eldobható* stb. maszk.

arculatmérnök – az angol *spin doctor* magyarítása
divatdiéta – a divattól (öltözködés, étkezés) való tudatos tartózkodás

fogságirodalom – fogságról, börtönről, internálásról szóló irodalmi művek összefoglaló megnevezése. Pl. Kuncz Aladár: Fekete kolostor

gyöngyfa 1. Fa, melyen gyöngybogyók teremnek, különösen némely fák egyes ágai, melyeknek gyöngyei kifűzős által ragadósak lesznek, s madárfogásra ki-váltképp alkalmasak, 2. Gyöngyökből, kristályból és faágból (főleg ajándékozás vagy díszítés céljából) készített kisméretű díszfa. Másik neve: *szerecsenfa*.

hálóór – kapus (különösen labdarúgásban)

hangos kosár l. *hangújság*

hangtár l. *hangújság*

hangújság – a *podcast* (internetes hangcsatorna) szóra eddig érkezett magyarítási javaslatok: *hangújság, hangtár, hangos kosár, netrádió*

internetes hangcsatorna l. podcast

kaucs – dívány (szerbiai megnevezés)

kézbesítési fikció – postai szakkifejezés arra az esetre, ha az ajánlott levelet kétszeri felszólítás után sem veszi át a címzett; ebben az esetben a (hivatalos) levél kézbesítettnek minősül

kockakód – a QR-kódra tett magyarítási javaslat. Magy.: Illeszkedik a már meghonosodott *vonalkód* kifejezéssel. L. még: *vonalkód*

kőtorony – főleg a természetben (hegyekben, vízpartokon) oszlopszerűen egymásra rakott kövek. Magy.: Egy ideje divattá vált az efféle kőtoronyépítés.

mélyállam – titkosállam, másként „sötét” vagy rejtett állam; az angol *deep state* magyarítása

netrádió l. *hangújság*

podcast 1. *hangújság*

sindü – tetőcserép (göcseji tájszó)

szájmaszk l. *arcmaszk*

szemöldökdísz – 1. az építészetben az ablak fölötti, vakolatból készített díszítés; szócsaládjá: *szemöldökpárkány, szemöldökmező*, 2. autóalkatrész; a gépkocsi lámpája fölötti díszítés

szerencsefa l. *gyöngyfa*

vakolathím, vakolathímezés, vakolatdísz – eredetileg a parasztház homlokzatán (ablakkeretein) barokk és klasszicista hatásra történő díszítés. Pl. „A magyar népi építészet, benne a maga vakolathímese és deszkazomázatos homlokzataival egy egységesnek is érzelt népműveltség adott területen, adott műfaji keretek között történő megnyilvánulása.”

védőmaszk 1. *arcmaszk*

vonalkód optikailag leolvasható kód, amelynél különböző vastagságú függőleges sötét vonalak és világos közök meghatározott váltakozása fejezi ki az információt. Magy.: Általában alattuk számokat is elhelyeznek. A kereskedelemben lehetővé teszi az áruk adatainak gyors azonosítását. L. még: *kockakód*

A rovat 1998–2015. közötti teljes anyaga megtalálható az Új magyar szavak szótára című kiadványban (IKU-tár). Kapható: www.e-nyelv.hu/konyvesbolt. A 2016–2020. közötti szótár hamarosan megjelenik a Jelenlét és a magyar nyelvről (2016–2020) című kötetben.

B. G.

balazs.geza@gmail.com

HAVAS HETEK HUMORA

– A környéken mindenütt járhatóak az utak, egyedül a mi házunk előtti szakasz havas. Miért, Jean?

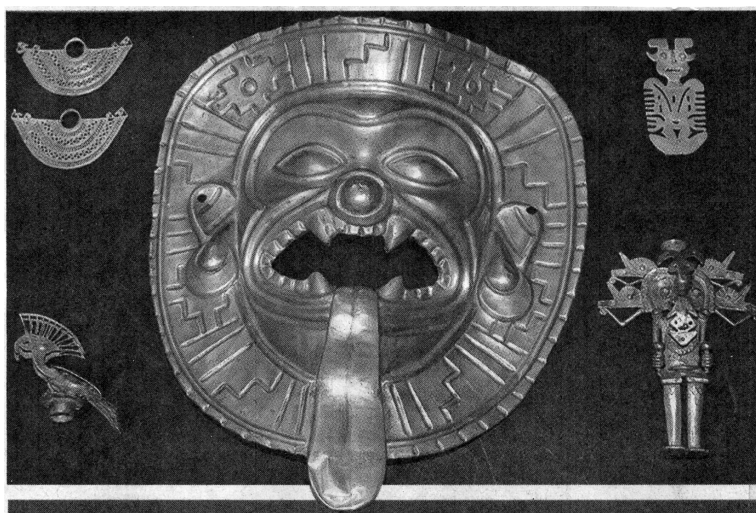
(A választ az ábrában rejtettük el.)

európai népek történelmében. A pusztító sovinizmusok, nemzetvesztő erkölcstelenségek, nagyhatalmi galádságok, elnyomó diktatúrák XX. százada felől visszaneézve az épület irigylésre méltóan lakajos volt. Fejtő Ferenc méltán „mondott” rek-

Azon, hogy az épület (ti. az Osztrák–Magyar Monarchia) csakugyan *lakályos* (otthonos) volt-e, lehet vitatkozni. De azon nem, hogy ezt a szót *ly*-nal kell írni. A *lakajos* mást jelent (lakájhoz illő, arra jellemző). Az ilyen tévedésektől nem óv meg a helyesírás-ellenőrző, mert mind a kettő létező szó.

zetségeiktől. Lemondott Beatrix holland királynő, János Károly spanyol és Albert belga király, XVI. Benedek pápa (a katolikus egyház feje is *monarchia*, habár választott). Sőt legutóbb a hagyománytisztelő Japán császára, Akihito vonult vissza romló egészsége miatt, és már életében a fiára hagyta a trónt. Hamarosan

Más a *monarcha* (uralkodó, koronás fő) és a *monarchia* (ilyen rendszerű állam). A pápa természetesen *monarcha*, nem pedig *monarchia*. Lehet, hogy ebben az elírásban a helyesírás-ellenőrző is vétkes volt, mert aláhúzta, hibának tüntette fel a *monarcha* alakot? (Az enyém most mindenesetre ezt tette.)

MŰKINCSTRABLÓKAT FOGOTT EL AZ INTERPOL

Két hatalmas nemzetközi rendőrségi együttműködés talált rá egy fekete-piacra, ahol illegális úton kereskedtek műtárgyakkal. A több mint 19 ezer kincs ellopásáért és árusításáért 101 gyanúsítottat tartóztattak le. A megtalált műtárgyak között olyan értékes darabokra leltek mint egy pre-kolumbiai aranyaszt (képünkön), egy római oroszlán és ókori érmék ezrei, írja a The Guardian. Az Interpol, az Europol, a World Customs Organization régóta kutattak egy bűnügyi szervezet után, az orgazdák háború sújtotta területekről, múzeumokból és régészeti lelőhelyekről raboltak el közkinccseket. A tárgyak harmadát az interneten fedezték fel.

FORRÁS: INTERPOL

Az angol *pre-Columbian* helyes magyar fordítása *prekolumbián*, azaz Kolumbusz előtti, a 16. századi gyarmatosítást megelőző. Kolumbiához csak annyi köze van, hogy mind a kettő Kolumbusz Kristóf nevéből ered. Az aranyaszt mintha a képzetlen szerkesztőre is nyelvet öltene.

Bárány József és Trefort Ágoston

az sem sikerült. A legérzékenyebb veszteség Dél-Tirol volt, amire az olaszok már korábban szemet vetettek. A titkos londoni szerződésben (1915) ki is csikarták rá az ígéretet az antanttól: ez volt az ára annak, hogy szembeforduljanak addigi szövetségeseikkel, a tengelyhatalmakkal. A délszláv királyságé

Helyesen: a *Központi Hatalmakkal*. *Tengelyhatalmak* a II. világháborúban voltak. (Hasonló sikerrel.)

jönni a film”. Léa Seydoux, aki kifejezetten Enyedi Ildikó személye miatt vállalta el a szerepet, azt mondta: számára épp az az izgalmas A feleségem történetében, hogy egy nő női szemszögből meséli el egy erős férfi karakterét és drámáját.

Lehet, hogy a filmben valóban így van, de Füst Milán regényében a férj, Störr kapitány meséli el házasságát, vagyis a történetet a férfi szemszögből ismerjük meg. Már csak ezért is meg kell nézni Enyedi Ildikó filmjét!

Bárány József, a nagy író és politikus régiesen, *Eö*-vel írta a családnevét. Ezt éppen egy ismeretterjesztő hetilap ne tudná? Vigyázzunk, mert a tudatlanságot is lehet terjeszteni.

A példákat gyűjtötte és kommentálta: **K. G.**